

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV BOHEMISTIKY

DIPLOMOVÁ PRÁCE

**UMĚNÍ PROPAGANDY
K ROLI NORMALIZAČNÍ A POREVOLUČNÍ IDEOLOGIE V KULTUŘE**

Vedoucí práce: prof. PhDr. Petr A. Bílek, CsC.

Autor práce: Bc. David Nachlinger
Studijní obor: Literárně-historická studia
Ročník: II.

2014

Děkuji prof. PhDr. Petru A. Bílkovi, Csc. za cenné rady, podnětné připomínky a ochotu, kterou mi při psaní diplomové práce projevoval. Děkuji také za jeho inspirativní přednášky a semináře, jež jsem mohl v Českých Budějovicích poslední dva roky navštěvovat: bez nich by má práce byla zcela určitě jiná a nezdráhám se tvrdit, že jiná ve špatném smyslu tohoto slova. A opomenout nemohu ani svou přítelkyni – její trpělivost a tolerance byla a je obdivuhodná.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 15. dubna 2014

Anotace:

Diplomant se bude ve své práci zabývat problematikou vztahu mezi propagandou a uměním, nastíní jeho teoretické uchopení a analyzuje nástroje vtiskování ideologie do kulturní produkce. Komparaci normalizační a porevoluční kultury (zejména v oblasti filmové tvorby) bude směřovat nejen odlišnostem, ale i ke shodným rysům, překračujícím hranice propagandistických diskursů konkrétního režimu, a tudíž i k univerzálním projevům úsilí o manipulaci a formování názorů a myšlení recipientů.

Annotation:

This thesis focuses on issue of relationship between propaganda and art. At first, the relationship is theoretically outlined and then tools of ideology imprinting into cultural production are analyzed. There is a comparison between Era of Czechoslovak Normalization and Post-communism (mainly in movie production). The results of the comparison are differences and similarities in which general manifestations of manipulation efforts, formation of opinion and mind of recipients can be seen.

Obsah

1. Úvod	6
2. Moc na kraji města	10
2.1. Léčba normalizací	12
2.2. Mikrokosmos socialismu	15
2.3. K profesním zítřkům	17
2.4. Nebýt vně	21
2.5. Mladí centralisté a staří venkované	27
3. Se sovětským majákem v zádech	31
3.1. Na rozcestí	34
3.2. Rozpaky soudruha doktora	38
3.3. Není hrdina jako kolektivní hrdina	39
3.4. Realizovat se a nevyčnít	42
4. Opravdu normalizace?	46
5. Nejsme jako oni, jsme kritičtí realisté	50
5.1. „A už jsi někdy ten milion viděl?“	55
5.2. Kapitalismus s přívlastkem	58
5.3. Dospělé děti	61
5.4. Na Západě dobře, doma nejlíp	66
6. Právo mluvit, zákaz diskutovat	70
6.1. „Nejsem rasista, ale...společnost“	72
6.2. Determinování „makáním“	77
6.3. Pěkný hygienický život	80
7. Normalizace a neonormalizace?	83
8. Seznam literatury a zdrojů	89

1. Úvod

Lidé, kteří tráví svůj čas u televize, tvrdí politolog Robert D. Putnam, ztrácejí zájem o veřejné dění: a s počtem hodin strávených u přijímače úměrně klesá angažovanost diváků ve věcech veřejných (stačí jen dvě a půl hodiny denně!).¹ Televize má ovšem i jiné funkce - může svou materiální majestátností potvrzovat symbolický status vlastníka, sloužit jako kulisa každodenního rodinného života nebo jednoduše zprostředkovávat audiovizuální poselství, které nám programoví plánovači jednotlivých stanic nabízejí.

Výsostné postavení, a to v i tuzemských podmínkách, mají televizní seriály. Už pět let po zahájení pravidelného vysílání Československá televize představila své první kontinuální dílo, *Rodinu Bláhovu* (1959, r. J. Dudek, S. Strnad), kterýžto počín je zajímavý nejen tím, že byl vysílán živě a tedy částečně improvizovaně, ale že se na jeho vzniku podílel mladý Jaroslav Dietl, pozdější guru československé seriálové scenáristiky. Největších úspěchů dosáhl až v letech sedmdesátých, normalizačních, jež pro jeho tvorbu byly nejreprezentativnější (a to nejen proto, že potřeboval odčinit své námluvy s „reakčními silami“ Pražského jara a prokázat svou loajalitu): jeho díla byla klíčová i pro normalizující režim reálného socialismu ukotvující svou pozici na všech frontách, kulturní nevyjímaje („Tvořit znamená sloužit! Vraťme umění jeho služebnost!“²)

Normalizačním seriálům, *Nemocnici na kraji města* a *Sanitku* zahrnujíc, je společné podřizování se socialistickému étosu - formou sebezáchovné autocenzury tvůrců i kontrolou (ne)závadnosti obsahu ideologickými komisemi, které přešetřovaly sebemenší subversivní potencialitu.³ Ideologická poselství tak procházela pečlivým a strukturovaným plánováním, měla souznít s celým univerzem socialistického světa,

¹ Libor PRUDKÝ a kol., *Inventura hodnot. Výsledky sociologických průzkumů hodnot ve společnosti České republiky*, Praha, Academia, 2009, s. 230.

² Josef JELEN, *Umění jako služba*, Scéna, roč. 2, č. 5., 1977, s. 1.

³ Tvůrci titulní písně *Sanitky* například uvádějí, že jim byla vytýkána část textu „Příteli chvátej, SOS“, jež měla být skrytou prosbou o pomoc k imperialistickému Západu. Nakonec původní text zůstal nezměněn. *Abeceda ČT*, 08:04. Dostupné na: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/899022-sanitka/bonus/11327-o-historii-serialu/> K 7. 3. 2014

jednotně kooperovat s projevy nejvyšších i okresních straníků, novinovými titulky i vyprázdněnými hesly budovatelských nástěnek. Pro fikci není místo: koncept „umění pro umění“, kam se pro samou abstraktnost, neřkuli šokující úchylnost nevejde autentická výpověď, je zbytečný. Socialistický realismus nevytváří (nebo to alespoň tvrdí) fikční světy, které jsou v rozporu s divákovou každodenní recepcí okolního světa, naopak jeho zkušenost potvrzují.

Jenže důsledně vypracovaná struktura cenzury na straně jedné a požadavek věrné reprezentace života jsou přístupy, jež nemohou v plnosti svých významů produktivně koexistovat. A protože ve většině konfrontací cenzura dominuje, musí některé své kontraproduktivní aspekty zmírnit – nejlépe vytvořením příběhu takřka z „reality“, mýtu, který se co nejuvěřitelněji kryje s diváky vnímanou realitou. Mytická vyprávění nemusí nutně nad rámec našeho světa tvořit svět jiný, pouze používají vybranou kombinaci existujících členů, v určitém pořadí a vnitřní logice (například preferencí jednoho výrazu před synonymními, tedy stanovením významu) k prosazení vlastních zájmů, respektive zájmů metajazyka.

Televizní seriály využívají nejen moderních mýtů, nýbrž i těch značně starších: podobně jako například v antickém Řecku mýty zastřešovaly celý *kosmos*, byly nereflektovanou součástí každodenního života a podílely se na udržení cyklického vnímání času, filmová díla se už jen svou formou drží tohoto pojetí - například obvyklý rozsah vysílání, dvanáct či třináct dílů, kopíruje čas světa arbitrárně rozděleného do dvanácti měsíců. Obdobně i určité praktiky a události jsou zobrazované jako přirozené rituály, které definují povahu světa: pohřby, svatby, svátky, náboženské cykly mají nezastupitelnou roli v každém seriálu, neřkuli jsou stavebními prvky mnoha dějových linek, bez kterých by konstrukce příběhu ztrácela stabilitu – a legitimitu. První díl seriálového korpusu (=nový rok) tvoří čerstvý počátek, kde jakoby neexistoval svět před prvním vysláním a je budován až premiérou, od bodu nula; závěr tematizuje smíření, řádné oslavované (nejlépe na svatbě) a celebrowané jako konec roku a uzavření cyklu ve světě skutečném.⁴

Na takto ustaveném fundamentu se pak mohou produktivně zakládat mýty moderní, které používají rozličný jazyk: reklamní, divadelní, filmový. Podle Rolanda

⁴ „Toto opakování (rituálů, času – pozn. autora), píše Mircea Eliade, „má smysl: jedině ono poskytuje událostem realitu“. Mircea ELIADE, *Mýtus o věčném návratu*, Praha, Oikoymenh, 2003, s. 62.

Barthese tvoří sekundární sémiologický systém, který původní nevinný znak tvaruje ke kýženému cíli, vykrádá ho a formuluje sdělení, které je mýtem.⁵ Ovšem jeho největší síla je v tom, že se nabízí - a doufá -, že bude přijímán jako systém faktický, nikoliv umělý. „Mýtus přeměňuje dějiny na přirozenost“ (...) „je čten jako faktický systém, ačkoliv je pouze systémem sémiologickým“.⁶ Jakkoliv tedy vychází z historie a hledá pro své účely pouze vhodného kandidáta, na kterém by mytickou promluvu založil – a spektrum kandidátů je takřka neomezené, mýtus dokáže zachvátit vše – vydávání uměle vytvořeného za přirozené, naturalizace, je pak výkonem *par excellence*.

Pokud přistoupíme na Barthesem navrženou teorii, dokážeme řešit často artikulovaný spor mezi záměrností a nezáměrností reprezentace ideologie. Konsensuální přesvědčení zní, že veškerá komunistická – normalizační – rétorika byla výsostně ideologická, každé sdělení (jazykové, filmové, aj.), jakkoliv umně zneprůhledněné, bylo důležitou částí mozaiky totalitní propagandy. Do značné míry je to jistě pravda, o existenci ideologických a cenzurních komisí, jež kontrolovaly sebemenší marginalie předkládaných návrhů kulturní produkce, nemůže být pochyb. Nicméně tento pohled je zároveň alibistický: na straně jedné víme (a dáváme to okázale najevo), že normalizátoři vytvářeli mýty – a my jsme nyní v pozici „věducích“, dešifrujících mytologů, na straně druhé současné, aktuální mýty reflektovány zhusta nejsou – vždyť také žijeme v „postideologické“ době, ve které neexistují.⁷

Potom „divoký muslim“ útočící v porevoluční *Sanitce 2* na hrdinné záchranáře, jsa zachvácen islámským fanatismem a necivilizovaností, není pro diváky fikční reprezentací, ale identickou kopií skutečného stavu malebných a zároveň nebezpečných pražských zákoutí. A odpověď na výtku zbytečné xenofobie je nasnadě: „vždyť takhle to opravdu je, skutečně se to děje, předkládáme pouze fakta“.

Ovšem i takový mýtus, značně průhledný, je nakonec ilustrující: vypovídá mnohem více o jeho konzumentech, společnosti, jež ho přijímá. A právě hodnotové

⁵ Řečeno přesněji, původní znak (označující a označované – smysl a koncept) se stává pouhým označujícím (formou), který je tvůrcem mýtu doplněn o sekundárního označovaného, znovu konceptu, jež dohromady tvoří znak, signifikaci: samotný mýtus. Roland BARTHES, *Mytologie*, Praha, Dokořán, 2004, s. 113.

⁶ Tamtéž, s. 128, 130.

⁷ Podle Žižeka pak vzniká paradoxní, cynické vnímání ideologie, které příznačně dokumentuje aktualizované Marxovo heslo, „velmi dobře vědí, co dělají, a přesto v tom pokračují“. Neschází tedy schopnost ideologii prohlédnout, nýbrž si její vliv přiznat. Slavoj ŽIŽEK, *The Sublime Object of Ideology*, London, Verso, 1989, s. 29-30.

orientaci, vzorcům a normám chování členů společnosti, světu, ve kterém – alespoň podle televizních seriálů – žijeme, se bude věnovat následujících několik desítek stran. Není upřímné tvrdit, že se bude jednat o interpretaci objektivní a neutrální (vždyť neutralita je sama už postojem): pouze na subjektivně vnímaných stavebních prvcích zdánlivě odlišných ideologií naznačíme, jak normalizace let sedmdesátých a osmdesátých transformovala do situace dnešní – snad neonormalizační.

2. Moc na kraji města

Stařenka cestu do nemocnice odmítá, ale doktor Koudelka je neoblomný. „Mám já to někdy s těmi starými lidmi trápení,“ postěžuje si. „Když je pošlu do nemocnice do Sušice nebo do Klatov, oni si hned myslí, že tam jdou div ne umřít.“⁸

Druhé listopadové pondělí roku 1978 vypráví novinář Jen Jelínek v Rudém právu příběh obyčejného venkovského doktora, šumavského patriota MUDr. Koudelky, stojícího nejen na hranicích socialistické republiky, ale i na pomezí života a smrti: „Hnal to jako Lauda na závodním okruhu. Jednou rukou řídil, druhou nemocného ošetřoval, kontroloval jeho sotva znatelný tep. Řidiči protijedoucích vozů se významně ťukali na čela v domnění, že se na ně řítí ztřeštěnec.“⁹

Reportáž o velhartickém doktorovi osloví onoho rána mnoho diváků premiérového dílu *Nemocnice na kraji města*, od jehož odvysílání uběhlo jen několik hodin. První epizoda, *Výročí*, se na obrazovkách Československé televize (ČST) vysílá v neděli 8. 11. 1978 a naváže na ní dalších dvanáct epizod.¹⁰ Nebývalá obliba, která překročila tuzemské hranice (od Afghánistánu až po Čínu),¹¹ vyvolala ve Spolkové republice Německo (SRN) zájem o natočení další řady: ČST od roku 1979 v koprodukcí natáčí a o dva roky později, na sklonku roku 1981, se ve státech na odlišných stranách bipolárního světa takřka současně zahajuje sedmidílné pokračování příběhu československých lékařů, sester, jejich pacientů i rodin.

Rozsah seriálového korpusu tak čítá dvacet dílů, v našem zkoumání se ale zaměříme zejména na původní „československou“ verzi. Důvodem je nejen narativní sevřenost (scénárista Jaroslav Dietl s rozvíjením příběhu nepočítal), ale též ideologický rozměr, který je v pokračování *Nemocnice* výrazně omezován, nutno podotknout za malé radosti vedení Československé televize. Poptávka ARD a jejich diváků necílí po

⁸ Jan JELÍNEK, *Velhartický doktor*, Rudé právo 78, 8. 11. 1978, s. 3.

⁹ Tamtéž.

¹⁰ Rozsah přibližně třinácti epizod byl obvyklý úzus normalizačních televizních seriálů (*Okres na severu*, *Inženýrská odyssea* nebo *Žena za pultem* s díly dvanácti). Významnějším odchýlením je *30 případů Majora Zemana*, což je vázáno na odlišný čas reprezentovaného světa: jedinečné události jsou pevně spojeny s jedinečným časovým obdobím a nelze je opomenout. Proto může seriál vysílaný od roku 1974 v posledním díle, *Růži pro Zemana*, reflektovat i rok 1973, dozvuk aktuálního světa.

¹¹ Šimon DOMINIČEK, *Nemocnice na kraji města. Dvě řady, dvojí politika*. In: Film a dějiny 2. Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla. Petr Kopal (ed.), Casablanca, 2009, s. 336.

zobrazování schůzí Socialistického svazu mládeže a vzorného soudružství, ale po emociálním doteku každodenních strastí. Ideologické vsuvky jsou nežádoucími prvky vyprávění, které mohou vést k „nespokojenosti a poklesu sledovanosti“.¹² Západoněmecké veřejnoprávní médium se nebojí infekce socialistickým světovým názorem, nýbrž oslabením svého vlivu na televizním trhu.¹³

„Letory a neduhy“¹⁴ obklopující obvodního lékaře Koudelku z Klatovska předurčují diskurz, ve kterém se *Lidé naší doby*¹⁵ pohybují: nereprezentují se nám neléčitelná onemocnění, propukající epidemie nebo mutující viry, ale každodenní problémy obyčejných obyvatel. Samotný termín letora odkazuje k duševnímu a povahovému nedostatku a neduhem se rozumí sice zdlouhavá, ale léčitelná vada těla. Obraz šumavského lékaře je vykreslen v konturách „dělníka zdraví“, na doktora až nezvykle fyzicky pracujícího muže, který je donucen realitou všednodennosti zapřahat v zimních měsících odolné koně, hnát auto jako závodník formule a zdolávat nástrahy mrazivých nocí a prokazovat tak „nejhumánnější službu člověku“.¹⁶

Nemocnice na kraji města koresponduje se „skutečným“ příběhem venkovského doktora a rozvíjí jej ve světě seriálovém - pod režisérským vedením Jaroslava Dudka a scénáristy Jaroslava Dietla nastupují ortopedi v čele s primářem Sovou cestu nejen k léčbě tělesných neduhů, ale také k napravení povahových letor, či řečeno jinak, k léčbě socialistické společnosti.

¹² Šimon DOMINIK, *Nemocnice na kraji města. Dvě řady, dvojí politika*. In.: Film a dějiny 2. Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla, Petr Kopal (ed.), Casablanca, 2009, s. 347.

¹³ Pragmatismus ARD se ukázal jako překonatelná překážka a ČST se při vyjednávání projevila jako zdatný obchodník: západoněmecká strana zaplatila výlohy dabérům, polovinu honoráře Jaroslava Dietla a zejména vložila do natáčení dva miliony marek, za kterých byla nakoupena moderní kamerová technologie Bosch. Za ideologický úkrok stranou ČST vydělala více, než kolik činily náklady natáčení. Viz.: Šimon DOMINIK, *Nemocnice na kraji města. Dvě řady, dvojí politika*. In.: Film a dějiny 2. Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla, Petr Kopal (ed.), Casablanca, 2009, s. 344-345.

¹⁴ Jan JELÍNEK, *Velhartický doktor*, Rudé právo 78, 8. 11. 1975, s. 3.

¹⁵ Název pravidelné rubriky Rudého práva, ve které byla reportáž o MUDr. Koudelkovi publikována.

¹⁶ Jan JELÍNEK, *Velhartický doktor*, Rudé právo 78, 8. 11. 1975, s. 3.

2.1. Léčba normalizací

Pro celistvé nastínění diskurzu, který obklopoval *Nemocnici na kraji města*, je produktivní vrátit se až do „rehabilitačního“ roku 1968, kdy reformní étos části komunistů pod vedením prvního tajemníka Alexandra Dubčeka (zvoleného 5. ledna) akcentuje liberalizační *Akční program KSČ*. Reformní komunisté se ale přes své proklamované demokratizační úsilí nehodlali vzdát role „vedoucí síly ve společnosti, předvoje dělnické třídy“, jež jim zajišťovala moc nad komunistickou i nekomunistickou částí společnosti.¹⁷

Když v červnu vychází manifest *Dva tisíce slov*, mimo jiné v něm stojí:

„Čas, který nastává, je léto s prázdninami a dovolenými, kdy se nám po starém zvyku bude chtít všeho nechat. Vsaďme se však, že naši milí odpůrci si nedopřejí letního oddechu, budou mobilizovat své zavázané lidi a budou si už teď chtít zařídit klidné svátky vánoční!“¹⁸

S příchodem vojsk Varšavské smlouvy je zřejmé, že budování „socialismu s lidskou tváří“ byl projekt výsostně idealistický nereflektující skutečnou mocenskou sílu Sovětského svazu. Alexandr Dubček se sice oficiálně proti manifestu *Dva tisíce slov* vymezil, ale klidné vánoční svátky jistě neprožil: více než rok po svém zvolení je nahrazen ve funkci prvního tajemníka Gustavem Husákem. S nástupem nového vedení se nejen proměňuje personální struktura strany, ale i politický diskurz, jež je výmluvně zakotven v zakládajícím textu normalizace – *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*.¹⁹

Normativní analýza *Poučení* se stane na příštích dvacet let interpretačním východiskem událostí roku 1968 a jejich příčin. Odhaluje nejen kontrarevoluční snahy vně socialistického tábora, ale upozorňuje i na vnitřní nepřátele a oběti, které se nechaly „mystifikační“ snahou pravicových revizionistů oklamat.²⁰ Text stopuje roli strany od

¹⁷ Pavel Tigrid k tomu píše, že „strana si nadále podržuje vedoucí roli, i když si ji chce zasloužit.“ Rétorickým manévrováním tak reformisté živí naději pro změny, z faktických kroků ale vyplývá neochota k opuštění moci. Například prosazovaná „socialistická demokracie“, jakkoliv zní pluralisticky, může být založena pouze na „společné socialistické koncepci politiky.“ Pavel TIGRID, *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*, Odeon, Praha, 1990, s. 22.

¹⁸ *Dva tisíce slov*, in: Literární listy, roč. 1., č. 18, 1968, s. 1-3.

¹⁹ Dále jen *Poučení*.

²⁰ Ke správnému pochopení událostí Pražského jara bylo *Poučení* masově distribuováno, ať už jako příloha Rudého práva pracujícím občanům nebo pod hlavičkou Státního pedagogického nakladatelství

Vítězného února a zasazuje ji do kontextu aktuálních událostí – nestačí ovšem jen vysvětlit úspěšnou cestu ke komunismu, která byla narušena „pravicovými předáky“, nutné je též ukotvit budoucí vývoj, od něhož je pro socialistického člověka nemyslitelné se odchýlit. Je pochopitelné, že mediální dopad nebyl v Československu nikterak ohromující: tuzemští čtenáři nebyli s to jen několik měsíců po Pražském jaru zásadně reinterpretovat prožité události a individuální paměť podříditi oficiální „paměti strany“; probíhající čistky uvnitř i vně strany skepticismus jen prohlubovaly.²¹

Vlažné přijetí textu *Poučení* nijak nenarušilo normalizační snahy Gustava Husáka a vedení strany o stabilizaci poměrů a prohloubení vedoucí úlohy strany ve všech společenských praktikách. K ulehčení jejich situace přispěla i decimace politické opozice, popřípadě dlouhodobá nejednotnost komunistických a nekomunistických protirežimních sil.²² Až v průběhu následujících let se ale začala krystalizovat opozice, jejímž výstupem bylo *Prohlášení Charty 77* z Nového roku 1977. 242 prvních signatářů reagovalo na represii vůči skupině *The Plastic People of the Universe*, zatýkání bylo podle chartistů aktem kontinuálního porušování lidských práv, k jejichž dodržování se Československo zavázalo nejen ve své ústavě, ale i podpisem smluv OSN a Helsinských dohod.

Oba zmíněné texty, *Poučení* i *Prohlášení Charty 77*, jsou zásadním způsobem významotvorné pro normalizační diskurz reprezentovaný v námi analyzovaném televizním seriálu – první z hlediska **jak** je sdělení postulováno, v druhém případě je signifikantní **kdo** sdělení pronáší.

Text *Poučení* je prodchnut lékařskými metaforami, které socialistickou společnost reprezentují jako tělo, jež svádí zápas mezi „zdravým jádrem“ a „křečí“, „hysterickým“ parazitismem. „Zlo proniká do společnosti zákeřně, vyvolává hysterii,

do školních tříd. Na pomýlenou protestující mládež tak cílila velká pozornost ideologického aparátu: pro sekundární školství navíc bylo *Poučení* vybavenou závaznou instrukcí „Jak pracovat s textem *Poučení*“ Tomáše Slouky.

²¹ Z kádrových důvodů bylo nuceno stranu opustit na 350 000 členů, z nichž většina čelila i odchodu ze zaměstnání. Personální normalizace se ale samozřejmě dotýkala i nečlenů strany: vysokoškolských studentů nebo příbuzných emigrantů.

²² Existovala sdružení vyobcovaných komunistů (např. *Revoluční socialistická strana* nebo *Socialistické hnutí československých občanů*), jejich snahy ale postupem sedmdesátých let slábly. Nekomunistická opozice byla počátkem sedmé dekády ještě marginálnější: spíše než organizovaná sdružení ji zastupovali jednotlivci (Václav Havel nebo Václav Černý). Viz Petr PITHART, *Osmadesátý*, Rozmluvy, Praha, 1990, s. 306-308

davovou psychózu, šíří iluze a mýty, vzbuzuje paniku²³ a úloha komunistické strany tak spočívá v léčení napadeného těla a „zahojení“ ran, které byly utrženy. Problémem *Poučení* (jakožto tištěné sebezprezentace „vyléčené“ strany) je absence autenticity textu a ze strany čtenáře vzniká nedůvěra k autorově upřímnosti. Nastavené kódování nereflktuje proměnu společnosti a jazyka a odhaluje sebe samo jako umělý konstrukt. V podobné součinnosti pracuje i normalizační televizní zpravodajství: „aktuální“ zprávy vysílané na jediném kanálu obaluje redundantně se opakujícími frázemi a standardizovaným vizuálním zpracováním, plně v souladu s instrukcí, že „sdělovací prostředky, tisk, rozhlas, televize, film jsou nesmírně důležitým nástrojem moci a masové politické výchovy, který se nikdy nesmí vymknout řízení a kontrole marxistickou-leninské strany a socialistického státu.“²⁴ Důsledná propagandistická práce mohla sice vyhovovat nárokům hlavního stranického ideologa Vasila Bil'aka, v kontaktu s každodenním životem potenciálních recipientů ale působila formalisticky a průhledně ideologicky. Vedle významově chudých děl, která pouze překládají text *Poučení* do filmového jazyka,²⁵ vzniká v průběhu následujících let mnoho počínů vyhýbajících se explicitnímu výchovnému sdělení - plně však v rámci nepřekročitelného normativního vzoru. Takovým případem je i *Nemocnice na kraji města*, která kontury *Poučení* obkresluje, ale nezvýrazňuje.

Na předestřený étos normalizační řeči navazují bez výjimek i následná prohlášení oficiálního stranického vedení. Necelý týden po vydání *Prohlášení Charty 77* v zahraničních denících, 12. ledna 1977, autor pod zkratkou RF v *Rudém právu* píše:

*„Tentokrát jsou buržoazní agentury indiskrétní a dovolávají se různých jmen, s nimiž reakční pamflet spojují. Je to v politickém smyslu pestrá směsice lidských a politických ztroskotanců. (...) Jakési svérázné politické panoptikum, jehož herci už přestali být domácím divákům zajímaví.“*²⁶

Pokud jsme v případě *Poučení* upozornili na jazykové prostředky, jež zvýrazňují závazný charakter samotného sdělení, v rámci *Charty 77* se v dobové kritice opomíjí

²³ Kamil ČINÁTL, *Televizní realita normalizace a její ideologický kód*. In: Film a dějiny 2. Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla, Petr Kopal (ed.), Casablanca, Praha, 2009, s. 253.

²⁴ *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, Praha, SPN, 1972, s. 18.

²⁵ Vzpomeňme alespoň dva filmy Karla Steklého: komedii *Hroch* (1973) o nebohém zvířeti, kterému je upírána zdravotní pomoc ze strany proradných politiků a drama *Za volantem nepřítel* (1974), kde nenasytí taxikáři požadují zvyšování platů a zákeřně brojí proti charakterním komunistům.

²⁶ Ztroskotanci a samozvanci, *Rudé právo*, 9, 12. 1. 1977, s. 2.

poselství textu, tedy „co je tím myšleno“ a pozornost se obrací k producentům prohlášení. K tomu RF připomíná, že „obsah pamfletu není svým pomlouvačným charakterem ani nový, ani zajímavý.“²⁷ Rudé právo sice naznačuje, že za iniciativou stojí imperialistické zájmy, ale jazyk „newspeaku“ nedokázal zakrýt skutečnost, že valná většina signatářů sdílí společný sociální prostor, jehož jednotícím, přestože nejmenovaným společným činitelem je intelektuální výlučnost. Představitelé reálného socialismu se neobávali ekonomického kapitálu a schopnosti opozice být hybatelem krucióálních společensko-politických změn, nýbrž kapitálu symbolického, kterým reprezentanti „reakce“ disponovali. K *Prohlášení* se připojili bývalí reformní komunisté, již odhalení „exponenti“ pravice i materialističtí vědeckí pracovníci.

Problematika „intelligence“ je pro vládnoucí moc ožehavé téma, které už bylo nastoleno v období Pražského jara.²⁸ Spěšně se proto přistupuje ke svolání umělců v Národním divadle na sklonku ledna, kteří svou přítomností i podpisem *Provolání československých výborů uměleckých svazů: Za nové tvůrčí činy ve jménu socialismu a míru*, tzv. Anticharty, legitimizují činy namířené proti „samozvancům“. Zdá se, že rázná akce proti chartistům splnila svůj účel a pro „domácí diváky“ se opravdu toto „panoptikum“ stalo nezajímavé. Nicméně pro Jaroslava Dietla písčícího v té době scénář k *Nemocnici* je vystoupení odpůrců režimu krajně nevhodné a ideologický dozor schvalující přípustnost televizního seriálu mohl nacházet v profesním ukotvení postav potenciální subverzivitou.

2.2. Mikrokosmos socialismu

Revoluce jsou nejen, jak tvrdil Marx, lokomotivami dějiny²⁹, ale jsou také „lokomotivami příběhů“, které jsou vyprávěny obecnstvu se záměrem legitimizovat konání moci a konstituovat nový diskurzivní rámec. Podobně po roce 1948 a převzetí moci Komunistickou stranou Československa v čele s Klementem Gottwaldem je žádoucí ukotvit nově nabytou moc revolučními příběhy a revolučními hrdiny, kterým

²⁷ Tamtéž.

²⁸ Výmluvným způsobem dokumentuje proradnost tzv. kulturní fronty zahrnující umělce, média i akademický prostor *30 případů Majora Zemana*, zejména díly *Klauni* a *Štvanice* (odehrávající se v letech 1967 a 1968). Mnohé postavy jsou inspirovány skutečnými socialistickými odpadlíky: Eva Moulisová představuje Martu Kubišovou, básník Pavel Daneš vystupuje jako spisovatel Jan Beneš.

²⁹ Karel MARX, *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850*. Marx-Engels-Werke, 7. svazek, Bibliolife, 2009, s. 85.

kýžený prostor poskytne rozvíjející se filmový jazyk.³⁰ Filozofický slovník z roku 1976 popisuje revoluční situaci jako „epochu, kdy se široké masy lidu, které dříve stály stranou politického boje, pozvedají k uvědomělému boji.“³¹ Motiv uvědomění si sebe jako subjektu, který jedná v součinnosti se zájmem kolektivu a bezvýhradně souhlasí s probíhajícími společensko-ekonomickými změnami, ospravedlňuje striktně vymezené binární opozice, jež zhusta dominují raným porevolučním mýtům. Individuum potlačované a vykořisťované se stává činným aktérem a nepřijímá narativy pouze jako fikční systémy, nýbrž jako systémy, ve kterých je sám produktivním činitelem. Nakonec i samotný koncept socialistického realismu vymezuje povahu „pravého“ umění opozicí k tomu, co je „paumění“: „odklon od skutečnosti, pouhá hra s neskutečností.“³²

Kamil Činátl nastiňuje československá padesátá léta v diskurzu války, kde je zlo substanciální a nepřátelé jsou zřetelně artikulováni.³³ Toto tvrzení bychom mohli generalizovat tím, že pro padesátá léta nepoužijeme diskurz války, ale diskurz binárních opozic, kde protilehlé strany jsou zastoupeny zastřešujícími abstrakty dobra a zla (personifikované v konkrétnějších opozicích my a oni) a jež jsou signifikantní v každém ohledu života socialistického člověka, prohlubují poddistancování a stírají rozdíl mezi fikčním a skutečným světem recipienta. „Skutečný“ proces se skupinou Milady Horákové nabývá rozměru divadelního představení i kritické reakce publika³⁴, na druhé straně Král Šumavy, literární předloha i filmový překlad, není pouhým oddechovým únikem z každodennosti socialistické práce, ale naopak jejím potvrzením a závazkem k plnění soudružských povinností – strážmistr SNB Karel Zeman, i přes lidské milostné zaváhání, slouží k ochraně nás všech.

³⁰ Až do roku 1953 (respektive 1954, kdy Československá televize začala pravidelně vysílat) se tuzemští diváci museli spokojit s návštěvou kina. Nicméně poválečná návštěvnost kin (a potenciální dopad na diváky) byla nejen z hlediska současné situace závažná – například v roce 1957 byl počet diváků astronomických 186 milionů. Viz. Olga RAITORALOVÁ, *Analýza návštěvnosti českých kin: vývoj a prognóza*, Praha 2007, s. 18.

³¹ *Filozofický slovník*, Svoboda, Praha, 1976, s. 402.

³² Zdeněk NEJEDLÝ, *O umění a politice*, Praha, Melantrich, 1978, s. 176.

³³ Kamil ČINÁTL, *Televizní realita normalizace a její ideologický kód*. In: *Film a dějiny 2. Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla*, Petr Kopal (ed.), Casablanca, Praha, 2009, s. 253.

³⁴ Rolník Petr Hakl ze Sutomě u Třebenic v odsuzujícím dopise píše: „Tito lidé – můžeme-li je lidmi vůbec nazvat – jsou horší dravé zvěře“. Paní Urbanová z Lovosic pokračuje: „Všichni opovrhujeme třinácti zrádci naší republiky, pro které nemám vůbec jména.“ Zrádci tak žijí mezi námi a mají specifickou identitu, nicméně jsou prezentováni jako synekdocha zla většího, zastřešujícího – imperialismu. Proto jsou pouhými „herci beze jména“. Viz. Miroslav DVOŘÁK – Jaroslav ČERNÝ, *Žoldnéři války*, Mír, Praha, 1950, s. 83.

Jedno arabské přísloví tvrdí, že lidé se podobají více své době než svým otcům.³⁵ Vypjatá dichotomie dobra a zla, která provázela padesátá léta a v následujícím desetiletí slábla, zůstala „otcům“ a normalizační moc tak jen stěží mohla autenticky reaktualizovat černobíle vystavěné revoluční mýty, jež pozbyly svou platnost.³⁶ Samozřejmě nelze tvrdit, že z normalizačního diskurzu zmizely explicitní reprezentace nepřátelského zla (viz zmíněné *Poučení* i *antichartu*), nicméně jejich výskyt lze vysvětlit setrvačností a zkostnatělostí oficiálního jazyka moci. Tam, kde pounorový diskurz války vyžadoval doslovně vymezené soupeřící póly, normalizační tvorba pracovala jemněji a rafinovaněji – ať už k tomu byl donucena ztrátou důvěryhodnosti nebo implicitní kódování shledala produktivnějším nástrojem.

2.3. K profesním zitrkům

Nemocnice na kraji města v kontextu výše nastíněného funguje na půdorysu profesního seriálu, konceptu, který se ukázal jako produktivní a bude Československou televizí využíván.³⁷ Prostředí novoborské nemocnice – ačkoliv mu může být určena výtka k nerealističnosti dobového vybavení - je koncipováno jako místo, kde i přes tíživou životní situaci spočineme takřka v otcovském objetí. Apriorní vnímání nemocnice jako místa, se kterým se asociují nepříjemné zážitky, je vyvráceno po několika minutách prvního dílu *Výročí*: u vážné dopravní nehody hokejisty Přemysla Rezka nejdříve asistuje projíždějící „sotva druhý sekundant“ Sova mladší³⁸, jež je záhy doplněn o plně vybavenou sanitku; Rezkovi je po převozu interdisciplinárně k pomoci veškerý lékařský personál. Primář Sova, trávící večer rodinnou oslavou, bez ohledu na dlouho plánované setkání spěchá s první pomocí ke zraněnému pacientovi.

Zobrazená profesionalita postav a takřka pohádkové kolorovaný interiér vytěšňuje z divákova zorného úhlu konsensuální (přestože mnohdy oprávněné) povědomí o nemocnici jako místě, kde se pacient podprůměrně stravuje a nešťastníci umístění pod oknem trpí podchlazením. Potýkáme se, přestože s mnohem menší

³⁵ Marc BLOCH, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*, Argo, Praha, 2011, s. 53.

³⁶ Vzpomeňme na pozdní normalizační seriál *Gottwald* (1986, r. Evžen Sokolovský), jež bezmezně adoroval zakladatele KSČ a boj dělnické třídy. Diplomatically řečeno, seriál zásadně neuspěl.

³⁷ Anna Holubová je prodavačka v prodejně potravin (*Žena za pultem*, 1977, r. Jaroslav Dudek), František Bavor (*Muž na radnici*, 1976, r. Evžen Sokolovský) a Josef Pláteník (*Okres na severu*, 1981, r. Evžen Sokolovský) nám představují svět politickým představitelů, nahlédneme do národního podniku Radiana vyrábějící litinové radiátory (*Zákony pohybu*, 1978, r. Evžen Sokolovský) a seznámíme se i s nepomuckými kombajnisty (*Plechová kavalerie*, 1979, r. Jaroslav Dudek)

³⁸ „Náhodný“ průjezd syna primáře okolo nehody spíše než souhru okolností naznačuje jistou osudovou předurčenost lékařské profese: profesionálové jsou ve správný čas na správném místě.

ideologickou intenzitou než v padesátých letech, s prolnutím fikčního a faktálního světa. Ideologický diskurz, který, jak si ukážeme, přítomen samozřejmě je, přehlušuje diskurz narativní, rafinovaněji konstruuující seriálový svět jako svět skutečný.

U některých profesních seriálů se setkáváme s prostředím, které je televizním divákům dostatečně známé. Anna Holubová, dobově přezdívána Anna Prodavačka, obsluhuje každodenní zákazníky pořizující si všednodenní potřeby – a podléhá tak konkrétní kritice. Na rozdíl od snad až příliš obvyčejné ženy lékaři disponují symbolickým kapitálem, snad lépe řečeno společenským charizmatem. Nejen to: jsou nositeli expertního vědění, jež zastupují a reprodukují laikům v režimu pravdy. Každý lékařský ortel – protože diagnóza je už současně soudem – pronášený ať bonvivánským doktorem Štrosmajerem či sanitářkem Romanem Jáchymem, představuje překrytí výroku a nezpochybnitelné skutečnosti. Taktéž je aktem performativním, realitu mění, letory a neduhy uzdravuje.

Pokud tedy sdělení pronášená řečí primáře Sovy proměňují žitý svět, lékařská praxe rekonstruuje samotného člověka.

„Chirurgie má tu nádhernou vlastnost, že lidské tělo nejen léčí, ale zgruntu mění. Nelítostně a jednou provždy. A v tom je její nebezpečí a krása“,³⁹ telefonuje Sova starší příbuznému, který se rozhodl pro kariéru internisty. Preference chirurgie, respektive oboru ortopedie, se prolíná epizodami *Nemocnice* a reprezentuje ji snad nikoliv jako jedinou možnou sféru lékařské práce, nýbrž tu nejužitečnější.⁴⁰ Etymologie pojmu ortopedie – přestože jsme si vědomi, že osvětlení původu slova se nerovná postihnutí jeho finálního významu – je do značné míry symptomatická: řecké *ortho* lze přeložit jako „přímý“, lépe snad „správný“ a *paideia* neznamena jen specifitější slovní spojení „výchova dítěte“, nýbrž i vzdělávání v obecném rámci. Péči o pohybové ústrojí můžeme tedy chápat ve smyslu řemeslné práce, kdy trénování profesionálové přistupují k hrubé, fyzické námaze, jež i vystudovaným, leč nezkušeným kolegům přináší tělesné vyčerpání – „na začátku nás háky ničily všechny“⁴¹ utěšuje doktor Řehoř mladou kolegyni Čeňkovou, která takřka zkolabovala při své první asistenci operatérům. Ortopedie po svých učednících vyžaduje zvládnutí teoretických znalostí i praktických

³⁹ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 1, Výročí, r. J. Dudek, 1978, 47:05

⁴⁰ „Víš, jak se pozná na chodbě chirurg od internisty?“, ptá se Sova mladší svého švagra. „Chirurg jde prostředkem, internista při zdi.“ Tamtéž, 05:50.

⁴¹ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 2, Strach, r. J. Dudek, 1978, 11:50

výstupů, bez jejichž osvojení se žádný adept „královny“ medicíny nesmí zvat dobrým a prospěšným lékařem. Již zmiňované přehlížení internistů vychází z role chirurga jako autora proměny lidského těla, není pouhým diagnostikem popisujícím, pasivním.

Ačkoliv povaha ortopedie nepochybně celostně zasahuje do psychických a fyzických dispozic lékařů a podněcuje je k sebereflexi jejich schopností, kýžený dopad činů pociťují samozřejmě primárně pacienti ocitající se v úloze diváků, kteří si nenárokují aktivní účast na rekonstrukci svého těla. Kruciólní zásahy vrtáků a palic připomínající nástroje kovářů a tesařů implantují do deformované tělesné schránky cizorodá tělesa „zgruntu měnící“. Ovšem cizorodost se v našem případě nepřekrývá s parazitismem, který svého hostitele požírá a systematicky likviduje. Normalizační sedmdesátá léta jsou stále vzdálena představě přestavby lidského těla jako jevu přinášející s sebou kromě okamžité úlevy i netušené dispozice k bujení parazitů přebírajícím nad infikovaným organismem nadvládu.⁴² Provedené kloubní operace proto netematizují potenci jiného nahradit původní, vylepšit. V některých případech není ani možné kopírovat stav před úrazem. Přemysl Rezek, novoborská hokejová celebrita, který havaruje několik hodin poté, co vstřelil v reprezentaci branky Švédům, od prvního momentu hospitalizace touží po návratu ke svému životnímu stylu. A první diagnózy jeho pohybové aparátu podávají lékařům obraz destrukce - profesionálové jsou dobří interpreti. Tématem jejich odborné diskuse není hypotéza úplného uzdravení, ale volba z alternativních postupů léčby, které vedou ke stejnému výsledku: ne-původnímu stavu. Sádra, nebo operace Rezkova lokte je opozice nesmyslná z dlouhodobého hlediska. Větším problémem se stává prozrazení diagnózy pacientovi, jedná se o hrubé porušení kázně a možný důvod k výpovědi, respektive přeložení na marginální bezkontaktní a ne-praktické působiště.

⁴² Ovšem v západní, zejména americké filmové produkci, jde o fenomén reflektovaný: od okouzlení pluralitou civilizačních projevů (*Star Trek, The Original Series*, od 1966) se přesouváme k potenciální nákaze, kterou přináší nezodpovědné zacházení s nám neznámými objekty. V trilogii *Star Wars* (r. G. Lucas, 1977-1983) je charakter antihrdiny spoluurčován technickou modifikací, ve filmu *Alien* (r. R. Scott, 1979) se cizopasník hostí na lidském těle, aby ho využil a přesunul se dál.

Sebelítost není pro ortopeda přípustná. Doktorka Čěnková si po vysilující práci disciplinovaně dopřeje pouze černou kávu bez cukru a cigarety.

„Víte, co se dělá takovým doktorům, kteří maří práci svých kolegů? Naznačí se jim jednoznačným způsobem, aby z oddělení odešli“⁴³, kárá primář Sova doktorku Čěnkovou, která snad z dobré vůle, z primářova hlediska z mladické nerozvážnosti, prozradí Rezkovi neblahé vyhlídky jeho rekonvalescence. Jedná se samozřejmě o kruciální problém, jež lékařská etika diskutuje dlouhodobě a s nejasným závěrem – koncept altruistické lži (v angličtině se používá symptomatické slovní spojení *white lie*, jež odkazuje na typickou barvu lékařského oblečení) má v námi zkoumaném diskurzu seriálu přednost před neomezenou upřímností. Odhaluje se tak úskalí performativního aktu vyslovení diagnózy, jež má potenciál měnit samotnou tělesnou strukturu – a měl by být svěřen pouze zodpovědným osobám, pravým profesionálům.

Přestože je řemeslný rozměr ortopedie ve světě *Nemocnice* silně akcentován, paradoxně se s tímto aspektem explicitně zobrazeným setkáváme jen velmi zřídka. Musíme samozřejmě přihlídnout k logice výstavbě děje, jehož zahlcení přestavbou plejády pacientů by vyprávění produktivně neposouvalo, nicméně lze na nezobrazování invazivních zákroků pohlížet i směrem reference k politicko-spoločenskému ovzduší. Pregnantně zobrazované „radikální řezy“ jsou pouze dva: u hokejisty Rezka a „partáka“ Pěnkavy, který jako montér zaplatí daň své nebezpečné i prospěšné práci. Větší důraz se klade na následnou rehabilitaci, jež je minimálně stejně důležitá jako práce se skalpelem. Nakonec i výše zmíněná diskuse o postup Rezkovy léčby – operace, nebo sádra – se ukáže jako marginálnější téma než neetické prozrazení jeho pooperačního stavu.

⁴³ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 6, Únos, r. J. Dudek, 1978, 26:50.

Šetří-li se v univerzu *Nemocnice* „radikálními řezy“ - primář Sova tvrdí, že se „do pacientů mají strkat kusy drátů a železa, jen když je to bezpodmínečně nutné“⁴⁴ - není překvapením, že fiktivní svět televizního seriálu koresponduje se žitým světem diváků. Pokud se chirurgická operace neredukuje na pouhý zákrok, pozorujeme, že funguje v kontinuitě – nutně jí předchází příčina, úraz a je následována rehabilitací. Použijeme-li metafory lékařského jazyka – podobně jako to dělalo *Poučení* – „úrazem pohybového aparátu“ bylo Pražské jaro roku 1968, které muselo být „radikálním řezem“, řešením, jež se nevyhýbá ani hrubším metodám, fixováno. A finálním vyústěním, bez něhož by sebelepší předchozí péče byla marná, je pooperační rehabilitace, chceme-li normalizace. *Orthopaidea* jako „správná výchova“ musí nejdříve tělo fyzicky rekonstruovat, aby ho mohla posléze kultivovat. Primář Sova, který byl zastáncem „měkké“ linie Rezkovy léčby – sádry – se z pooperačních rentgenových snímků dozví, že jeho volba nebyla úspěšná a přistupuje k řešení radikálnímu – operaci a zavedení drátů do lokte. V některých případech prosté „zasádrování“ problému nestačí a je nutné zasáhnout razantně, nelítostně – a úspěšně.

2.4. Nebýt vně

„Odpovědnost každého vůči kolektivu a odpovědnost kolektivu za každého pracovníka tvoří neodmyslitelný rys našeho způsobu života“⁴⁵, prohlásil v roce 1971 na XXIV. sjezdu Komunistické strany Sovětského svazu Leonid Brežněv. Důraz na kolektivitu a beztřídnost je samozřejmě stěžejním rysem marxistické teorie, který jí dává produktivně tvar zejména vymezením se k opozičnímu individualismu, toliko imperialistické deformaci. Zdá se, že Brežněv se ve svém proslovu inspiroval okřídleným mušketýrským mottem „jeden za všechny, všichni za jednoho“ a pokud bychom přihlédli ke kolektivistickým reprezentacím padesátých let, mohli bychom tento „diskurz války“ přijmout – a nemusí jít nutně o explicitní zobrazení „válečných štváčů“, ale i paradoxní opis zemědělského traktoru jako „tanku míru“, který ničí individualistické mandelinky bramborové.⁴⁶ Vypjatá diference mezi kolektivním *my* a individualistickým *oni* – zde plurál zní snad i nepatříčně - silně prostupovala dobovými diskurzivními formacemi stalinské i poststalinské éry.

⁴⁴ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 3, Spor, r. J. Dudek, 1978, 11:24.

⁴⁵ Jan HARTL, *K otázkám kolektivismu dělnické třídy*, In: Sociologický časopis, roč. 19, č. 1, 1983, s. 84.

⁴⁶ Viz Karel KOUBA – Vítek SCHMARC, „*Tank míru*“. *Traktor jako popkulturní emblém československého socialistického realismu*. In: Slovo a smysl 3, 2006, č. 6.

Oslabení binární opozice *my X oni* a proměna charakteru nepřítele je pro normalizační televizní diskurz, a zejména pro *Nemocnici na kraji města*, signifikantní.

V otázce zobrazení kolektivismu se zdá, že primární kódování, které by apriori ustavovalo charakter lékařů jako strážců zdraví, se musí potvrzovat bližším sledováním motivace jejich činů a chování. „Sovy nejsou tím, čím se zdají být“, jak zní proslulý obrat agenta Coopera ze seriálu *Městečko Twin Peaks*, funguje i v prostoru novoborské nemocnice. Doktor Štrosmajer sice vítá poměrů neznalou lékařku Čěnkovou indexováním svých kolegů, kdy nejen popisuje jejich osobní preference, slabosti a přednosti, nýbrž hodnotí jejich profesionální um, který se ukáže jako směrodatné znamení jejich skutečných schopností – nicméně, můžeme věřit doktoru Štrosmajerovi, který se dostává do problémů, protože „vždycky něco plácne“? Jediná autorita, jež zůstává po celý čas vyprávění nezpochybnitelnou morálním i profesním vzorem, je primář Sova, symptomaticky vybaven označením moudrého lesního zvířete. Přesluhuje, mohl být (podle některých mladších kolegů měl být) na zasloužilém odpočinku, ale vědomí zodpovědnosti ke zdraví pacientů je silnější než dodržení standardní profesní kariéry. Ve věku 61 let⁴⁷ je produktivním členem společnosti, která potřebuje nejen léčit, ale i vychovávat. Subversivním aspektem narušujícím jeho autoritu se sice může zdát nepřilíživé chování jeho syna, kdy nedostatek sebedisciplíny a respektu k autoritám vede k dílčím neúspěchům ve slibně započaté kariéře, nicméně možné obvinění ze zanedbané výchovy se ukáže jako liché a vina za selhání Sovy mladšího bude připsána zhoubnému vlivu centra, Prahy, kde působil. Postava primáře Sovy se s průběhem vyprávění nijak nemění, dá se říci, že je pouhým „věšákem“ na vlastnosti: poctivost, zodpovědnost, vědomí vyšších principů a cílů. Představuje archetyp otce, symbolický charakter, jež na své děti dohlíží, a kultivuje. Je jen obtížně představitelné, že by primář podléhal běžným slabostem, dokonce se jeví jako přijatelná až zbožšťující myšlenka, že se jako moudrý stařec-otec narodil. Podobně výchovnou postavou je direktor Kovanda, otec Blažejovy ženy, který plní „sovovskou“ roli pečlivého ředitele, ale také rádce a napravovatele chyb nejen svých blízkých. Se sestrou Inou, jež Blažejovi půjčila peníze na nový automobil, po otcovském rozhovoru srovná dluh a Rezkovi, který s ním sdílí pokoj v nemocnici – Kovanda při obhlížení onoho nového automobilu

⁴⁷ V páté epizodě při rozvodovém stání svého syna Karel Sova předkládá občanský průkaz: narozen 4. dubna 1917 v Praze.

zakopne na schodech – poskytuje cenné a neotřelé rady: „Kamaráde, čas prošustrovanej v mládí už nikdy nedoženeš“⁴⁸.

Podání pomocné ruky od empatických autorit se neodmítá: direktor Kovanda kromě rady nabízí i cigarety, primář Sova hřejivým objetím utěšuje skleslé pacienty.

Zobrazení takřka dokonalé autority primáře Sovy a direktora Kovandy je zřejmou referencí k takřka dokonalé autoritě ve světě žitém, vedení strany a jejím nejvyšším představitelům. Řídící pracovníci bez ohledu na profesi jsou zralí muži, kteří se mohou hrdě ohlédnout za svým životem, nicméně přes veškerý um jsou stále jak v kolektivu pracovním, tak v „socialistickém mírovém táboře“ naléhavé úkoly žádající si splnění. Obhajoba gerontokracie cílí směrem ke zkušenosti, rozvážnosti a prozíravosti, nikoliv k mladickému nadšení bez hranic. Pokud by primář Sova žil v nefiktivním světě, byl by vrstevníkem Vasila Biřáka (narozen 1917) a jen o čtyři roky mladší než generální tajemník Gustav Husák.⁴⁹ Přes svůj pokročilý věk i zaneprázdnění pracovními povinnostmi si vedoucí pracovníci s nepředstíraným nadšením najdou čas k výchově svých méně moudrých kolegů. „My starší a staří musíme udělat všechno, abyste vy, naši mladí soudruzi a kolegové, se mohli učit co nejrychleji a aby vám byl pořád po boku někdo, kdo vás veliké chyby uvaruje,“⁵⁰ mentoruje v jedné z mála explicitních ideologických scén Karel Sova své mladší kolegy ze Socialistického svazu mládeže, překonává mezigenerační spory a spojuje mladé i staré za jedním cílem: léčit tělo i duši socialistického člověka.

⁴⁸ Nemocnice na kraji města, epizoda 5, Rozvod, r. J. Dudek, 1978, 27:50.

⁴⁹ Členové předsednictva ÚV KSČ, jež byli zvoleni na XV. Sjezdu KSČ v roce 1976, se narodili v rozmezí let 1913 (Gustav Husák) až 1925 (nejmladší byl Václav Hůla, narozen 21. července). Složení vedení strany viz <http://www.ustrcr.cz/data/pdf/projekty/funkcionari-ksc/nejvyssi-organy.pdf>, s. 30. K 23. 12. 2013.

⁵⁰ Nemocnice na kraji města, epizoda 6, Únos, r. J. Dudek, 1978, 50:25.

Přestože je zřejmé, že kolektiv spravují skuteční odborníci, nebezpečí potenciálního parazitismu trvá. Lékařské prostředí konotuje přítomnost viru, nákazy, se kterou je třeba se utkat v boji o pacienta: parazit je tedy jedním z možných představitelů nepřítele. Nicméně charakter ortopedie tuto domněnku vylučuje: chirurgové se nepotýkají s abstraktními soupeři, netápou při stanovení diagnózy, nepronásledují mutující virus. Jejich úkolem je přesně řezat a pečlivě rehabilitovat. Vnější nepřítel, lékařská obdoba imperialisty vysazené mandelinky bramborové, už dále nehrozí újmou lidskému organismu. Úrazy jsou vážné, avšak takřka všednodenní – automobilová havárie, chyba při montáži či zakopnutí na schodech nejsou jevy, jež sebevětší snaha o budování komunistické společnosti může vymýtit.

Jiným aspektem, jenž tematizuje vnější nebezpečí soudržnému kolektivu, jsou pacienti. Bylo zmíněno, že ortopedi jsou náchylní k protěžování svého oboru na úkor jiných – například interny – a chrání si své profesní území. Vstup pacientů do jejich prostoru je samozřejmě každodenním úkazem, ale sdílení stejného prostředí nutně nevytváří harmonickou syntézu. Pacienti, nevědoucí laici, se - v ideálním případě - trpně (ale s důvěrou) podřizují rozhodnutím nositelů odborného vedení. Ovšem až do osmého dílu, *Hnízda*, se v novoborské nemocnici potkáváme s jedinou plnohodnotnou postavou pacienta – Přemyslem Rezkem, hokejistou na vrcholu sportovní kariéry. Útočník ale není ideálním případem pacienta dbalého rad odborníků. Je vzpurný, nedočkavý, k ošetřující personálu se staví povýšeně a považuje své zranění za nespravedlivý zásah osudu. V prvních týdnech své léčby dokonce považuje za legitimní mluvit lékařům do práce, radit při postupu, neřkuli rozhodovat o průběhu operace. Rezek tak zastupuje „vzpurné mládí“, které ovšem v případě *Nemocnice* není primárně limitováno věkem, ale vyspělostí, jež není závislá na datu narození, nýbrž na míře kritické sebereflexe. Hokejista zpočátku není schopen přemýšlet o ničem jiném mimo okruh jeho milovaného sportu, upřednostňuje pomíjivé okamžiky krátkodobého úspěchu a od lékařů očekává okamžitá a dokonalá řešení. Postupně si začíná uvědomovat, že sportovní kolektiv, jehož je členem, je stejně pomíjivý jako vstřelená reprezentační branka: frekvence návštěv hokejových bafuňářů přímou úměrou klesá s prodlužujícím se časem jeho léčby.

Toužit po staré slávě, nebo budovat lepší svět? Obtížné rozhodování hokejisty Rezka.

Přestože je tedy Rezek ke svému okolí arogantní, začíná si uvědomovat, že návrat k životu ve slávě nemusí být realizován. Současně dokáže transformovat i vnímání lékařského personálu, který není – jak si často namlouvá – nepřátelský, ale ze všech sil se snaží zachránit maximum možného z jeho zničeného těla. Jinak řečeno, kolektiv ošetřovatelů je od první operace připraven poskytovat všeobjímající péči a budovat nové tělo, Rezek až každodenním kontaktem s pečujícím personálem reflektuje pravou, laskavou povahu svého okolí.

Zcela odlišně vstupuje do narativu *Nemocnice* druhý významotvorný pacient, montér Pěnkava, který utrpí zranění při vykonávání své práce, když hrdinsky zachrání kolegy z rozpadajícího se objektu. Dozvídáme se, že vyrůstal v dětském domově, který ho formoval od raných let. Přestože je představa života v takové instituci nepříliš útěšná a neradostná, Pěnkava je modelovým příkladem starostlivé péče otcovského, geronty vedeného státu, který ví, co je pro jeho děti prospěšné. Pěnkava je nejen oblíben ve svém pracovním kolektivu (devatenáct „partáků“ ho chodí neúnavně navštěvovat při každé příležitosti), nýbrž je i vzorný pracovník produktivně pomáhající při každé příležitosti (Rezkovi vypráví budovatelskou historku, ve které veze žhavý asfalt na stavbu, kde je s nákladem odmítnut. Proto při zpáteční cestě sám, jen s lopatou, vyasfaltuje dlouhý úsek silnice, ve které jsou díry a zabrání tak plýtvání materiálu a prospěje celé společnosti).

Obě roviny montérova života, privátní i veřejná, tematizují kruciólní úlohu státních aparátů působících od útlého mládí. Vedle profesní výuky, odborně nezávislé na proměnách vládnoucí politické moci, působí i ideologický aspekt, jež nabyté,

odborně nezávislé „know-how“ podřizuje pravidlům aktuálního politického uspořádání a jeho reprodukci.⁵¹ Ideologické státní aparáty, dětský domov i škola, Pěnkavu budují jako platného člena socialistické společnosti. A nezastíraný úspěch tohoto snažení je personifikován v sice obyčejné, ale přesto prospěšnější roli, než kterou má slavný hokejista, jenž myslí pouze na sebe a jehož reprezentační góly se jen stěží dají srovnávat s vyasfaltováním rozbité silnice.

Mladý montér díky své institucionálně budované povaze záhy po hospitalizaci hladce vplyne do lékařského kolektivu a zprvu vzpurného Rezka čeká podobný osud. Sblíží se s věkově spřízněnou doktorkou Čenkovou, pro niž je sportovec prvním „testovacím“ pacientem. Ukáže se, že profesní etika, zapovídající intimní vztahy mezi ošetřujícími a ošetřovaným, může být v případě pozitivních dopadů upozaděna, jelikož z hlediska dosažení cíle, rekonstrukce těla a duše, je blízký kontakt prospěšný. Tam, kde mladá lékařka láskou pacienta léčí a pomáhá mu se socializovat, ovšem může probíhat vztah i opačně: Pěnkava, v roli nemohoucího a na odborníky odkázaného pacienta, svým bezedným optimismem napravuje „nedokonalé“ členy lékařského personálu, konkrétně sestru Huňkovou, která je představitelkou záštiplného a asertivního přístupu k okolí: pod vlivem mladého dělníka se ze „zrzavé feny“, jak jí doktor Štrosmajer přezdívá, stává empatický člen personálu, jež svou proměnou vytváří z lékařského prostředí ještě přátelštější místo.

Je zřejmé, že lékařští odborníci nemohou považovat své pacienty za nepřátele, nicméně od profesionálního zacházení k navázání přátelství, nejkuli včlenění do kolektivu, je stále nutné překonat náročné peripetie. Reprezentaci vztahů mezi pasivními a aktivními činiteli v ortopedickém univerzu nelze vykládat jednoznačně: na jedné straně jsou lékaři samozřejmě neúnavnými ošetřovateli postižených, ale bez alespoň elementární snahy o nápravu ze strany pacientů je jejich snaha marná. Hokejista Rezek se zásluhou své vzpurnosti jen velmi obtížně zařazuje do společenství (v podstatě mu to trvá celých třináct dílů), vychovanému montérovi Pěnkavovi (vstupujícímu na scénu v díle osmém) stačí nepoměrně kratší čas k tomu, aby reprodukoval svůj institucemi nabytý světonázor do sestry Huňkové, se kterou nakonec skončí ve šťastném manželském objetí.

⁵¹ Louis ALTHUSSER, *Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards and Investigation)*, In: *Essays on Ideology*, Verso, 1984, s. 6-7.

Znovu tedy můžeme aplikovat příměr empatického ortopedického kolektivu, který je autoritou s autoritou vedení KSC, která je ovšem též empatická. Starostlivá péče poskytovaná potřebným, výchova a kultivace má své mantinely, které jsou formálně stanovovány adresanty: ale bez adresátů ochotných se zapojit – sabotérů – není možné zbědované tělo, respektive společnost budovat. „Bez obětavých, nadšených a poctivých lidí, komunistů i bezpartijních, by strana nikdy nemohla započít obrovské dílo budování socialismu“,⁵² stojí v úvodníku *Rudého práva*, který nicméně upozorňuje, že existují lidé bez dobrého poměru k socialismu a ti „vytváří živnou půdu pro pesimismus, nihilismus a pasivitu.“⁵³ Do jisté míry se tak v těchto více či méně explicitních sděleních tematizuje pocit viny, jež je připisován občanům, kteří žijí v pečovatelském státním socialismu, ale svou nechtí k práci a vytváření společných hodnot sabotují kolektiv a jeho cestu ke komunismu, ideálu společenského uspořádání.

2.5. Mladí centralisté a staří venkované

Jakkoliv se může zdát, že vedení novoborské ortopedie příkladně usměřňuje kolektiv ke společnému cíli a neváhá v akceptovatelných případech včlenit do svého středu i pacienty, kteří jsou technicky pouze dočasnými „hosty“ oddělení, představa absolutní harmonie mezi členy vedení je zcestná. Fikční svět *Nemocnice* je konstruován z hlediska přitakání, kopírování univerza divákova, ve kterém nepochybně figurují občasná pomluvy, profesní rozepře či pouhé osobní antipatie, a proto není produktivní maskovat skutečnost a vytvářet imaginární společenství nadlidských úderníků. Nicméně, na straně druhé, je nutné objasnit motivaci a příčiny, proč ke sporům a selháním dochází a poukázat na ještě přijatelné chyby a neakceptovatelné hříchy.

Již výše jsme upozorňovali, že jedním ze základních kritérií schopného lékaře je jeho schopnost zvládat nejen teoretická východiska, ale i náročnou praxi chirurgických operací. Dobrý ortoped se pozná podle činů, nikoliv slov. Nezvládnutí tohoto dvojjediného nároku – s tím, že mechanická zručnost je absolutně nezbytná – diskvalifikuje kohokoliv ze seriózní diskuze i možnosti se aktivně podílet na zákrocích. Od prvního dílu *Nemocnice* je jako amatér indexován doktor Cvach⁵⁴, nejdříve kolegy, posléze i svým konáním: při operacích postává jako bázlivý student medicíny vně

⁵² *Ocenit i volat k odpovědnosti*, Rudé právo 60, 8. 11. 1979, s. 1.

⁵³ Tamtéž, s. 2.

⁵⁴ „No a Cvach“, popisuje Štrosmajer nastupující Čeňkové kolegu, „to je takovej chirurg, že bych jeho ručičkám nesvěřil ani obřízku jezevčíka.“ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 1, Výročí, r. J. Dudek, 1978, 08:35.

okruhu operujících a nakonec zjišťujeme, že není ani způsobilý píchnout injekci. Přestože tedy Cvachovi není dopřáno účastnit se operací, snaží se vyniknout na jiném poli, teoretickém: neustále cituje zahraniční lékařské magazíny (příznačně jen západní – Surgery aj.), domnívá se, že znalost kapitalistických odborných periodik mu nahrazuje scházející kredit.

A právě tato zdánlivá marginálie, aluze na západní tisk, nás odkazuje k významné opozici, jež se tematizuje v korpusu všech dílů *Nemocnice*: napětí mezi centrem a periferií. Centrum nejenže nese subversivní potenciál, nýbrž je také spojováno s dalšími nebezpečnými jevy: důrazem na privátní sféru, individualismem, teorií - iluzí nebo mládím; zhusta se tyto fenomény kombinují a podmiňují. Centrum může být zastoupeno různými podobami: již zmíněným západním tiskem (který, zdá se, poskytuje plané teoretické – iluzivní – závěry, jež nejsou pro novoborskou ortopedii přínosem; než Cvach převypráví sdělení článku ze Surgery, kolektiv lékařů už našel nejlepší řešení), ale i Západem obecně. Například doktor Blažej představuje úspěchy dětské ortopedie, kdy bylo za dvanáct let ošetřeno padesát osm tisíc tři sta padesát šest dětí a pouze dvě z nich byly operovány: „Tohle když jsem řekl v Lyonu, tak mě považovali za neseriózního chlubilka, protože tam operují dětský kyčle čtyřikrát do tejdne.“⁵⁵ Na straně druhé, ani odborník Blažej se neubrání zkázonosným západním vlivům, hazard ho připravuje o peníze, sukničkářství o respekt, finálním naplněním takřka bondovského charakteru je zakoupení zahraničního sportovního auta: nejenže do svých intrik zahrne nebohou sestru Innu, od které si půjčí peníze, nepřímo zaviní zranění otce své manželky, jenž zakopne na schodech při prohlížení si „toho zázraku“ a celá automobilová anabáze končí destrukcí auta – kolik by si jen Blažej ušetřil starostí, nebýt touhy po mamonu, která, jak soudruzi ví, je imanentní součástí imperialistického života a současně jeho zkázou.

Pro doktora Sovu mladšího, pokračovatele chirurgického rodu, je centrum také zkázonosné, zvláště poji-li se s kariéřním individualismem. Vedle Rezka je i primářův syn reprezentantem „vzporného mládí“, které sice může disponovat schopnostmi – ortopedickými či hokejovými – nicméně nekritické prosazování svého ega na úkor společného dobra je po zásluze potrestáno alkoholismem, ztrátou dítěte, rozvodem. Na Sovu mladšího má také devastující vliv jeho žena, vědecká pracovnice, zástupkyně

⁵⁵ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 2, Strach, r. J. Dudek, 1978, 23:58.

„pedagogiky, psychologie a jinech podvodnejch disciplín“⁵⁶, jak se o její práci manžel vyjádří, možná až moc vzdělaná, možná až moc emancipovaná, žena, která není strádajícímu manželovi opatrovnící. Apriori postižena vlivem centra je také absolventka Čeňková, alespoň z pohledu svých nových kolegů, zejména těch zkušených. „Zázrak z Karlovky“ je možná zjevením na pražské medicíně, v Novém Boru je pouhá *tabula rasa*, jež musí být naplněna praxí. A konečně, hokejista Rezek, úspěšně vyléčený ze svého zranění a napravený vztahem s doktorkou Čeňkovou, je osloven pražským hokejovým klubem, opouští periferii a je znovu lapen do tenat pokušení, ze kterých byl tak trpělivě a úspěšně léčen na ortopedii.

Podceňovaný prostor venkova se tak stává funkčním lékem pro všechny postižené nákazou centra. Mnohdy stačí jen pouhý pobyt na zdravém vzduchu, aby mysl zatemněná kariérismem, pseudointelektuálostvím a záští prozřela. Implicitně se v preferenci periferie (ta ovšem nemá pejorativní konotace, spíše se pojí s přetrvávajícím mýtem „české vesnice“) tematizuje „obyčejný život“ naplněný mechanickým opakováním stále stejných rituálů, nekreativní, ale předvídatelný. Sova mladší se z nepřátelské pražské kliniky vrací do svého domova, aby vykonával práci obvodního lékaře – mohlo by se zdát, že se jedná o podřadné povolání, ale teprve na přátelském venkově se napravují deformace, které mu centrum způsobilo. Až po této proměně může jeho otec odvolat nejtvrdší rozsudek, který v *Nemocnici* pronesl: „Můj syn Karel přestal být pro mě chirurgem“.⁵⁷ Na periférii tedy nejen dochází k resuscitaci odborných znalostí – a Karel Sova se může znovu ortopedem stát – nýbrž i k fixaci rodinných vztahů. Nicméně, na veřejnou, profesní sféru, musí být stále kladen primární důraz: Sova mladší nepřestal být synem, ale „pouze“ chirurgem, což je paradoxně drtivější odsudek než vyobcování z rodinného kruhu.

Podobně blahodárným progresem prochází na venkově i doktorka Čeňková – záhy po svém nástupu se stává platným příslibem do budoucna, angažuje se v Socialistickém svazu mládeže, rozvíjí své osobní schopnosti. Je opakem „vzurného mládí“, nemusí prožívat peripetie, aby se z nich poučila, je, podobně jako Pěnkava, bezchybným produktem ideologického státního aparátu, školy, která z ní vytvořila modelového socialistického člověka.

⁵⁶ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 1, Výročí, r. J. Dudek, 1978, 29:47.

⁵⁷ *Nemocnice na kraji města*, epizoda 4, Loket, r. J. Dudek, 1978, 46:17.

Oživující vliv geograficky vzdálených míst od centra na straně jedné vytváří mýtus zdravého venkova a škodlivého středu, nicméně i preventivně sděluje, že je záhodno si od něj udržovat odstup pro uchování vlastní vitality. Ovšem za tímto zdánlivě společensky prospěšným receptem se také skrývá touha moci uchovat si silnou, vnějškem nenarušovanou sféru vlivu, ze které bude každý narušitel vyobcován – a exkomunikace bude vždy náležitě obhájena: vyléčí alkoholismus, poskytne útěšné útočiště či nabídne mladým prostor pro vzdělávání. Cílem je uvrhnout potenciálně subversivní činitele v klidný spánek, ze kterého nebudou nikoho vyrušovat a splní roli, kterou jim strana udělila. Řečeno slovy anestezioložky Králové: „Teď budete krásně spát!“⁵⁸

⁵⁸ Nemocnice na kraji města, epizoda 5, Rozvod, r. J. Dudek, 1978, 44:58.

3. Se sovětským majákem v zádech

Několik poznámek k osmdesátým letům československého socialismu

Pacienti anestezioložky Králové nebyli jedinými, kdo se nechali odzbrojit ordinovanou narkózou: přelom sedmé a osmé dekády se nesl v duchu uměřeného optimismu v plnění šesté pětiletky⁵⁹, televizní národ sledoval peripetie kombajnistů v seriálu *Plechová kavalerie* (1979, r. J. Dudek) a sportovní diváci se těšili na letní olympijské hry v Moskvě a zimní v americkém Lake Placid.⁶⁰ Nicméně československá společnost byla na počátku osmého desetiletí dvacátého století – až na výjimky, o kterých se nemluvílo, respektive mluvílo jen pejorativně (Charta 77) – úspěšně „znormalizovaná“, apaticky připoutána k televizním obrazovkám a odsouzena ke každodenním sociálním hrám, jež byly prosty jakéhokoliv náznaku identifikace s oficiálním světovým názorem, ale o to více motivovány každodenním pragmatismem a nutností nedostatku.⁶¹

Mohlo by se tak zdát, že koncept zbožního fetišismu, ve kterém se zboží stává smyslem života společnosti, se obrátil proti svému autorovi, Karlu Marxovi. Vedení komunistické strany – respektive někteří členové jejího vedení – si byli vědomi prohlubující se neúčinnosti ideologické práce na úkor bujícího konzumerismu. V jisté míře tedy bylo oficiálně možné nedostatky reflektovat: již na počátku roku 1980 vstoupily v platnost tzv. Štrougalovy balíčky⁶², soubor opatření, jež měl zintenzivnit výrobu, podpořit kreativitu pracujících a účinně aplikovat vědecko-technický pokrok. Nepřekvapivě byly mnohé explicitně formulované výtky jen rétorickým cvičením a kritika „fluktuace kádrů“, „nedostatků ve výrobě a zásobování“ nebo „mrhání

⁵⁹ Příkladnou syntézu pochvaly a výtky předložil například Doc. MUDr. Andrej Bučko DrSc., ředitel Výzkumného ústavu výživy lidu v Bratislavě, který prohlásil, že „výživa lidí je u nás dostatečná a dokonce nadměrná. Výsledkem toho je obezita velké části obyvatelstva.“ *Vše pro úspěch posledního roku šesté pětiletky*, Rudé právo 308, 30. 12. 1979, s. 1.

⁶⁰ Hry v Moskvě, jež měly být ukázkou sovětské vyspělosti, skončily neslavně. SSSR v prosinci 1979 vtrhl do Afghánistánu, kde vojensky podpořil tamní komunistickou vládu v boji proti mudžahedínům. Většina západního světa v čele s USA proto hry bojkotovala: argumentovala tím, že země vedoucí válku nesmí podle olympijské charty hry pořádat.

⁶¹ V časosběrných dokumentech *Manželské etudy* (1980-1986, r. H. Třeštíková) jsou zaznamenány osudy několika mladých dvojic vstupujících do společného života. Takřka všechny páry prožívají stejný příběh, jen s několika marginálními obměnami ve vyprávění: od nutnosti se vzít (dítě), snahy o vlastní bydlení (pragmatické vyjednávání) po neměnné každodenní rituály (mužova návštěva hospody, teplá večeře od manželky)

⁶² *Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství*, In: Ke zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství: sborník dokumentů a materiálů ke zdokonalení plánovitého hospodářství po roce 1980, Praha 1980.

prostředků a pracovního času“ nepřekračovala sovětský vzor a plně souzněla s konturami *Poučení*.⁶³

Až po několika letech od prezentace „přelomových“ Štrougalových balíčků⁶⁴ ale došlo k výraznějším změnám: a impuls k transformaci, jak bylo v poddajném Československu zvykem, nepřišel zevnitř Komunistické strany, nýbrž ze Sovětského svazu. Po smrti Leonida Brežněva na sklonku roku 1982 převzal funkci generálního tajemníka KSSS Jurij Andropov, který vládl pouhých patnáct měsíců (ale zahájil dílčí reformy hospodářství, snažil se omezit korupci ve státním aparátu apod.), poté se na krátký čas chopil moci konzervativce Konstantin Černěnko a po jeho krátkém působení, v březnu 1985, stanul v čele Sovětského svazu mladý - na sovětské poměry - reformista Michail Gorbačov.

Přestože problémy východního bloku – zejména v hospodářské oblasti – byly známy i Gorbačovovým předchůdcům, až nový generální tajemník se pregnančně pokusil pojmenovat svízele a přijít se zásadními reformami, popsané triádou *perestrojka* (přestavba), *glasnost'* (otevřenost) a *uskorenije* (zrychlení). V kontextu československého prostředí tak Štrougalův projev z roku 1980 anticipuje nástup „nového kormidelníka“: a Štrougal, snažíce se stát „českým Gorbačovem“, ve svém úsilí nepolevuje.⁶⁵ Při oslavách čtyřicátého výročí podpisu Košického vládního programu na jaře 1985 prohlašuje:

„Jde přece o nás, o naše potřeby, o naši republiku, o naši společnost. Vždyť míra uspokojování mnohých z potřeb je, přiznejme si to otevřeně, pod našimi současnými možnostmi. Máme, abych tak řekl, na víc, než je současný stav.“

Proces přechodu našeho národního hospodářství na dráhu intenzivního rozvoje vyžaduje proti dosavadním ustáleným stereotypům myšlení, myšlení nové, tvůrčí, svým způsobem nové vidění úkolů a problémů s nimi spojených. Řekl bych, že to vyžaduje –

⁶³ Michal PULLMANN, *Konec experimentu*, Scriptorium, Praha, 2011, s. 55.

⁶⁴ Dobová zpravodajská reflexe viz <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10266819072-vypravej/ve-stopach-doby/1980/301-byl-vyhlasen-soubor-opatreni-ke-zdokonalovani-soustavy-planoviteho-rizeni-narodniho-hospodarstvi/> K 14. 1. 2014

⁶⁵ Lubomír Štrougal byl od roku 1958 členem Ústředního výboru KSČ, v šedesátých letech také ministr zemědělství a vnitra. Po nástupu Gustava Husáka k moci se stal předsedou federální československé vlády (1970 – 1988) a jedním z nejdůležitějších funkcionářů probíhající normalizace.

*při respektování veškerých principů socialismu – přehodnotit některé naše dnešní názory a koncepce tak hluboce, že si to ani sami zatím nedovedeme představit.*⁶⁶

Pro mnoho členů strany i čtenářů *Rudého práva* mohla Štrougalova slova znít odvážně, avšak realita socialistického hospodářství byla tak neutěšená, že redundantní opakování hesel o prosperitě a bezchybném plnění plánů bylo neproduktivní a postrádalo jakoukoliv přesvědčovací sílu. Cíle sedmé pětiletky (1981-1985) byly postupně snižovány a i přes značnou redukci stěží naplněny.⁶⁷ Navzdory přetrvávajícím neúspěchům nebyla očekávání od následující pětiletky malá: socialistická společnost se díky „intenzifikaci“, „zefektivnění výroby“ či plnějšímu využití „vědecko-technického pokroku“ měla přiblížit k úrovni západních států a ukázat imperialismu potenci centrálně plánovaného hospodářství.

Paradoxním jevem se při zavádění perestrojky v Československu ukázal postoj vedení KSČ. Až na výjimky v období Pražského jara tuzemští političtí představitelé vždy silně inklinovali k sovětským vzorům (popřípadě radám mytizovaných „sovětských poradců“) a následovali jejich receptů bez reptání – vzpomeňme například na Rudolfa Slánského (a jiné vrcholné straníky), jež byl na popud Moskvy odsouzen k smrti a nepomohla mu ani žádost o milost adresovaná letitému příteli Klementu Gottwaldovi. Ovšem nástup Michaila Gorbačova, použijeme-li oxymoron, liberálního marxisty-leninisty, byl v očích mnoha stranických představitelů, dosazených na svá místa po vstupu vojsk Varšavské smlouvy, potenciálním nebezpečím pro KSČ jako vedoucí sílu ve státě – proto „se většina stranického vedení i oficiální žurnalistika užití pojmu „přestavba“ vyhýbala. Aby se oslabilo podezření z příchodu jednoznačných změn, dostávaly se do popředí pojmy jako „nové myšlení“ a „strategie urychlení“ – tak bylo možné posílit představu, že se stávající uspořádání nijak zásadně nemění, že se pouze „zdokonaluje“ a „urychluje“.⁶⁸ Veškerá kritika, publikovaná v denním tisku nebo televizním zpravodajství, tak sice cílila na hospodářské i kulturní nešvary a mnohdy i používala pojmy jako „rekonstrukce“ či „kreativita“, nicméně jen za účelem vybalancovat napětí mezi československým konzervativním vedením a liberálnějším

⁶⁶ Lubomír ŠTROUGAL, *Významný dokument našich dějin*, Rudé právo 81, 5. 4.1985, s. 3.

⁶⁷ Například se předpokládalo, že národní důchod se zvýší o 14-16%, v roce 1982 se cíl snížil na 10% a ve výsledku se růst národního důchodu zastavil na 11%. Obdobně se o několik procentních bodů neplnil plán i v jiných odvětvích, např. průmyslové a zemědělské výrobě. Milan SEKANINA, *Nedokončená: Československá ekonomika v druhé polovině 80. let minulého století*. In: *Acta Oeconomica Pragensia*, č. 7, 2007, s.334.

⁶⁸ Michal PULLMANN, *Konec experimentu*, Scriptorium, Praha, 2011, s. 59.

přístupem nového moskevského vládce. Podobně jako v roce 1980 Štrougal předkládal reformní návrhy proto, aby se nic nezměnilo, užití „přestavbových“ termínů v polovině osmdesátých let sloužilo ke kosmetickému ozvláštnění jazyka politické moci, za opravovanou fasádou socialismu se drolily jeho základy.⁶⁹

3.1. Na rozcestí

Takřka přesně v polovině osmdesátých let, v listopadu 1985⁷⁰, Československá televize představuje na svých obrazovkách seriál *Sanitka* režiséra Jiřího Adamce⁷¹ a scénáristy Jiřího Hubače,⁷² který nás seznamuje s peripetemi pražské záchranné služby. Všechny jedenáct dílů – jež jsou divákům představovány bez textového návodu, tedy bez názvu – je koncipováno ve formě mikroexkurzí do nedávné minulosti, počínaje rokem 1956 a konče podzimem 1975, kdy jedenáctý díl explicitně odkazuje k letecké havárii v pražském Suchdolu, která se v říjnu toho roku odehrála.⁷³ Zjevné dějinné aluze jsou ale v *Sanitce* výjimkou: na rozdíl od majora Jana Zemana, který je aktivním účastníkem válečných, kriminálních i politických „socialistickotvorných“ momentů, náš hrdina, MUDr. Vojtěch Jandera, do velkých příběhů nevstupuje a dokonce je ani nereflkuje, jsa zahlcen plněním neodkladných povinností. Chápat tedy *Sanitku* jako historický seriál, který podstatným způsobem přispívá k osvětlování kritických bodů socialistické minulosti a koriguje vědomí o rozporuplných událostech, je nemístné. Akcent na historicitu sice můžeme pozorovat v proměnách dobových rekvizit (Škoda 1101 „tudor“

⁶⁹ Důraz na důležitost perestrojky byl explicitně formulován až v roce 1987: na začátku ledna měl Michail Gorbačov projev, který byl v průběhu jara předkládán představitelům zemí východního bloku jako závazný dokument k plnění reformních kroků. V československém prostředí byla závažnost situace ještě umocněna dubnovou návštěvou Gorbačova, který soudruhy ujistil, že se z jeho strany nejedná o rétorické floskule. Je však nutné připomenout, že od jeho návštěvy se čekalo mnohem více, například i omluva za rok 1968. Nic takového se neodehrálo a tuzemští představitelé strany s ulehčením vyprovázeli Gorbačova na letiště: jejich pozice zůstaly pevné.

⁷⁰ Premiéra byla 25. 11. 1984, poslední díl diváci shlédli 20. 1. 1985.

⁷¹ *Sanitka* byla, po *Zkouškách z dospělosti* (1979), teprve druhým seriálem, který Adamec natočil. V sedmdesátých letech se věnoval spíše televizním filmům – zejména pohádkám (*Princové jsou na draka*, 1980), v předvečer Sametové revoluce přispěl k oslavám 40. výročí Vítězného Února prorežimním seriálem *Rodáci* (1988). Od poloviny devadesátých let je znám zejména divákům komerčních televizí, pro které natáčí zábavné estrády a rodinné ságy - jmenujme alespoň *Zlatou mříž* (1999) a *Pojišťovnu štěstí* (2004)

⁷² Jiří Hubač je na rozdíl od režiséra Adamce ve své tvorbě umělecky i esteticky konzistentnější: mnoho předlistopadových děl lze i s odstupem času hodnotit kladně, např. *Ikarův pád* (1977, r. F. Filip) nebo *Nezralé maliny* (1980, r. F. Filip). Po roce 1989 byl mimo jiné oceněn i Českým lvem za scénář k filmu *Babí léto* (2001, r. V. Michálek)

⁷³ Přes tragickou bilanci 75 mrtvých komentuje oficiální tisk neštěstí jen několika krátkými zprávami: v pátek 31. 10. 1975, den po nehodě, jsou občané informováni notickou *Havárie jugoslávského letadla*, aby první listopadový den vyšel článek *Projevy soustrasti*, který paradoxně netematizuje oběti a příčiny nehody, nýbrž smutek jugoslávských politiků, jmenovitě Josipa Broze Tita. *Havárie jugoslávského letadla*, Rudé právo 257, 31. 10. 1975, s. 1. *Projevy soustrasti*, Rudé právo 258, 1. 11. 1975, s. 1.

vyráběná v padesátých letech je nahrazována ve vozovém parku záchranné služby modernějšími stroji, jugoslávskými sanitkami a nakonec Škodou 1203;⁷⁴ příslušníci Veřejné bezpečnosti oblékají modré uniformy, typické pro padesátá a šedesátá léta, nikoliv pozdější zelené, apod.), nicméně například (ne)proměny jazyka, nestárnoucí postavy či konstantní styl oblékání hrdinů, tedy znaky, které jsou schopny produktivně reflektovat proměny každodennosti – a nereflektují, zasazují příběh do normalizačního bezčasí, či chceme-li, normalizačního bezčasí roku 1984.

„Proměny světa a tep lidských srdcí.

A v každém zlomku tohoto času umírá člověk.

Nebo se rodí.

*A vždycky je mu někdo nablízku.*⁷⁵

Tak zní slovo vypravěče uvozující každý díl. Úvodní tři věty odkazují k proměnlivému a dynamickému světu, jehož středobodem je člověk, přinášející do nestálého univerza smysl – a fatalitu danou zrozením a smrtí. Ohraničenost lidského života je nevyvratitelný fakt, podobně jako *proměny světa*. Otázka však zní, zdali je možné v neustále se transformujícím světě nalézt jistotu ukotvující nestálost - a vypravěč nás ujišťuje: ano, je to možné – *vždycky je mu někdo nablízku*. Je očividné, že poslední věta reprezentuje přítomnost obětavých členů záchranné služby, jež jsou bez ohledu na zákruty osudu připraveni nezištně pomáhat zraněným, slabým a nešťastným. Nicméně podobně jako v *Nemocnici na kraji města*, kde uvědomělí a empatictí „moudří starci“ – přestože mnohdy vysmívání mladší generací za zpátečnictví a neschopnost akcentovat výdobytky „moderní“ doby – představují v druhém čtení laskavou autoritu vedení strany, *Sanitka* pracuje s motivem abstraktnějším – *někdo* je nablízku – jež ale signifikuje stejného označovaného. Hledání smyslu lidského života, o které se marně pokoušeli filozofové dva a půl tisíce let, je vyřešeno zdánlivě přízemním poučením: produktivní je být členem společnosti, nikoliv však společnosti zmatené a neuspořádané, musí existovat autorita starající se, ale také dohlížející a řídící. Mince má vždy dvě strany.

⁷⁴ Je samozřejmě legitimní číst obměnu vozového parku nikoliv jen jako přitakání historickým realitám, ale také jako oslavu výdobytků socialistického hospodářství, které zajišťuje potřebným vše potřebné. „Chtěli jsme poděkovat, že se tak staráte, pane řediteli“, vděčně komentuje nákup zánovního sanitního vozu doktor „Bohoušek“. *Sanitka*, epizoda 3, 1984, r. J. Adamec, 06:35.

⁷⁵ *Sanitka*, epizoda 1, 1984, r. J. Adamec, 00:04.

Doktor Jandera v úvodním díle přestupuje z prestižní kliniky k podceňované záchranné službě. Ovšem nereprezentativnost povolání, fyzická (a samozřejmě i psychická) náročnost i jisté technologické nedostatky ve výbavě vozů nejsou těmi nejhoršími aspekty záchranářství: nejmudnějším zjištěním je absence vděku ze strany ošetřovaných. Například lékař „Bohoušek“ má jednoznačné krédo – půjde do zaslouženého důchodu v tom okamžiku, kdy mu kdokoliv ze zachráněných osobně poděkuje za péči. Dočká se, ale trvá to léta, respektive devět z jedenácti epizod. Pokud se některý z pacientů vrátí za svými zachránci, je to veskrze v případě egocentrického pragmatismu: starší muž zasažený elektrickým proudem se tváří v tvář lékařskému kolektivu lakonicky zeptá, zda se v sanitce nenašla „rodinná památka“, ztracený deštník. „Já jsem myslel, že jste přišel poděkovat“, obrací se na něj doktor Jandera. „Ale prosím vás, za co?“, zní bezcitná odpověď zdravého muže.⁷⁶

Nepřítomnost zasloužené chvály směřované k trpělivým ošetřovatelům nutně nemusí znamenat jen kritiku necitlivosti a nedostatek sebereflexe pacientů-diváků, paradoxně může být přítakáním ustavenému systému vládnutí a dělby moci – a to přítakáním nikoliv neprovázaným na dobový horizont. Na jedné straně lze pozorovat osu *neviditelnosti* > *nevděku*, kde neviditelnost – neschopnost prosadit se na aktuálním společenském herním poli – ústí k podcenění a marginalizaci, na straně druhé je *neviditelnost* = *skromnost* uvědomělé skrývání se záchranářů před všudypřítomnými zraky, jež následně umocňuje jejich ne-egoistickou činnost. Kolektiv okolo pražské záchranky pak může být čten ve dvou rovinách: jako „skutečná“ instituce mající své místo v hierarchii státního aparátu a jako odkaz k nejvyšším představitelům strany, neviditelným, protože skromným. Hannah Arendtová používá k popisu struktur totalitárních systémů metafory cibule⁷⁷, kde jednotlivé vrstvy – slupky (představující instituce rozličné důležitosti: od odborů, Socialistického svazu mládeže až po policejní aparát) jsou zároveň samostatné – členové určitého „mikrospolečenství“ se považují za reprezentanty normality (a vymezují se proti skupinám odlišným), ale také chrání a podporují samotný střed cibule: vládce, autoritu.⁷⁸ Nicméně nejvyšší vedení, které dlí

⁷⁶ Sanitka, epizoda 6, 1984, r. J. Adamec, 37:04.

⁷⁷ Arendtová mluví o totalitárních systémech a je na místě námitka, že nelze redukovat čtyřicet let vlády KSČ pojmem totalita, zvláště pokud se pohybujeme v kontextu osmdesátých let. Nicméně i toto období pozdního socialismu se vyznačovalo mnohými typickými rysy totality: od kontroly mediálních obsahů, jednotné institucionální výchovy až po nutnost členství v režimem ovládaných organizacích, např. odborech.

⁷⁸ Hannah ARENTOVÁ, *Krise kultury*, Praha, Mladá Fronta, 1994, s. 14.

v určitém prázdném prostoru, může vystupovat neviditelně, může se skrývat za fakticky podřízenými a závislými vrstvami a implicitně tak poukazovat na jev, že veškerá moc „reálně“ vychází z cibule celé, není nikterak řízena autokratickými vládci: moc jednoduše pochází z vůle lidu a naplňuje ji.

Ona zmíněná animozita mezi jednotlivými vrstvami (jako člen chápu sebe i kolegy jako reprezentanty normality X jiné vrstvy považují do jisté míry za nepřátele bránící mé práci) je tematizována i v *Sanitce*. Kolektiv lékařů, sanitářů i operátorek telefonní ústředny je svébytný a vnitřně konzistentní: se skromností sobě vlastní glosují neúctu projevovanou jim okolím – zvláště doktor Skalka rád používá odkazy k antické moudrosti k povznesení se nad svět vezdejší – nicméně některé hranice jsou nepřekročitelné a je nezbytné se k problémům, jiným hierarchickým vrstvám, postavit čelem. „Nikdo nám nepomůže a každý nám vynadá“, komentuje postoj okolního světa ředitel Jaroš. „A my budeme mlčet?“, táže se doktor Jandera tušící odpověď: „Správně“.⁷⁹

Nicméně výše zmíněná citace pochází z druhé epizody, tedy momentu, kdy je ještě možné podpořit recipientovo konsenzuální chápání jiných vrstev jako nepřekonatelných byrokratických mašinérii, aby se plynutím času ukázalo, jak přízemní tento názor byl. Z různých náměstků, předsedů či dokonce ministrů sice nelze několika filmovými záběry jednoduše vytvořit milované ochránce socialistické společnosti, přesto se jejich zobrazení vymyká zažité představě úředníka jako kariérního egocentristy, který hledí pouze na svůj vlastní prospěch. Za masivními dřevěnými stoly také sedí lidé, lidé, kteří nemají snadnou práci.

Jakkoliv tedy seriálová reprezentace státních aparátů jen stěží mohla korespondovat se světem divákovy zkušenosti,⁸⁰ důležitá je snaha vůbec vytvářet z byrokratického aparátu vlídného přítele v nouzi: jistě, i přítel může být někdy asertivní a podrážděný, nakonec ale stejně pomůže. Není produktivní procházet životem bez zkoušek, za každý úspěch je nutné položit oběť, někdy, jak tvrdí ředitel, je „nutné přeskočit, jindy zase podlézt“. Doktor Jaroš, dlouholetý a obětavý velitel pražské

⁷⁹ Sanitka, epizoda 2, 1984, r. J. Adamec, 45:10.

⁸⁰ Například Jiří Kabele a Martin Hájek uvažují o posrpnovém uspořádání nikoliv jako o všeprostopujícím úřadu, nýbrž upřednostňují model tzv. Ouchiho klanu, jehož fungování závisí na vnitřní solidaritě a sdílené ideologii členů: „Důležitá je dlouhodobá socializace nově příchozích a pozvolné kariéry. Pro klan je též charakteristická vnitřní disciplína“. Jiří KABELE-Martin HÁJEK, *Jak vládli? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*, Brno, Doplněk, 2008, s. 134-135.

záchranky, je puzen touhou neustále zlepšovat podmínky práce, ač ho to stojí nemalé trápení; postupně modernizuje vozový park, pobízí kolegy-lékaře k sebezdokonalování v lékařském řemesle, dokonce stojí za otevřením detašované stanice záchranné služby na pražském Žižkově („po hrudi se mi rozlévá pocit štěstí“, ⁸¹ tvrdí ředitel do novin). Co ovšem těmto nesporným úspěchům předchází? „Za každé porozumění musel někdo z nás zaplatit. Zaplatíte i vy“, ⁸² bez příkras uvádí ředitel Janderu do tajů vyjednávání s orgány moci.

A Jandera platí, ale nepodlézá.

3.2. Rozpaky soudruha doktora

Pokud normalizační televizní seriály pracovaly s individuálním hrdinou (a nikoliv hrdinou-kolektivem jako v případě *Nemocnice*), musel být pochopitelně řádně vyprofilován ideologicky, mravně i společensky. ⁸³ A protože už samotný původ je neopomenutelným sociálním determinantem, je nutné ilustrací kořenů upozornit na zhoubný vliv buržoazie a blahodárné působení výchovy proletářské. ⁸⁴ MUDr. Vojtěch Jandera ⁸⁵ se narodil na venkově, byl na řemesle, postoupil na přípravku – a díky své pílí a nezdolnosti získané zocelením na nesmlouvavé periférii vystudoval medicínu, chirurgii, povolání obtížné, ale královské. A budoucnost je nadějná: po absolvování je přijat na prestižní pražskou kliniku, kde se mu rýsuje slibná kariéra, možná i primariát. Možná za jeho úspěchem stojí i třídní výbava: po otci Cyrilovi, svérázném venkovském řezníkovi, zdědil nejen obratnost v ovládání nožů, nýbrž i staletými vykořisťovateli zkoušený charakter, neústupnost i pochopení. Ovšem jako každý hrdina i Jandera se musí vydat na cestu a při putování obstát.

⁸¹ Sanitka, epizoda 4, 1984, r. J. Adamec, 46:40.

⁸² Sanitka, epizoda 2, 1984, r. J. Adamec, 46:03.

⁸³ Major Zeman úspěšně bojuje ve veřejném prostoru a přes jistá zaškobrtnutí – např. jeho pubertální dcery – příkladně zvládá roli milujícího manžela a otce; Anna Holubová, samoživitelka, je inspirativní rádkyní kolegyním, nadřízeným i potomkům; Svatopluk Kuřátko (*Rozpaky kuchaře Svatopluka*, 1984, r. F. Filip) neúnavně svým příkladem vychovává a napravuje chyby – a podvody – kuchařských kolegů.

⁸⁴ „Za takové poměry můj otec nebojoval. Nemám chuť přidat se k nadšení milionů“, vykřikuje Ctirad před přáteli. Má pravdu, otcův odboj proti fašismu byl inspirován z jiných třídních pozic. Mašínové musí zůstat bohatými a vlivnými. Tuto povinnost si bere Ctirad za svůj životní úkol.“ Spisovatel František Vrbecký vysvětluje motivaci k „terorismu“ bratří Mašínů třídním původem: buržoazní původ, bohatství a pozice s ním spojené, takřka „geneticky“ předurčují vzorce chování vykořisťovatelů, jež nelze, či jen velmi obtížně, měnit. František VRBECKÝ, *Mrtví nemluví*, Praha, Naše Vojsko, 1985, s. 79.

⁸⁵ Podobnost možná čistě náhodná, nicméně jméno slovanského původu Vojtěch označuje toho „kdo přináší útěchu a posilu vojsku.“

Lékařovo rozhodnutí změnit zaměstnání a věnovat se společensky negativně reflektovanému povolání záchranáře (otec Cyril na novinu reaguje: „Představ si, on je na záchrance. Miluško, prosím tě, drž mě. Já ho zabiju!“⁸⁶) nemá kořeny pouze v roztržkách s nadřízenými, tedy vnějších faktorech, nýbrž se představuje jako rozhodnutí dospělého muže mládeneckého vzhledu, jehož motivací je uměřený idealismus, víra v každodenní práci přinášející smysluplnější plody než idealismus nematerialistického náboženství nebo povýšeného akademického mistrovství.

„A v každém zlomku toho času umírá člověk.“

Ze světa je důstojnější odcházet za zvuku modrých sirén než unylé pohřební hudby, uniformovaní kolegové cítí upřímný zármutek, nejsou najatými plačkami omámené farářovým „opiem lidstva“. (Pohřeb Janderovy nevlastní matky a povzneseného glosátora doktora Skalky)

3.3. Není hrdina jako kolektivní hrdina

MÁDR: „*Já tady zůstávám.*“

JANDERA: „*Já vám do života zasahovat nechci přece. Nic není zadarmo. Nikde na světě.*“

MÁDR: „*To já vím.*“

JANDERA: „*Doktore, přece každá svoboda má svoje rizika. Přece víc lidí vám dalo důvěru. Věřte mně, že jich nebylo málo.*“⁸⁷

Doktor Mádr, za druhé světové války příslušník zahraničního odboje – pilot RAF, díky nezištné přímlově kolegy Jandery vycestuje na zahraniční kongres do Kodaně. Na sklonku šedesátých let, kam je časově umístěna Mádrova emigrace, zodpovědné úřady povolí charizmatické, leč v posledku zbabělé postavě výjezd na

⁸⁶ Sanitka, epizoda 2, 1984, r. J. Adamec, 20:30.

⁸⁷ Sanitka, epizoda 7, 1984, r. J. Adamec, 46:35.

Západ. V kolektivu záchranné služby pyká za svou mladickou neprozřetelnost, výběr špatné strany, jež ho vychovala k obrazu svému: je emblematickou redukcí toho, co bychom nazvali jako „anglickost“, přitažlivé, ale prázdná reprezentace. Kouření dýmky je aluzí k tradici Sherlocka Holmese a Winstona Churchilla, rozlehlé pokoje Mádrova bytu odkazují k majestátním komnatám nadřazené aristokracie, jen dramatická výslovnost dobře znějících anglických slov podhaluje nevypělost a povrchnost přání stát se příslušníkem neupřímné imperialistické společnosti. Přestože je zobrazení na první pohled sympatického západního odbojáře dobově odvážným scénaristickým počinem, neslouží k oslavě českých letců, nýbrž ke konfrontaci. Nemožnost za přijatelných podmínek vycestovat? Či snad obvinění z vynucené emigrace – Akce Asanace?⁸⁸ Nic takového nám seriálová realita netvrdí. Nelze snad ani předpokládat, že by zodpovědné úřady – respektive Vojtěch Jandera, který v Mádra důvěru vložil – neomluvitelně chybovaly: neangažovaného zatrpklého nestraníka strana nepotřebuje, naopak je kompromisní, vždyť „každá svoboda má svoje rizika“ a na Západě, ač se to z jeho propagandy nezdá, je svoboda mnohem více svázána - ideologií nenasytného kapitalismu a šírajícího konzumerismu.

Zdánlivě pestrá postava lékaře Mádra ztrácí svůj lesk srovnáním s věrným Vojtěchem, který se pokušení emigrace vyhnul, protože na ní nikdy neměl důvod pomyslet.⁸⁹ Jandera nemusel ostentativně stíhat nepřátelská letadla ve službách britského letectva, aby se stal hrdinou. Vydal se na cestu skutečné pomoci, nespokojí se s jedním zachráněným pacientem, každá zbytečná smrt je mu těžkou ranou. Jestliže na počátku roku 1985 Miloš Petana hodnotí Jandera jako „hrdinu každodennosti“, ⁹⁰ není to dehonestující přívlastek muži, který není schopen velkých činů, ale naopak se jedná o přednost – o nevykalkulovanou skromnost.

Být hrdinou každodennosti ovšem není úkol, jakkoliv by tak mohlo zdát, přízemní: vyžaduje mravní integritu, kreativitu, zodpovědnost, empatii a ochotu nabyté

⁸⁸ Na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let ministr vnitra Jaromír Obzina povolil zásah proti nepohodlným disidentům a jiným vnitřním nepřátelům, zejména z prostoru okolo Charty 77, s cílem donutit je opustit Československo. V mnohých případech, např. Karola Sidona nebo Václava Malého, se to podařilo.

⁸⁹ Přestože Jandera s Mádrým Západ navštívil, nijak ho nezaujal. Kromě několika marginálních věcí – riflí nebo halenky, které rozhodně důvodem k emigraci nejsou – není co z kapitalismu do socialismu importovat. Podobnou zkušenosti mají i postavy seriálu *Inženýrská odysea* (1979, r. E. Sokolovský): „Navzdory privilegované možnosti jezdit do světa, která je jiným upřena, se však nezdá, že by se jim tyto zkušenosti zamlouvaly. Západ v *Inženýrské odyseji* vypadá nevábně, dokonce hrozivě.“ Paulina BREN, *Zelinář a jeho televize. Kultura komunismu po pražském jaru 1968*, Praha, Academia, 2013, s. 331.

⁹⁰ Miloš PETANA, *Jaké místo pro Sanitku?*, Scéna, č. 4, 1985, s. 5.

zkušenosti předávat nesobecky potřebným. A sebedisciplinu – nikoliv ovšem vyžadovanou terorizujícím superegem, ale s kulturně determinovaným superegem korespondující. Srdce mluví podobně jako rozum: privátní sféra lékaře Jandery, kolem které je zavěšena většina dějových linek *Sanitky*, není stejně důležitá jako atomizovaná – protože se v průběhu seriálu nesetkáváme s kontinuální reprezentací modelových pacientů, ale jen dílčími případy anonymů – sféra veřejná. Soukromé strasti jsou vždy redukovány jako nepodstatné ve prospěch vyšších, celospolečensky užitečných cílů, respektive k vyřešení problémů návodně slouží Janderova pracovní zkušenost. Jeho bratr, Jarda, jemuž je předurčen osud učitele v Lidové škole umění, se sudbě vzepře a jde pracovat manuálně, ke koním. Starší sourozenec porozumí jeho touze, nakonec i on symbolicky klesl přestupem k záchranné službě. Nicméně špatný zrak Jardovi nedovolí vysněné povolání vykonávat a vrací se k zprvu neužitečně chápané práci učitele klavíru: už nikoliv jako mladý a zmatený intelektuál, ale „skutečným“ povoláním tvarovaný pracující inteligent. A Vojtěch byl Jardovi vždy nablízku, chránil ho a radami podporoval.

Jak skloubit práci s dvěma zaměnitelnými partnerkami?

Pacienti nepočkají, ženy ano.

Jandera jako zodpovědný muž junáckého vzhledu přitahuje i pozornost krásných žen. Oproti doktoru Skalkovi, obdobě Blažeje z *Nemocnice na kraji města*, který je svým sukničkářstvím - preferencí osobní slasti - lapen mezi mlýnské kameny výmluv, omluv a předstírání citu, náš hrdina nikdy nedovolí, aby láska zkřížila cestu k plnění vytyčených cílů. Eliška, hotelová recepční a Eva, bývalá kolegyně Jandery z kliniky a

dlouholetá přítelkyně, jsou dvě soupeřky usilující o přízeň vyvoleného. Příznačné je, že nerozhodnost doktora při výběru – a nerozhodnost zde neznamena neschnost – nechává vyústění čistě v rukou protagonistek. Z na první pohled rozhodných a sebevědomých žen se pod vlivem „neokázalého svůdce“, jehož přitažlivost je dána skutky, a až poté vzhledem, stávají bezbranné dívky soupeřící o hrdinovu přízeň.

Ona neschnost rozhodnout se, jak bylo řečeno, nemá negativní vyznění. I z pohledu žen není chápána jako slabost, není mu vyčítána, nekritizuje se.⁹¹ Eliška a Eva rozumí nevyhnutelnosti Janderova jednání: zachránce nechce jednu povýšit a druhou odvrhnout, touží pomoci a poradit každému, je to jeho přirozenost. Přestože se nakonec lékař rozhodne, či snad přijme, manželství s Eliškou Vorlovou – Janderovou, není to akt finalizující: dál se schází i s Evou, která potřebuje morální podporu v těžkých depresích.⁹² Láska nemá přednost před zodpovědností. V jednom z dílů, ještě před svatbou, dochází ke konfrontaci milostného trojúhelníku: Eva i Eliška trpělivě vyčkávají na pozdní příchod svého milovaného, aby konečně zapeklitou situaci společně vyřešili. Nicméně Vojtěch otvírá dveře obývacího pokoje značně společensky unaven, ale s úsměvem na tváři. „Hele, víte co je tohle? To je infuzní aparát a přišel na to sanitár Fanda, nemá ani maturitu, to je hlava.“⁹³ Janderovo faux pas není projevem necitelnosti a nadřazenosti, nýbrž tematizuje výsledky skutečné práce a marginálnost hádek jeho milenek. Oč jednodušší by bylo jeho rozhodování, kdyby se ženy věnovaly veřejnému prospěchu: vynález infuzního aparátu by objevitelku přiblížil k vytouženému manželství více, než pravidelná teplá večeře a uklizený dům – ač i to je záslužná a chvályhodná činnost, ba povinnost.

3.4. Realizovat se a nevyčnít

Skladatel a hudebník Vladimír Kočandrle popsal mladého československého hrdinu jako člověka, který „pochází z naší společnosti a měl by se umět taky za něco

⁹¹ V určitém smyslu je ale nutné i ocenit vnitřní integritu obou žen. Eliška utratila většinu svých úspor za nový byt, který Jandera při první návštěvě odmítá; Eva se kvůli němu rozvede a ztratí zajištěného muže s oslnivou kariérou. Ani jedna z obětí ale není lékařů zákeřně připomínána.

⁹² Příznačné je, že svatba není explicitně zobrazena: sice se nějak odehrála, ale pro vyprávění – a Janderu – to není nijak zvlášť důležité. Vzdáleně tak připomíná i západní hrdiny, např. Jamese Bonda. Ten se také obklopuje suitou žen, ale k žádné se definitivně nepřipoutá, protože by trvalý závazek a povinnost z něj plynoucí bránil oddané službě vlasti.

⁹³ Sanitka, epizoda 5, 1984, r. J. Adamec, 17:55.

postavit. A nejlepší, za co by se mohl postavit, je naše společnost.⁹⁴ V čem ale spočívá jedinečnost československé normalizační společnosti, že je záhodno ji bránit? Neznalým pomůže názorná konfrontace se západním modelem: my máme jistoty, podporu velkého bratra, a přitom se můžeme seberealizovat a tím jsme opravdu svobodní. Prohlubující se ekonomické a hospodářské rozdíly mezi oběma stranami studené války přinutily východní část k dvojakému postupu, na straně jedné vytvořit zdání prosperity nikoliv nepodobné Západu – vzpomeňme na lahůdkami přetéající police obchodu Anny Holubové - a současně nabádat, aby konzumerismus nebyl ztotožňován s náplní socialistického života. „Poselství znělo, že socialistický způsob života může konkurovat kapitalismu, a dokonce ho překonat nikoliv tím, že bude nabízet stejné nebo lepší zboží (to nemohl), ale nabídkou nesrovnatelné „kvality života“.⁹⁵ A ke kvalitě života přispívá seberealizace, které rozumíme opozicí ke kariérismu a bezuzdnému individualismu. Pojem seberealizace už nepředpokládal majestátní výkony let padesátých, kdy se kromě nové společnosti budovaly přehrady, továrny, stroje a silnice, ale práci vytrvalejší a všednodenní.

A tu představuje MUDr. Jandera a nakonec i celý pracovní kolektiv. Trávit noci v chladné sanitce nezaručí bohatý příjem, protože to není smysl práce. Podobně ani vzdělání nemá sloužit jako prostředek k obohacení majetkem. Kvalita života kolektivního – která má příčinnou souvislost s životem individuálním, se může vytvářet na všech úrovních socialistické společnosti: nejrychlejší řidič záchranky Fanda, bez maturity, vynalezne držák na infuzní stanici, skutečně něco zlepší. Jarda Jandera projde transformací od vzdělaného mladíka k užitečnému muži. Ředitel Jaroš si svou reputaci nezasloužil kariéristickým přístupem k povolání, práci považuje za smysl bytí.

Návodné poučení z toho vyplývající divákům sděluje, kde leží autentické hodnoty. Pozdní socialistická společnost, ač nabádána ke skromnosti, ale orientovala své touhy směrem k výtěžkům kapitalismu, konzumním přáním: „Mnoho českých i slovenských občanů se rozhodlo pro seberealizaci jako konzumenti. (...) Seberealizovat se prostřednictvím konzumu toužilo stále více občanů, tak bylo stále obtížnější poznat

⁹⁴ Televizní noviny ČST, 21. 3. 1985, online dostupné na <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10132488909-pred-25-lety/210411000110321/video/>, 04:50. K 22. 1. 2014.

⁹⁵ Paulina BREN, *Zelinář a jeho televize. Kultura komunismu po pražském jaru 1968*, Praha, Academia, 2013, s. 344.

rozdíl mezi socialistickým a tolik vysmívaným kapitalistickým způsobem života.“⁹⁶ Tento trend samozřejmě nutil vedení strany k opatřením ke zvýšení úrovně obyvatelstva a slavnostně oznamovaným vítězstvím v plnění pětiletých plánů, nicméně nedostatečná schopnost beze zbytku uspokojit potřeby občanů vyústila i v přesvědčování sekundární, podobné tomu, co divákům nabízela *Sanitka*. Valná většina normalizačních seriálů byla koncipována tak, aby vytvářela zdání reality, respektive ji „pravdivě“ kopírovala a nastavovala paralelu s žitým světem. S tímto úkolem se musel vyrovnat i seriál o chvályhodném úsilí záchranářů: zobrazení příliš černobílého, příliš vzorného hrdiny – Jandery, by adresáti mohli dekodovat jako fikci, jež nemá oporu v realitě.

Zachráněný sebevrah, který prý vynalezl perpetuum mobile. Taková neproduktivní seberealizace do socialistického tábora nepatří.

A proto Jandera nemá nejnovější auto, nejvybavenější byt, nerekreuje se v přímořských letoviscích. Jeho „utrpení“ je umocněno smrtí nevlastní matky, nevděčnými pacienty a nepřetržitou únavou. Jakkoliv se v tomto čtení postavy může zdát, že lékař až nezaslouženě trpí, je to jediná možnost, jak produktivně uplatnit Janderův potenciál vzoru pro diváky. „Mnoho lidí podvědomě obtížně snášelo kohokoliv, kdo se sám od sebe, nikoliv svými skutky, vyprofiloval jako hrdina. Na druhé straně pokud naše mentalita narazila na někoho, kdo pro své přesvědčení trpěl, byla schopna ho plně přijmout.“⁹⁷ Až svým utrpením se Jandera stal autentickým, ideologicky použitelným.

⁹⁶ Tamtéž, s. 351.

⁹⁷ Jindřich KABÁT, *Psychologie komunismu*, Praha, Práh, 2011, s. 219.

Otázka, zdali snaha sanitářů, doktorů i zdravotních sester přinesla své ovoce, přináší rozporuplné odpovědi. Z dlouhodobého hlediska se *perestrojka*, takřka souběžně anoncovaná s uvedením seriálu, svou účinností minula. A na první pohled přijatelná a obdivovaná postava záchranáře Janderou mohla být diváky chápána spíše kontraproductivně: v modelu socialistického konzumerismu sice nebylo hrdinovi co závidět – a proto byl akceptovatelný – nicméně, zásadní otázka pak zní, jaký má smysl napodobovat jeho chování? Opravdu má nějaký význam tvrdě a poctivě pracovat, realizovat se, jak nás autority nabádají, a žít pouze z víry v lepší svět – dokonalé univerzum komunismu? V padesátých letech, době, kdy lze mluvit o spontánní podpoře socialistické myšlenky zdola, by snad toto tvrzení platilo a bylo upřímně přejímáno. Avšak osmdesátá léta byla prosta nevinné víry v naplnění myšlenek marxismu-leninismu: a pokud nakonec v televizním vysílání sledujeme příběh muže, který za své skutky nebyl ani řádně – rozumějme hmotně – odměněn, vystačíme si raději s životem jiným. Nehrdinsky průměrným.

Proto lze pozorovat paralelu mezi (ne)aktivitou oficiálních představitelů – zmiňované opisování příliš revolučních přestavbových termínů méně okázalými synonymy, podněcování ke změnám jen v rámci pevně stanovených hranic reálného socialismu – a implicitním podkopáváním smyslu hrdinského počínání v televizním seriálu *Sanitka*. Lepší než být hlavním hrdinou je být vedlejší postavou. Nakonec i Lubomír Štrougal, československý reformátor inspirovaný sovětským vzorem, neuspěl, ustoupil ze svých pozic a byl nahrazen nevyčnávajícím Milošem Jakešem. Jak si povšimla dobová recenze, „všichni jsou jacísi zasmušilí“.⁹⁸ Není divu, potýkat se denně se smrtí a přitom být v rodinném kruhu ještě nepochopen: to nejsou důvody k optimismu. Ptejme se však ještě jinak: nemá to snad střed cibule, neviditelná a skromná vedoucí síla, obdobné? Jen nemnoho diváků by toužilo vyměnit klidný život za nejistou proměnlivost životů záchranářů, a i kdyby měnili, zřejmě by neuspěli. A proto se nám sděluje: zodpovědnou práci nechte zodpovědným, vždy je vám někdo nablízku, někdo se o vás vždy postará. Stačí, když nás oceníte – nikoliv dary, ale poslušností.

⁹⁸ Miloš PETANA, *Jaké místo pro Sanitku?*, Scéna, č. 4, 1985, s. 5.

4. Opravdu normalizace?

Rehabilitace potřebuje čas, péči a trpělivost. Ani sebelepší snaha ale nemusí ochránit před návratem symptomů, následným ochabnutím a bujením nemoci na jiném místě těla, v jiném čase, kontextu, s jinými důsledky. „Správná“ diagnóza a léčba, jakkoliv lékaři prohlašované za neoddiskutovatelné konstanty, ne vždy platí na věčné časy: někdy jsou vidět výsledky míjení trpělivé, ale nepřiliš přesné léčby a rehabilitovaného problému už po šesti letech. Od anesteziologické *Nemocnice na kraji města* po ponurý konec sedmé pětiletky – a *Sanitku*.

Je nutné přiznat, že například normativní diagnóza *Poučení z krizového vývoje*, která zároveň obsahovala (povinný) návrh léčby oslabeného těla společnosti, svou elementární správnost obhajovala zatvrzele a bez výjimek, nikoliv však transparentně, ale metaforicky: příkladem součinnosti lékaře a pacienta a jejich hluboce lidského a zároveň přirozeného vztahu dominance a podřízenosti.

V osmém roce rehabilitace socialistického člověka z onoho – už mlhavého – krizového vývoje přichází *Nemocnice*, která také raději nepoužívá, nepřipomíná invazivní zákroky, nevzrušuje své pacienty nepříjemnými vyhlídkami a už vůbec se nevrací k prodělaným zákrokům: pacienti by měli užívat klidu. „Dělníci zdraví“, kolektiv novoborských lékařů, dlouhodobě fixuje adresáty pomoci ve svém středu, aby zajistil co nejúspěšnější řešení. Proto ani budování komunismu, zahojení ran způsobené nejdříve vykořisťováním kapitalistů a posléze kontrarevolučními silami, není otázkou krátkodobého plánu.

Strana by řekla přirozený vývoj, my sekundárně sdělované alibi.

I v té nejlépe kultivované společnosti se vyskytují „sabotéři léčby“, kteří práci na světlých zítřcích podkopávají: nikoliv snad přímými činy, ale zbabělou pasivitou. Na straně jedné je samozřejmě nezúčastněnost příznivější než subverzivita; pasivita je nekonfliktní, ale také nepřispívá ke společnému úsilí.

Není dostačující být jen dělníkem, jen pracovat, ale skutečně „být v práci“, snad přesněji „být prací“, být Dělníkem. Diskurz práce zde není pouze utilitaristickou činností, reprodukcí výrobních prostředků a nástrojem uspokojování základních lidských potřeb, ale sférou mnohem obsáhlejší, která stmeluje kolektiv za společným budovatelským cílem. Proto doktor Cvach, jakkoliv možná v jádru slušný člověk a

nikoliv černobílý sabotér, opouští společenství novoborské ortopedie – nezvládá požadovanou práci a navíc nejeví signifikantní zájem o své zlepšení, profesně selhává. Přesto není on ani jemu podobní nekompromisně vylučování ze společnosti, mnohem spíše implicitně napomínání otcovským státem, pobízení k sebereflexi. Sféra vyloučených proto v universu *Nemocnice* ani existovat nemůže: tam, kde je privátní prožívání světa neustále kódováno požadavky veřejnými, nelze z veřejného diskurzu vystoupit – je sice možné pouze „pracovat“, ale jak varuje Olympic v písni *Já* z roku 1981, šťastná volba to není: „Ve všem chtěl mít větší podíl, pro jiné se nenarodil, ... A nic kolem sebe nevnímá, nikdo si té ztráty nevšímá“.

Irena Reifová tvrdí, že normalizační seriály byly „šanci setkat se alespoň jednou za týden s postavami, které jsou vyprojektované jako skafandry, do nichž lze snadno vklouznout a zaklapnout za sebou hledí před nepříjemnou sociální realitou i před vlastními výčitkami a studem“.⁹⁹ Do značné míry je to tvrzení opodstatněné, nicméně, jak pozorujeme v kolektivu našich ortopedických hrdinů, aspekt únikovosti – eskapismu - z každodenních strastí není artikulován: naopak snaha utéci od společných problémů je považována za zbabělou, individualistickou a sobeckou. Význam života je určován udržováním sociálních interakcí a léčbou, kde aktivně kooperuje lékař i pacient. Na svět je nahlíženo mírným venkovským optimismem – přestože i zemědělcům, kultivátorům půdy, může do života vstoupit nevyzpytatelnost počasí, není to důvod rezignovat a na jaře nezasévat. Je potřeba trpělivě a svědomitě hnojit, neohlížet se na nedůvěřivé a nevěřící a sytit – a zároveň léčit – neduhy a letory společnosti.

„Skafandr“ normalizačního seriálu možná slouží jinému účelu, nikoliv audiovizuálnímu úniku. Například *Nemocnice na kraji města* upřednostňuje sekundární kódování ideologie, klade důraz na příběh - méně jeho vyprávění – a tvrdošijně neopakuje vyprázdňená hesla normalizované mluvy. Šablonovitost provázející československá seriály sedmdesátých let, která se projevovala splněním nutných podmínek a přání moci (a nechávala tak jen velmi omezený prostor k reprezentaci neschválených situací) a přes veškerou snahu o skrytí značná průhlednost nastolované agendy oficiálních témat, vedla diváky k chápání dvou koexistujících světů: veřejného, oficiálního, jehož se každý účastnil (od prvomájových průvodů po pravidelné schůze SSM mladých novoborských lékařů) - a světa privátního. Nikoliv ve smyslu privátního

⁹⁹ Irena REIFOVÁ, *Kryty moci a úkryty před mocí*, In: Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii II. Ed.: J. Končelík – B. Kopplová – I. Prázová, Praha, 2002, s. 363.

stále kontrolovaného požadavky oficiálními (když se doktor Jandera zcela podřizuje zvnitřněným požadavkům veřejného i v těch nejzlomovějších okamžicích soukromého života), ale ryze soukromého – domácího – nezávislého a mnohdy opozitního vůči oficiálnímu diskurzu. „Lidé zkrátka mohou dobře žít s tím, že na veřejnosti omílají autoritativní mluvu, třeba „rozvinutý socialismus“, a zároveň ji v soukromí zpochybňují.“¹⁰⁰ Příznačné pak je, že tyto zdánlivě si protirečící postoje jsou nutným základem medikace normalizační léčby. Jakkoliv mohou být idealizované prostory, šťastné konce a empatický kolektiv *Nemocnice* vnímány jako nevěrohodné a transparentní, a mohou tak být vystaveny oprávněné soukromé kritice, sledování seriálu – a nakonec i samotné diskuse nad poměrem reality/fikce – paradoxně vede k ještě ucelenější podpoře vládnoucího panství. Po neškodné kritice totiž přichází souhlas se zobrazeným univerzem, přes veškeré nedostatky nastolenou formu světa akceptujeme.

Oficiálně propagovaná kolektivní soudržnost se ale průběhem osmdesátých let začala rozpadat, a do světa na prahu perestrojky vstupuje osamělý hrdina záchranář Jandera. Míra fiktivnosti vyprávění klesá ve prospěch ponuré reality a předznamenává příchod sociálně-kritických filmů pozdních osmdesátých let.¹⁰¹ Otázka pak zní: je změna dobrá, máme jako Jandera klesnout v profesním žebříčku, ale konat hrdinskou práci? Příznačně pak diskuse v ryzím soukromí nemusí vést k odhalování idealizace okolního světa, nýbrž naopak k varování před světem, který by nebezpečný být mohl – pokud již není. Přestavbová moskevská rétorika porušila normativ *Poučení*, znejistila primáře Sovu a jeho pozici, ozvláštnila standardizovaná poselství reálného socialismu, donutila Janderu být v nezáviděníhodné pozici.

Strana je také v nezáviděníhodné situaci. Uspokojování přání obyvatelstva, které stále více toužilo pocítit onu slibovanou prosperitu, k níž mělo vést zdlouhavé budování socialismu, na druhé straně nechut' ke změně – respektive ke změnám vůbec, jež by standardizovanou hierarchizaci moci vystavili nelehké zkoušky. Přestavba, seberealizace zaměřená nikoliv na hmotné statky, ale udržování pozdního reálného socialismu, se jeví jako úsilí takřka nadlidské. Jandera, který je v *Sanitce* pokračovatelem osamělých hrdinů bojujících za společný cíl, musí k naplnění vyšších principů – jež jsou pro něj stále aktuální – obětovat své ego, klidný domov a vystavuje

¹⁰⁰ Pavel KOLÁŘ – Michal PULLMANN, *Nenápadný půvab ideologie*, Lidové noviny, 22. 2. 2014, s. 23.

¹⁰¹ Více k tématu normalizačních sociálně-kritických filmů např. Lukáš SKUPA, *Pavučina: jak se dělá normalizační sociálně-kritický film*. Cinepur, 2008, roč. 16, č. 60.

se nepochopení okolí. Petr Kopal si na normalizační televizní tvorbě všímá akcentu na „hmyzí“, takřka kafkovské reprezentace¹⁰², které implicitně připomínají „stále zřetelnější rozpad „starého světa“, starého systému“,¹⁰³: nástup chaosu. Takové tvrzení sice můžeme jen obtížně aplikovat na svět *Nemocnice na kraji města*, avšak *Sanitka* s plíživou destrukcí pracuje mnohem výrazněji, je plná krve a smrti, fatality lidského osudu, opuštěných trpících i opuštěných se starajících. Po šesti letech od zahájení léčby (respektive navázání na doporučenou medikaci *Poučení*) primářem Sovou a jeho kolektivem se ukazuje, že situace je nadále neudržitelná. I vnitřní svět socialismu, zdánlivě zdřevěnělý jako rétorika sedmdesátých let, se mění: nikoliv však k radosti budovatelů, nýbrž k jejich smutku a strachu.¹⁰⁴

Potom *Sanitka*, nejen jako jeden z „nástrojů oficiální politické propagandy, ale i jako „dekadentní plátno“, na které se promítaly obrazy kolektivního (ne)vědomí předlistopadové společnosti“¹⁰⁵ výstižně anticipuje příchod nervózního konce osmdesátých let. A přitom se tolik snažila diváky i v tom nejryzejším soukromí přesvědčit o nelehké a nekončící snaze udržovat společnost zdravou, bez příkras zobrazovala trpitelskou práci ošetřujících a varovala, že každý kdo nevyznává socialistického ducha a preferuje bezbřehý individualismus západního střihu, může být příštím pacientem doktora Jandery.

Nicméně, uspávání anestezií, které vítaly obě strany nemocničního univerza – vládnoucí „dělníci zdraví“ i pacienti, Dělníci budoucí, se minulo účinkem: a do kolektivního (ne)vědomí bylo vlastně tragickou postavou Jandery zaseto semínko nejistoty, které živeno potlačovanými tužbami a chtíči, vyrostlo a proměnilo krajinu tuzemské periferie i centra – a vedlo zásadní změně společenského uspořádání, kde se sliby let osmdesátých konečně měly začít plnit.

¹⁰² Například kultovní epizoda *Třiceti případů majora Zemana* Mimikry, kde se Zeman undergroundové skupiny ptá: „Co jste vlastně zač? Pro koho skládáte ty svoje songy? Měníte barvu jako ti vaši červi!“. V *Nemocnici* primář Sova „filozoficky“ diskutuje s doktorem Štrosmajerem o dispozicích hrobařika černého a nakonec i samotné tituly mnohých normalizačních filmů jsou dostatečně výmluvné: *Mravenci nesou smrt* (1985, r. Z. Brynych), *Tisícíročná včela* (1983, r. J. Jakubisko) nebo *Pavučina* (1986, r. Z. Zaoral). Petr KOPAL, *Jaká normalizace? Několik poznámek o (ne)normalizaci filmové a televizní tvorby, Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 3, s. 132-133.

¹⁰³ Tamtéž, s. 134.

¹⁰⁴ Ovšem pesimismus – a cynismus – nebyl jen zvláštností tuzemské provenience, obdobnou proměnu nálady můžeme sledovat i v Západním diskursu: po vyprchání étosu „květinových“ dětí, hippies, přichází na scénu krutá realita všedního, skutečného světa: výstižně započatá cynismem nechvalně známého „Tricky Dicka“ Richarda Nixona.

¹⁰⁵ Petr KOPAL, *Jaká normalizace? Několik poznámek o (ne)normalizaci filmové a televizní tvorby, Paměť a dějiny*, 2013, roč. 7, č. 3., s. 134.

5. Nejsme jako oni, jsme kritičtí realisté

„Na takový boj nemáš sílu. Bud' realista!“ „Jsem, všichni jsme realisti.“¹⁰⁶

Arnošt Blažej a Míra Machovec

Kancléř prvního českého prezidenta Ivan Medek v časosběrném dokumentu *Občan Havel*¹⁰⁷ předpokládal, že pokud přemýšlíme o průměru, výstižnější je přemýšlet raději o podprůměru. Analogicky uvažme jinou střední hodnotu: realismus. Opsáno Medkovou optikou, je to pesimismus, snad jemněji realismus pesimistický - od věcnosti jsme přestoupili k fatalitě, od skutečnosti stavu k programové kritice skutečného stavu. Vyjádřeno slovníkem primáře Arnošta Blažeje, boj je prohrán, zanechme naděje, buďme realisty!

Je cosi přitažlivého v prohlášení „jsem realista“, totiž exponované vědění, které znamená moc. A je příznačné, že jedna ze dvou nejvýraznějších postav české polistopadové politické scény, Václav Klaus, tomu rozuměl. Přestože na počátku diskurzu „poučeného realismu“ stál Havel se svým okřídleným „naše země nevzkvétá“ (a popisem zničeného krajiny severních Čech z téhož prvního prezidentského projevu¹⁰⁸), skutečné personifikace se tento diskurz dočkal až v postavě prezidenta druhého, snad náhodou – přestože my to za shodu nepovažujeme – nastupujícího do úřadu ve stejném roce, 2003, kdy *Nemocnice na kraji města* navázala s podtitulem *po dvaceti letech* na sérii původní zkoumanou výše.

Svým podtitulem pokračování *Nemocnice* klame: fakticky se příběh odehrává po letech dvaceti pěti, nikoliv dvaceti (1978 – 2003), ovšem na první pohled zavádějící pojmenování má svůj méně zjevný význam. Pokud by autoři v podtitulu nahradili původní časové určení obdobím skutečně uplynulým, čtvrtstoletí by implikovalo zřetelné generační vymezení – chápeme-li za jedno generační rozpětí dvacet pět let –, které by vybízelo k analýze a hodnocení polistopadového vývoje. Pokud na sklonku roku 1989 Ladislav Hejdánek předpokládal, že „ekonomicky se pravděpodobně naše

¹⁰⁶ *Nemocnice na kraji města po dvaceti letech*, epizoda 7, Past, r. H. Bočan, 2003, 39:40.

¹⁰⁷ *Občan Havel*, r. P. Koutecký-M. Janek, 2007, 54:35.

¹⁰⁸ „Naším největším nepřítelem jsou dnes špatné vlastnosti. Lhostejnost k věcem obecným, ješitnost, ctižádost, sobectví, osobní ambice a rivalita,“ tvrdil v roce 1990 Havel. Václav HAVEL, *Projevy*, Praha, Vyšehrad, 1990, s. 16.

společnost může uzdravit do 10 až 15 let“,¹⁰⁹ premiéra pokračování *Nemocnice* by podle jeho slov vstupovala na obrazovky v době rozkvětu, prosperity a hospodářské dospělosti. Nicméně prožívaná realita se od polistopadových vyhlídek značně lišila: takzvané předkrystalizační období¹¹⁰ neboli masová euforie z nabídky nových možností a potenciálních realizací, byla postupem devadesátých let střídána střízlivěním z nenaplnění polistopadových slibů. Po roce 1997 dochází k šíření ekonomických problémů a zejména prohlubování ekonomických rozdílů, které jsou v tradičně rovnostářské české společnosti zhusta pociťovány bolestně a nespravedlivě.¹¹¹

Podobně jako komunistické revoluční mýty průběhem let vyčpěly a staly se prázdnými reprezentacemi dobové kulturně-politické propagandy, i polistopadový étos o „sebevědomé středoevropské demokracii“ či „navázání na liberální tradici první republiky“¹¹² ochabl a stal se heslovitým, protože nenaplněným. Postava Václava Havla, politika-idealisty, korespondovala s naladěním raných devadesátých let: politika není sféra pouze nekalých praktik, ale reálných – a prospěšných – řešení (do které navíc vstupují komunistickou ideologií nepoznamenaní lidé); panuje euforie z bourání starých mýtů a lží a budování nové společnosti západního stříhu. Jeden z výrazných motivů Havlovy politiky je proto ztělesněn ve sdělení „nejsme jako oni“, které je odpovědí na výtku o nedostatečné reflexi komunistického – a zejména normalizačního – režimu a zároveň zdůrazněním morální převahy. *Nemocnice na kraji města po dvaceti letech* ale pracuje nejen s doznívajícím idealismem prezidenta prvního, nýbrž i s dospělým, poučeným pragmatismem prezidenta následujícího. Proto podtitul počítá o pět let méně, elegantně se vyhýbá nevyřčené povinnosti předložit generační výpověď a vyhlášovat definitivní hodnocení; na to ještě pár let zbývá.

Nicméně i přes veškerou snahu se seriálové pokračování konfrontace nezabaví, dokonce se musí vyrovnávat dvojím směrem: vůči původní sérii, jejím postavám a dobovému pozadí a alespoň částečně – přestože, jak už víme, deset let není na analýzu dostatečný čas – s pořádky novými a jejich vlivu na naše hrdiny.

¹⁰⁹ Ladislav HEJDÁNEK, *Politika a programy*, Lidové noviny 12, prosinec 1989, s. 5.

¹¹⁰ Joseph HRABA, Rehan MULLICK, Frederick O. LORENZ, Jiří VEČERNÍK, *Postoj české populace k reformám a transformaci z hlediska věku*, In: Sociologický časopis, roč. 37, č. 3, 2001, s. 344.

¹¹¹ Ilustrující je, že nezaměstnanost až do roku 1996 dosahovala pouhých 2,5 %, aby se v roce 1998 zvýšila na 8,5 %. Tamtéž, s. 344.

¹¹² Václav Klaus o prvním československém ministru financí Aloisi Rašínovi: „Občané českého státu, dědicové Rašínova období československé státnosti, musí zdůrazňovat něco daleko osobitější; důraz na liberální společenské uspořádání naší rodící se země a tvořivý individualismus. (...) Jinudy cesta stejně nevede.“ Václav KLAUS, *Česká cesta*, Profile, 1994, s. 72-73.

„Už jste četli o komunistickém autokratu Blažejovi?“

Ačkoliv jsou bulvární zprávy lživé, zanechávají nerasmazatelnou stopu na pověsti slušných lidí: hůře pro ně, že pro novou dobu je reprezentace důležitější než skutečnost.

Alžběta Čeňková, Arnošt Blažej, Karel Sova mladší a jiní jsou lidé, které lze jen obtížně nespojovat se socialistickým režimem, členstvím ve straně či ideologickou prací, jakkoliv okrajovou. Příznačné je, na výjimku, že politická aktivita – vzpomeňme na doktorku Čeňkovou příkladně organizující schůze SSM – není vnímána negativně, není vyčítána a posuzována jako pracovní, ba morální hendikep. Jen Arnošt Blažej, primář novoborské ortopedie, se utká, a zdůrazněme úspěšně, v zápase o čest. „Tisk už dneska není žádná chudinka,“¹¹³ varuje senzacechtivý regionální novinář a publikuje pejorativní článek „Tíha balvanu“, který primáře obviňuje z autokracie a nalézá pravou příčinu jeho profesního úspěchu v osobě „komunistického tchána“, otce jeho první manželky, který měl být jeho kariérní šedou eminencí.¹¹⁴ Nová doba ovšem přináší nové způsoby obrany: Blažej se brání soudně a spor vyhrává, následná omluva ovšem neodvolává tvrzení, že za doktorovým úspěchem je nepotismus tchána, nýbrž cílí na

¹¹³ Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, epizoda 2, Pomluva, r. H. Bočan, 2003, 14:33.

¹¹⁴ Jan Čulík si v českých postkomunistických filmech všímá negativního zobrazování novinářů, respektive médií obecně. Pokud nejsou marginalizováni a ironizováni, jsou nedůvěryhodní, agresivní, pro „sólokapra“ neváhají obětovat cokoli. Na straně druhé jsou ve výsledku postradatelní, jak tvrdí paní Nováková manželovi ve filmu *Kameňák* (2003, r. Z. Troška): „Klause nemáš rád, Ameriku nemáš rád, nahý holky nemáš rád, vraždy nemáš rád, já nevím, na co ty noviny bereme.“ Jan ČULÍK, Jací jsme. *Česká společnost* v hraném filmu devadesátých a nultých let. Brno, Host, 2007, s. 46

lživé vyjádření o jeho nadřazenosti a krutosti.¹¹⁵ Za komunismus se lékař stydět nemusí, neméně za příbuzné.¹¹⁶

Motiv „nejsme jako oni“ pak nevyjadřuje jen osobní integritu. Brání mluvčí před nařčením, že z valné většiny jsme „my oni“, což vědět nechceme a z kolektivního vědomí to vytěsňujeme.¹¹⁷ Sebenepatrná připomínka zapojení se v socialistických strukturách hrubě porušuje zásady slušného chování, neřkuli v případě tak společensky prospěšné profese jako je zdravotnictví, jež je myšleno jako primárně ideologicky nezávislé a neřídí se dobovým politickým diskurzem, nýbrž podléhá vyššímu transcendentnímu principu péče zakotvenému v Hippokratově přísaze.

Útočný novinový článek nezasáhne jen primáře Blažeje, jeho rodinu, ale i dlouholetého ředitele nemocnice Ing. Pekaře, který následkem pomluvy – protože analogicky se členství ve straně jako nepřijatelný poklesek dá aplikovat i na něj – prodělá těžký infarkt a je nucen opustit svou celoživotní profesi. Nesmírně nespravedlivou ztrátou trpí a diváci trpí s ním, protože on přece nesloužil ideologii, ale navzdory ideologii: nemocnici, která jeho obětmi fungovala a zvládla manévrovat v obtížných časech přechodu k liberální demokracii,¹¹⁸ předává jiné generaci, výrazně mladší, výrazně hodnotově odlišnější, nezdravě agresivní. Pověřený ředitel, inženýr Verner, už nezná své spolupracovníky jako jeho předchůdce (který se po vzoru Napoleona pyšní tím, že každého člena personálu oslovuje jménem, i tu nejposlednější uklízečku) a považuje nastalou situaci jen za otevřenou možnost a příležitost ke

¹¹⁵ Pokud primář kategoricky odmítá protekčnost svého postavení, obhajuje tím nejen sebe, ale i původní *Nemocnici*, respektive dobu: podobné situace se neodehrávaly a pokud ano, jen v přijatelných mezích. Podobná dilemata se řeší neustále.

¹¹⁶ Nakonec i druhý díl, tuto problematiku popisující, se výmluvně jmenuje *Pomluva*, jež tápajícím divákům ukotvuje předporozumění.

¹¹⁷ V této souvislosti se příliš neujal Havlovo konstatování, že „všichni jsme – byť pochopitelně každý v jiné míře – za chod totalitní mašinérie zodpovědní, nikdo nejsme jen její obětí, ale všichni jsme zároveň jejími spoluvůrci.“ Václav HAVEL, *Projevy*, Praha, Vyšehrad, 1990, s. 12. Nepřekvapivě se sebekritika nesesetkala s vlídným přijetím, nýbrž byla považována za prázdný apel: „Konkrétnost každodenních postojů, a nikoli plané, abstraktní moralizování, je základem morálky v jakémkoli smysluplném slova smyslu.“ Václav KLAUS, *Česká cesta*, Profile, 1994, s. 99.

¹¹⁸ Zde upřesněme, jak chápeme liberalismus. Je zajímavé, že námi zkoumané období se kryje spíše s tradičním chápáním liberalismu jako prostoru pro rozum, svobodu či jednotlivce, kde „se upřednostňuje správné před dobrým“ a „lidé usilují o dobrý život podle vlastních představ, aniž by jim bylo předepisováno určité konkrétní pojetí dobrého.“ Proti tomuto pojetí se moderní liberalismus vymezuje, „protože život podle vlastních představ hrozí tím, že by mohl zdegenerovat v ničem neomezovaný egoismus a nebyl by schopen podněcovat kooperaci a kolektivní úsilí.“ Je postřehnutelné, že tato námitka se v názorech našich postav sice občas objeví, nicméně diskurzu stále vládne pojetí první. Andrew HEYWOOD, *Politické ideologie*, Praha, Eurolex Bohemia, 2005, s. 43, 75.

kariéru úspěchu, třeba i v chemickém průmyslu, uvidí. Loajalita a profesní čest? Chladnému pragmatiku Vernerovi jsou zbytečné.

Zobrazení generace původní *Nemocnice*, která byla vybudována za husákovské normalizace, je kontrastní a konejšivější: nejenže nejsou hrdinové postižení dědictvím šedivé, omamující normalizace, ale právě díky svému konsistentnímu postoji v režimu minulém jsou, zdá se, hodnotově vybaveni lépe a úspěšně přežívají jakékoliv nespravedlivé útoky novinářů i záludné konspirace mladších, porevolučních kolegů. Socialistická výchova jakoby mazaně předpokládala své využití nejen v socialistické dospělosti, ale ve světě jiném, budoucím, zdánlivě tak rozdílném.

Zdravý duch, který bez obtíží překonává společenské změny, demonstrativně reprezentuje Václav Pěnkava, dříve montér a parťák, toho času drobný podnikatel, řemeslník a pokrývač. Jakkoliv je modelovým produktem socialistických ideologických aparátů – pamatujme, že vyrůstal v dětském domově, vystudoval odborné učiliště a vyvrátil v kolektivu uvědomělých manuálně pracujících – nezanedbatelný, rozumějme produktivní vklad nyní ostrakizované minulosti zdárně využil při rodinném podnikání. S pýchou relaxuje u vyhlídky na nápis *Pěnkava & syn*, jež se skví na jím zbudované střeše prvorepublikového statku. Zrání v období normalizace není deficitem ani pro jiné postavy: Karel Sova mladší se svou ženou Kateřinou (nyní „*Kárl a Katy*“) prožili sice poslední léta normalizace v emigraci, nicméně povinnost jim velí vrátit se zpět a privatizovat, pomoci domněle skomírající nemocnici. Doktor Řehoř, zřejmě jen díky svému lékařskému umu v sedmdesátých letech sbírající zkušenosti v zahraničí, je ctěným profesorem na fakultě s nezpochybnitelným charakterem; takřka bezvýznamný saniťák Roman Jáchym (či snad doktor Jandera?)¹¹⁹ stojí v čele novoborské radnice. A nakonec, i legendární primář Sova tráví podzim svého života v nerušeném prostředí domova důchodců, kam si za ním pro nestárnoucí rady jezdí bývalí kolegové: bohužel generace mladší, ke své vlastní škodě, tyto výlety za soví moudrostí nepodniká.

V adoraci starých pořádků nebrání ani jednoznačně negativní postavy, příkladně bývalý vysoce postavený funkcionář Halman, jež vytuneluje chystaný projekt rekreačního zařízení, v němž je zapojen i Václav Pěnkava. Jeho činy nejsou

¹¹⁹ Intertextové tajemství. Nicméně zarytí fanoušci těchto spojení mohou s jistou dávkou představivosti předpokládat, že Vojtěch Jandera, hrdinný lékař záchranné služby, je zralejší a vyspělejší verzí Romana Jáchyma, saniťáka s medicínskými ambicemi. A nyní do hry vstupuje povolání starosty, snad i logický krok v kariéře.

determinovány dědictvím komunismu, vrozenou vadou marx-leninské výchovy, nýbrž prostým individuálním selháním, pokřiveností charakteru – jež se projevovala bezcitným pragmatismem v době předlistopadové a podobně byla (zne)užita v budování kapitalismu. „Slušný“ komunista může být i „slušným“ kapitalistou, podvodný komunista bude kapitalistou podvodným: není na vině režim, nýbrž nevyléčitelný individuální morální nedostatek.

Až na výjimky, jež jsou řádně marginalizovány, tak naši původní hrdinové konsistentně pokračují ve svěřených lékařských i organizačních úkolech: přestože se jisté – okrajové, dobově podmíněné – ideologické práci nevyhnuli, nijak to jejich charakter nepoškodilo, naopak připravilo k věcem příštím, tak těžce nyní budovaným. Jsou rodilými demokraty, ale nikoliv rodilými kapitalisty, neřkuli komunisty. Být demokratem, sděluje nám seriál, můžeme v jakékoliv době, v jakýchkoliv podmínkách.¹²⁰ A pro diváka, normalizaci zaživšího, je to balzám pro duši: také jsem dělal ústupky, ale pro dobro věci. Jsem demokrat a primář Blažej je mi důkazem.

5.1. „A už jsi někdy ten milion viděl?“

Reflexe minulosti probíhá v extenzi opozita *my x oni*, kde se množina *my* nemusí zodpovídat za proběhnuvší příkoří a nespravedlnosti, protože *my* strůjci nejsme: možná jsme byli součástmi stroje, ale nikoliv jeho staviteli. Vina spočívá na matně popsané a pojmenované skupině nejvyšších funkcionářů hierarchie strany, která sveřepě dusila obyčejné slušné občany a nutila je k nedobrovolnému podílu na svých aktivitách. Romantizující líčení každodenního hrdinství v socialismu (které spočívá v nekolaborantském vyjednávání s mocí) tak ostře koresponduje s proklamovaným realismem našich postav a implicitně adoruje klidné časy jistoty.¹²¹

„Budeme se muset rozhodnout, zda se chceme vrátit zpět do klubu vyspělých zemí, kde jsme kdysi byli. Pokud se rozhodneme kladně, bude to znamenat úspory a odříkání. Velkou část svých příjmů budeme muset propůjčit – například formou akcií – nikoli státu, ale organizaci, kde pracujeme. Staneme se tak jejich spoluvlastníky, ale

¹²⁰ Nakonec slova „jsem rodilý demokrat“ jsou stejně jednoznačná a prázdná jako „nejsme jako oni.“

¹²¹ Důraz na socialistický výdobytek – jistotu jistoty – je zřetelně artikulován už v účelovém nastínění důvodů návratu emigrantů z roku 1968 do normalizační vlasti. Mladý muž, dříve pracující v Rakousku, tvrdí: „nemusíme mít strach, že nás vyhodí z práce. Večer si můžeme jít klidně lehnout, protože víme, že ráno pořád budeme mít práci, kterou nám nikdo nemůže vzít.“ Paulina BREN, *Zelinář a jeho televize*. Kultura komunismu po pražském jaru 1968, Praha, Academia, 2013, s. 344.

*budeme několik let žít na podstatně nižší úrovni, než jsme žili. I pro nás platí známé heslo, že musí být hůř, aby bylo líp.*¹²²

Pokud Sametová revoluce proměnila vnímání jistot a nahlodala jejich relevanci, přichází na scénu téma prosperity, ke které vede sice trnitější cesta odříkání, ale přináší sladší plody a původní pojem nahrazuje. Pokud se ale několik let, prognózovaných v roce 1989, mění na desetiletí a nižší úroveň se zdá být konstantou začátku nového tisíciletí, je potřeba opatrně, ale zřetelně artikulovat výtky: stát se realistou slibované prosperity.

Kontinuálním motivem, který prostupuje všemi díly *Nemocnice*, je plánovaná privatizace novoborského zařízení. Navrátilivší se emigranti „Kárl a Katy“ Sovovi, poučení v tržním hospodářství, chystají převzít nemocnici ze státního vlastnictví a proměnit ji na soukromou a výdělečnou, protože se nachází v blízkosti hranic a je strategicky situována na dosah západní klientely hledající příjemné a levné prostředí. Jako každá transformace i ta novoborská se potýká s problémy, které primář Blažej výstižně komentuje cyklem *krize – racionalizace – řešení*. Ovšem Blažejův názor je už pohledem poučeným, formovaným setkáváním se s ekonomickými odborníky tuzemskými i zahraničními, jež nepracují s pojmy *krize* a *racionalizace*, nýbrž posuzují situaci optikou *řešení*, které jsou předcházející pojmy, nyní už „ohebné“ dle kýženého cíle, podřízeny. Zdá se, že budování kapitalismu není zcela v kompetenci malého českého člověka, při velkých operacích vždy potřebuje pomoci zvenčí: zákulisní němečtí poradci jsou v posledním stádiu privatizace nahrazeni zvučnějším jménem, odborníkem ze Spojených států Simonem, který na finalizaci projektu dohlíží.

¹²² Miloš ZEMAN, *Prognostikův podzim*, Lidové noviny 12, prosinec 1989, s. 3.

Ministerský náměstek Cvach, americký poradce Simon a manželé-emigranti Sovovi kooperují při privatizaci novoborské nemocnice. Nebezpečí, otřásající našimi jistotami, už nepochází jen z lačných chřtánů imperialistů, je abstraktní a přítomné všude.

„Question of effectivity“ a „no comment“ jsou jediné dvě repliky amerického poradce. Chápavým posluchačům není nutné sdělení osvětlovat, dokáží ho, poučení elementárními znalostmi tržně-ekonomických pravidel, dekodovat. Ostatní – kterých je většina – jen poslušně pokyvují nad závažností slov a takřka nekriticky přijímají i tak bolestivá opatření jako je omezování lůžek, jsouce přesvědčeni o správnosti rozhodnutí, které západní poradce personifikuje a kterým český člověk, omezen svou neznalostí, ještě nerozumí.

Ale i „malý český člověk“, konfrontovaný se svou nedostatečností, může uspět: „Já si na podnikatele nehraju, já podnikatel jsem,“¹²³ hrdě anoncuje živnostník Pěnkava a hlásí se k tradici „zlatých českých ručiček“, bolestně přervané čtyřicetiletým obdobím centrálního plánování. Obdobně doktorka Čeňková přijme podřadné místo chůvy, které ovšem její touhy dokáže naplnit lépe než ceněná ortopedická rutina a díky malému podnikateli nabízející hlídání dětí nejen nalézá smysl života, nýbrž potká i jiného, v mladé demokracii úspěšného muže – komerčního inženýra Hamouze – a je okouzlena jeho životním stylem. Malé podnikání tak dokáže léčit i velké problémy, zdá se, že kreativita a činorodost je po zásluze odměněna, reaktulizováno heslo socialistické

¹²³ Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, epizoda 8, Útěky, r. H. Bočan, 2003, 20:15.

ústavy „každému podle jeho práce“ a osobní problémy spolehlivě vyřeší sféra veřejná, podnikání přinese štěstí.

Než však budeme souhlasit či oponovat, nastiňme i jinou interpretaci.

5.2. Kapitalismus s přívlastkem

Romantická představa o demokracii s tržním hospodářstvím, která bude kombinovat to nejlepší z tradice baťovsko-masarykovské první republiky s produktivními postupy západních liberálních demokracií¹²⁴, které definitivně potvrdily svou legitimitu vítězstvím nad Sovětským svazem, tedy představa o „kapitalismu bez přívlastků“ na přelomu tisíciletí povážlivě ztrácí svou přesvědčivost a argumentační sílu. Pokud byla nejen první polovina devadesátých let doménou Občanské demokratické strany, hegemonu pravicového politického spektra v čele s Václavem Klausem,¹²⁵ která akcentovala principy liberalismu i jejich konkretizaci - osobní svobodu i zodpovědnost, individuální seberealizaci na svobodném trhu,¹²⁶ principiální správnost „velké“ i kuponové privatizace - jedenadvacáté století přineslo střízlivění z porevoluční euforie i relativně krystalizovanou názorovou strukturu společnosti:

„Žádný ideál není nikdy plně uskutečnitelný a každá iluze přináší nakonec jen rozčarování.“¹²⁷

Postavy, které vyšly vstříc v seriálovém korpusu *Nemocnice* novým možným, přesvědčení o nabytých vlohách, za svou naivitu poměrně drazo zaplatily. Představa, že pracovitost, tolerance a sebeobětování, takřka liberální ideál vlastností podnikatele, jsou

¹²⁴ „Skutečnosti odehrávající se v předvečer pádu komunismu v roce 1989 mě vedly k názoru, že tento revoluční proces pravděpodobně přivede k modernitě podstatnou část světa. (...) Přestože existovaly určité konzervativní oblasti, které se tomuto procesu bránily, bylo těžké nalézt nějakou životaschopnou alternativní formu civilizace, v níž by lidé chtěli žít poté, co se socialismus, monarchie, fašismus a jiné typy autoritativních režimů zdiskreditovaly,“ píše Francis Fukuyama, když prohlašuje liberální demokracii západního modelu za jediný možný způsob společenského, politického a ekonomického uspořádání. Proto „konec dějin“: události se sice odehrávají budou, nicméně vítězný soubor idejí jsme už našli. Francis FUKUYAMA, *Konec dějin a poslední člověk*, Praha, Rybka Publishers, 2002, s. 7.

¹²⁵ Václav Klaus stál v čele vlády od roku 1992 do roku 1998, přestože poté následovala levicová vláda ČSSD, ta byla zaštitěna pouze tzv. opoziční smlouvou (tzn. bez tolerance opozice, ODS, fakticky vládnout nemohla). Otázkou zde pak zůstává, do jaké míry skutečně byla levicová vláda levicová: např. privatizace bank, nástroj typický pro pravicové strany, byla dokončena právě Milošem Zemanem.

¹²⁶ „ODS je stranou, která věří ve schopnost lidí být sami tvůrci svých životů. Je stranou, která ví, že svoboda něco stojí, ale svobody se nebojí. Je stranou do nepohody. Je stranou, která si cení těch velikánů lidské historie, kteří odhalili falešnost kolektivistických utopií.“ *Manifest srdce a rozumu*.

Volební manifest ODS pro senátní a krajské volby 2000, s. 2. Dostupné na

http://www.ods.cz/docs/programy/program_2000s.pdf K 13. 2. 2014

¹²⁷ Jiří VEČERNÍK, *Občan a tržní ekonomika*, Praha, Lidové noviny, 1998, s. 249.

nezpochybnitelnými základy úspěchu, se ukázala jako falešná a nereálná: „účet v podobě takzvaných obětí“, jak tvrdil Havel, splacen ještě nebyl.

Čítankovým příkladem je osud rodiny Pěnkavů. Otec Václav udržuje vzorné vztahy se svým pubertálním synem a je mu v neklidných letech spolehlivým průvodcem, se ženou Martou je čtvrtstoletí šťastně oddán a rozšiřuje, pomocí vlídné banky a jejího úvěru, rozsah svého podnikání, od střech až k bazénům. Navíc rekreační vybavení, který buduje, není určeno pro zbohatlíka, jež si objednávkou jen potvrzuje svůj sociální status; bazény jsou pro veřejné lázně, střechy pro parní sauny. Podnikat lze i prospěšně.

Do okamžiku prozrazení tunelářského úmyslu stavitele Halmana, který projekt ozdravovny zastřešuje, se reprezentují podnikatelské aktivity jako počestná práce počestných lidí. Pěnkava s rodinou zažívá nefalšovanou radost nejen z osobního úspěchu, tak těžce vydřeného, nýbrž i z možnosti přispět ke společnému dobru maloměsta, celé země. Zákeřný podvod, dobově „tunel“ nevychovatelného papaláše Halmana přináší rozkol do celého Nového Boru, najmě do rodiny Pěnkavů, která – nyní už nepříliš vlídné bance - dluží miliony korun.

Doslova přes noc se z „baťovského“ typu podnikatele stává vyvrhel, který podvedl své zaměstnance i dodavatele, uzurpoval si z koláče společného dobra více, než mu příslušelo a umně fingoval svou dobrotivou povahu. Záštiplně si nyní sousedé připomínají řemeslníkovo zvolání „jedem okolo špitálu a radši dvakrát“¹²⁸, s kterým se předváděl se svou zánovní Škodou Octavia koupenou na leasing. Pochopitelně mu poté rozezlení zaměstnanci nezasloužený majetek rozbijí kamenem: ponížení a vidina dalšího nesplaceného dluhu vede k lakonickému konstatování „to bude drahý“¹²⁹, aby ho v nejtěžší chvíli, kumulaci zoufalství, manželka upozornila, že na auto je pojistka. Nalezení morální opory v rodině a finanční ve spolehlivém pojišťovacím systému uvrhne Pěnkavu do neklidného, ale alespoň nějakého spánku.

Pokud v polovině osmdesátých let koncept „seberealizace“ chránil československou společnost před přitažlivostí – oficiálním diskurzem prázdnotou – západního způsobu života a nabádal jednotlivce ke společnému budování socialismu, tentýž pojem plní v porevolučních časech úlohu zcela opačnou. Seberealizace nyní

¹²⁸ Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, epizoda 7, Past, r. H. Bočan, 2003, 08:40.

¹²⁹ Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, epizoda 9, Start, r. H. Bočan, 2003, 26:05.

znamená dříve dehonestovaný individualismus a osobní úspěch, „falešné kolektivistické utopie“ byly odhaleny jako mýtus, od historicky – rozpadem železné opony – potvrzené správnosti liberálně-demokratické uspořádání se lišící právě svou neověřitelností. Paradoxně se koncept *perestrojky* svého naplnění dočkal až překladem do *transformace*, jež vychází ze stejného cíle – dosažení ideálu vysoké životní úrovně, eufemisticky štěstí – jen používá jiné metody a propagaci.

Seberealizace v porevolučních časech nutně nemusí znamenat úspěch v hospodářské oblasti; bohatě postačuje, pokud je finanční úspěch alespoň zdánlivý, peníze hrají roli prostředku k předvádění vlastního ega. Sebe prezentace je o to důležitější, že nastiňuje schopnost se vyrovnat s novým stavem, být flexibilní a přizpůsobivý jako organismus adaptující na prostředí a kloubní náhrada na tkáň. Proto rodina a okolí primáře Blažeje důrazně žádá, aby se nactiurhačnému článku o své osobě bránil, nejlépe právní cestou, která jediná přinese oficiální narovnání jeho reputace. Jakkoliv většina lidí ví, že vedoucí novoborské ortopedie je slušný člověk a kolega, neví to všichni. A v časech, kdy příležitosti (=privatizace) přichází neočekávaně, je nutné udržovat solidní mediální profil, který neproblematizuje potenciální kariéru. Podobné alibi a okaté stylizace si vytváří i jiné postavy, jakkoliv často dětinským způsobem: „Kárl a Katy“ Sovovi, indexovaní již pozápadněnými jmény, přistavují ke svému „Sovímu hradu“ nehezkou prosklenou krychli s antickým sloupovím, která připomíná tělocvičnu, Ve skutečnosti jsou inspirováni podnikatelským barokem, slohem eklektické zmatenosti, jehož dominantní funkcí je symbolizovat příslušnost k podnikatelské elitě, střednětřídní pozici. Nedosti na tom, u jedné pracovní večere s primářem Blažejem se v jejich „tělocvičně“ podává *čina*, oblíbená socialistická specialita světové kuchyně. Dnes už je ovšem „pravá“, nikoliv náhražková.¹³⁰

Jinde manželé Machovcovi, psychiatricka a ortoped, budují svou pověst hrou v bridž. „Všichni si myslí, že bridž může hrát každý,“¹³¹ dme se pýchou nad svými schopnostmi manžel, následně neváhá nic netušícímu obecnstvu obšírně vysvětlovat na první pohled nelogické tahy - a získávat tak respekt dovedností, která není souzena každému, jen vzorně replikujícím: nakonec současnou podobu pravidel bridže založil americký miliardář H. S. Vanderbilt, a Machovcovi se domnívají, že osoba takové

¹³⁰ „Snažili jsme se dělat *činu*, ale na můj vkus to byl guláš“, komentuje kuchařský rozptyl normalizace Irina „Čirina“ Košíková, kuchařka restaurace Zlatý Rožeň a později prezidenta Havla. *Retro*, Světová kuchyně, 2010, r. I. Bareš. 04:12.

¹³¹ Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, epizoda 10, Synové, r. H. Bočan, 2003, 39:20.

společenské prestiže i takřka padesát let po své smrti propůjčuje jejich počínání a osobám prestiž obdobnou. Proto se Ing. Verner, pověřený ředitel nemocnice a prototyp mladého kapitalistického jestřába, bryskně chopí příležitosti karetní hru hrát. Není důležité, zda úspěšně či neúspěšně, primární není výsledek, nýbrž iniciační přistoupení ke hře – a pocit, že jedině aktivním ztotožněním se s předpokládanými (a požadovanými) pravidly chování se dosahuje výsledků, hraje velká hra.

Ona dětinská naivita, s níž se někteří hrdinové *Nemocnice* střemhlavě vrhají do nekonečného univerza možností liberální demokracie, není naivitou zdánlivou. „*Lidský jedinec jako politické dítě...je nezátížený minulostí a cele orientovaný na budoucnost, a je tak plný energie a fantazie, je poddajný a učenlivý. Žádný vztah nadvlády se nezdá tak samozřejmý jako ten mezi dítětem a jeho poručníkem, žádné panování tak nevinné a oprávněné jako to uplatňované nad nezletilými dětmi.*“¹³² Poručník v podobě importovaného – i sekundárně vnitřně budovaného – ideálu liberální demokracie dosahuje výsledků nezralostí dohlížených a jejich nedostatkem času k zvnitřnění pro poručníka samozřejmých pravidel hry: je jen nutné si přiznat, že proklamovaných deset až patnáct let výchovy nemusí vždy stačit. Příznačně nechápavě pak zní Pěnkavovo hodnocení, že „doba se změnila, ale lidi jsou lidi,“¹³³ s čímž by jistě souhlasil i Václav Klaus: „Polistopadová transformace naší země, která u nás v dnešní době stále ještě probíhá, je transformací systému a nikoliv transformací lidí.“¹³⁴ V těchto tvrzeních se právě skrývá paradoxní situace a Boris Buden se proto ptá: „Jaký zázrak se oné noci (*noci revoluce, pozn. autora*) odehrál, jaký kouzelník zaklel dospělé lidi v nedospělé děti?“¹³⁵

5.3. Dospělé děti

„Transformace systému je transformace lidí“ a „doba se změnila, lidé se změnilí,“ chtělo by se namítnout a dodat, že na přelomu tisíciletí se lidé stále mění. Protože obhajobou „lidé se nemění“ se zároveň bagatelizují nesplněné sliby, z jejichž

¹³² Boris BUDEN, *Konec postkomunismu*. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti. Praha, Rybka Publishers, 2013, s. 36.

¹³³ *Nemocnice na kraji města po dvaceti letech*, epizoda 7, Past, r. H. Bočan, 2003, 45:38.

¹³⁴ Václav KLAUS, *Poznámky k dnešní fázi společenské přeměny*, dostupné na <http://www.klaus.cz/clanky/1628> K. 20. 2. 2014.

¹³⁵ Boris BUDEN, *Konec postkomunismu*. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti, Praha, Rybka Publishers, 2013, s. 35.

neplnění nelze vinit systém zastupovaný volenými představiteli, ale strnulost ostatních, podprůměru řečeno s Medkem.

Postkomunistický vývoj je proces, který má mít řešení a cíl, poručníkův horizont. Podobně jako ortopedický zákrok ale prochází fázemi, od *krize* k *racionalizaci* a *řešení* a řešení je ideál, který se nemusí naplnit. Může se neustále posouvat, předpovídat a nenaplnit, operovat a nezahojit.

Idylické splynutí horizontů: mladý Pěnkava nebojácně přistupuje na romský svatební zvyk, kulturní diverzita i generační rozptyl je vyřešen bezpředsudečným přístupem obou stran.

Česká postkomunistická společnost přelomu tisíciletí zobrazená v *Nemocnici* se pak reprezentuje na první pohled neslučitelnými charakteristikami: je kriticky realistická, předpubertálně naivní i překvapivě zralá a vyspělá.

Když Matěj Pěnkava, pokračovatel podnikatelského rodu, představuje rodičům svou milou, slečnu Kamilu, naivně a přesto zrale předpokládá, že jeho volba nebude odsuzována. Kamila je sice zdravotní sestra, ale také se jmenuje Horvátová a je Romka. Údiv rodičů pochopitelně nezná mezí, ptají se: na čí stranu se postavit? Odpověď je nasnadě: z přístupu mladé generace je pěkné se poučit, a proto Marta Pěnkavová, jako vrchní sestra a nadřízená Kamily, brání na pracovišti svou vlastní verzi rovnoprávnosti před útoky xenofobních pacientů i členů personálu. „Mně jenom dělalo dobře, že nejsem taková jako ostatní,¹³⁶“ obhájí své počínání. Jakkoliv tedy její statečnost může být vedena sobeckými cíli, přesvědčením o vlastní vyspělosti a tedy snahou ostatním

¹³⁶ Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, epizoda 5, Zpověď, r. H. Bočan, 2003, 26:19.

reprodukovat příkladné kvality, na straně druhé vysílá neopomenutelný vzkaz televizním divákům, které nejen instruuje, ale i přesvědčuje: není tak obtížné být pravými demokraty, pokud jimi už nejsme.¹³⁷

Případné pochyby o romském etniku jsou názorně vyvráceny líčením jejich společenství. To funguje jako relativně nezávislé na okolním světě a jeho turbulencích: otec Horvát sice provozuje stavební firmu, která opravuje měšťanské domy, nicméně jádro a podloží jejich životů spočívá v utužování rodinných vztahů a vzájemné pomoci.¹³⁸ Tajemství živnostenského úspěchu, které se pregnantně vyjeví až srovnáním s bankrotem Pěnkavovy firmy, spočívá v jednoduchém návodu: „nikomu nevěř!“¹³⁹ Horvátovi, jako zobrazení romského etnika vůbec, hluboce ctí své tradice, žijí generačně nerozdělení a tvoří tak vnitřně soudržnou komunitu, která svou sílu čerpá až spektakulárním vymezováním se proti vnějšímu světu, veskrze odtažitému. Jakkoliv je životní styl Horvátových idealizován a romantizován, (znovu se dotýkáme blahodárného vlivu venkova na lidskou duši – rodina žije na statku, obklopena koňmi a drobným zvířectvem, všichni se laskavě starají o sebe navzájem a podporují se), zřetelně upozorňuje na opomíjenou – a v „tradičním“ liberálním prostředí marginalizovanou – kolektivitu. Individualistická rétorika polistopadového diskurzu sice nabádá občany k mimesi západního vzoru seberealizace, nicméně skutečná hodnota života, tradicemi ověřená, spočívá v rodinném kruhu. Pokud se v normalizačních seriálech pracovalo s toposem kolektivního individualismu, a to nikoliv ve smyslu primárně rodinném, ale celospolečenském (přestože pracovní úspěchy kolektivu měly nezanedbatelný vliv na privátní prostředí), rozměr budování společného dobra, utopistický to cíl, redukoval do nižší jednotky, „pouhé“ rodiny. Horvátovi úspěšně

¹³⁷ V této souvislosti je zajímavý sociologický průzkum hledající odpověď na otázku, koho by Češi nechtěli mít za sousedy. V roce 1991 až 75% dotazovaných odmítalo za sousedy Romy, aby o osm let později číslo výrazně kleslo na „pouhých“ 40%. Podobně drtivý pokles nastal i u vnímání homosexuálů, kterým je v našem případě synekdochou doktor Novosad, neafektovaný a „přiměřeně“ jiný, nakonec snad i zábavný muž. Jak se ve studii uvádí, mnohdy bývá vzrůstající důvěra v „jiné“ vysvětlována efektem demokracie a vyspělé demokratické struktury společnosti. Příznačné je také to, že za nejméně chtěné sousedy Češi konsistentně považují alkoholiky: a opravdu, není nakonec lepší soužití se spořádanou rodinou Horvátů než s maskovaným alkoholikem Sovou mladším, který se své závislosti ani po dvaceti letech nedokázal zbavit? Ladislav RABUŠIC, *Koho Češi nechtějí?* O symbolické sociální exkluzi v české společnosti. Sociální studia, Brno: Masarykova universita, 2000, roč. 5, č. 1, s. 67-85.

¹³⁸ Do jisté míry se jedná o podobnou formu zobrazení jako v normalizační *Sanitce*: tam záchranáři pod vedením doktora Jandery přijíždějí na romskou svatbu, kde se pobaví, zatancují a ocení tak jejich způsob života. Nicméně záhy se ukáže krutá realita – ve stodole naleznou pobodané členy jiné romské rodiny. Takového vystřízlivění se v *Nemocnici* nedočkáme.

¹³⁹ Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, epizoda 4, Druhá rodina, r. H. Bočan, 2003, 35:14.

podnikají nikoliv proto, že se chopili šance či mají dar orientace v kapitalistickém uspořádání, ale protože fungují jako rodina, základ to státu.

O Romech se vypovídá jako „o těch druhých“ a jakkoliv se majorita zosobněná Pěnkavovými jinakosti nebrání, nikdy se zcela nestanou integrální součástí našeho společenství. „Druzí“ a „jiní“ jsou exotičtí a zároveň uniformní. Zobrazený způsob života plně koresponduje s představami, které o nich majorita má: diváci se těší neměnností stereotypu. „Ze stereotypů se na jedné straně rodí moc a potěšení kolonizátora, na straně druhé i jeho znepokojení a obranný postoj, (...) pochopení, že se nám něčeho nedostává:“¹⁴⁰ právě ona odsuzovaná jednotvárnost, pociťovaná jako zamrznutí ve vývoji a nedostatek reflexe měnícího se světa, je nedostatkem, jehož absenci „hrdinsky“ nepřiznáme, jakkoliv po ní toužíme. Reprezentace Horvátů ospravedlňuje nás, „kolonizátory“, a naši nadvládu, souběžně subversivně vypovídá o dětinské posedlosti disponovat symbolickou převahou: která, jak nám paradoxně připomínají osudy postav *Nemocnice*, je zbytečná, pokud nevede ke konkrétním úspěchům a je ještě zbytečnější, jsme-li v postavení kolonizovaných.

Přestože „jiní“, pořád jsou Horvátovi naši, mluví naším jazykem, mají s námi styčná kulturní pole, nevymykají se tolerovanému průměru.¹⁴¹ Na straně druhé jsou „jiní“, cizinci, kteří sebevědomě přesvědčují postkomunistické adolescenty o správnosti svých názorů. Na adresu počínání poradce Simona se začínají ozývat kritické hlasy: „co on ví o téhle zemi?“¹⁴², zní argument odpůrců privatizace. Podobně jako se Romové brání stereotypizaci své menšiny, jež pramení z domnělé převahy majority, majorita se brání nařčením o nedospělosti – potřebě nadvlády - ze strany západních poručníků a implicitně tak napadá koncept liberální demokratizace jako jediného možného vzoru k napodobení. My jako společnost nechceme být vnímáni pouze v konturách Fukuyamova teoretického modelu, který je na nás prakticky, pokusně, aplikován: a podobně jako se Romové brání pasivně a zachovávají si svou exotičnost pouze v

¹⁴⁰ Angela MCROBBIE, *Aktuální témata kulturních studií*, Praha, Portál, 2006, s. 127-128.

¹⁴¹ Musí ovšem nutně respektovat „naše“ kulturní pole a nesnažit se do něj importovat svá přesvědčení: „Nepřizpůsobiví se stanou rovnými partnery sporu či dialogu až poté, co se přizpůsobí. Jinakost je dovolena a dokonce vítána do té míry, do které nenarušuje, ne-li podporuje, hladké fungování trhu a disciplinaci občanů jako lidských zdrojů a spotřebitelů (třebas i zadlužených, ale běžným způsobem, nikoliv tím „romským“) Pavel BARŠA, Ondřej SLAČÁLEK, Tereza STOCKELOVÁ, *Od roztržky ke sporu*, In: *Kritika depolitizovaného rozumu*, Praha, Grimmus, 2010, s. 206.

¹⁴² *Nemocnice na kraji města po dvaceti letech*, epizoda 11, *Zatnuté zuby*, r. H. Bočan, 2003, 26:18.

hranicích „většinového“ způsobu života, pasivně se brání i postavy *Nemocnice* – budováním obranného valu v podobě rodinného života.

Komu se svěřit se svými problémy, ptá se doktor Machovec. Manželce-psychiatři, nebo opilé věštkyni? I pro kritického realistu Machovce jsou nakonec oba způsoby legitimní: oba jen hádají, budoucnost předpovídají stejně spolehlivě.

Veřejná sféra doznala od první série *Nemocnice* z roku 1978 značné významové proměny: když v normalizaci znamenala službu společnosti diagnóza problému, operativní řešení a následná rehabilitace, pojem společnosti jakoby v jednadvacátém století vůbec neexistoval, nebyl důležitý a nebyl hodný reflexe. Pacienti, kteří byli nezbytnými účastníky synekdochických modelových situací, kde doktoři léčili a kultivovali skrze fyzická zranění světonázor socialistického člověka, nyní ze zorného pole zcela mizí, jsou náhle postradatelní. Proto se marginalizuje i samotná lékařská praxe:¹⁴³ kde nejsou pacienti, není práce a nakonec možná to nejsymboličtější – samotní lékaři jsou nyní pacienty, zhusta neschopnými léčit sama sebe. Seberealizace, mantra mnoha lékařů novoborské nemocnice, se vyjevuje jako kontraproduktivní: posedlost kariérismem, osobním úspěchem, politickou pozicí či jen domnělou vlastní důležitostí je nevyhnutelně vrhá do spárů psychiatrie, pokud ona uspokojivé odpovědi nenabízí, vezmou zavděk i věštěním z křišťálové koule opilou kartáčkou.

¹⁴³ A proto je i tento text ochuzen o komplexnější interpretaci lékařů jako kolektivu. Kolektiv už neexistuje: ani společná vyšetření a diagnózy, rozhovory o léčbě a osobní přátelství. Pracovní vztahy jsou striktně instrumentální.

5.4. Na Západě dobře, doma nejlíp

„Malá Babetta šla do světa a já doma bled,
ale ještě je tu naděje, že až pozná svět,
přijde na to, že je čas domů se vrátit zas.“

Jiří Suchý – Jiří Šlitr, Babetta

Když se 14. června 2003 Česká republika stala členem Evropské unie, tehdejší premiér Vladimír Špidla a hudebník Jiří Suchý společně oslavovali vstup zpěvem citované písně. Paradoxně se situace, která znamenala oficiálně vyjádřenou příslušnost k nevyhnutelnému, západnímu způsobu politického a společenského uspořádání, stvrzovala nepříliš tematickou písní, jejíž text byl spíše varováním – a návodem – než nadšeným přitakáním výsledkům referenda.

Skepticismus české veřejnosti k působení ve společné Evropě, tak rozšířený v pozdějších letech¹⁴⁴, anticipují svým chováním už hrdinové *Nemocnice na kraji města po dvaceti letech*. Z problematické veřejné sféry, která je ve výsledku jen krutým místem boje o moc, vliv a majetek, kde neustále hrozí mediální štvance a nepravdivá obvinění, kde je poctivé podnikání odměněno krachem a veřejným zostuzením, tak vede jen jediná cesta: po poznání světa je čas vrátit se domů.

Privátní sféra, rodinné zázemí, upozorňují nás osudy postav *Nemocnice*, je klíčem k jakékoliv zdánlivě neřešitelné situaci. Mizející společnost a s ní mizející sociální interakce nutí naše hrdiny k vytváření si vlastních rodinných mikrospolečenství; a determinace privátního veřejným, tak zjevná ještě před dvaceti lety, se obrací: privátní dnes – pokud vůbec – determinuje veřejné. Nereflektování tohoto stavu vede ke smutným důsledkům: Blažejova žena Ina, vzorně se starající o domácnost a udržující rodinný krb v chodu, trpí chronickou chorobou, které si zaměstnaný manžel trestuhodně nevšímá. Až její kolaps, blízkost smrti, primářovi otevře oči, pozdě, ale přece si uvědomuje důležitost rodinných hodnot. Podobně dcera

¹⁴⁴ V roce 2003 se v referendu vyjádřilo pro vstup do EU 77,33 % obyvatel, aby jen o dva roky později, na podzim 2005, 44% občanů souhlasilo s názorem, že EU je „dobrá věc“. *Eurobarometr 64*. Veřejné mínění v zemích Evropské unie, podzim 2005, s. 25. Dostupné na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_cs_nat.pdf K 24. 2. 2014.

anestezioložky Králové, učitelka mateřské školy, pociťuje citové prázdno z dospívání v neúplné rodině a horlivě se snaží svého skutečného otce nalézt. Doktorku Čeňkovou, zasvětivší celý svůj život jen lékařské kariéře, tíží samota a hledá naplnění ve výchově cizích dětí. Ti, kteří věnovali své životy starostem o jiné, výchově a kultivaci pacientů, poskytovali rady mladším kolegům, nyní sklízají hořké plody neprozíravé rodinné politiky.

Je příznačné, že jediné uspokojujivé řešení seriálových vztahových linií tkví v uzavření soukromých příběhů: svatbou, pohřbem, narozením dítěte nebo návratem záletného milence k manželce. A rozřešení následně vede k absenci v příběhu: novomanželé Kloboukovi, dcera lékařky Králové a mladý medik Hynek, se po svatbě stávají v příběhu neviditelní, protože šťastní; záletný Blažej prozře a z vyprávění mizí uvědoměným návratem ke starostlivé ženě Ině.

Neopomenutelný důraz na nepostradatelnost soukromé sféry tak vykresluje *Nemocnici na kraji města po dvaceti letech* v konturách soap opery,¹⁴⁵ jež akcentuje tzv. „domácí ideologii, v rámci které domov získává podobu intimního útulku rodiny a morálky skryté veřejnému světu obchodu, nemorálnosti a zločinu.“¹⁴⁶ Ženské hrdinky fungují jako strážkyně bezpečí domova, podřizují své životy svým mužským protějškům, starají se o výchovu dětí a chod domácnosti vůbec. Implicitně tak přitakávají patriarchálnímu nastavení společnosti, které vylučuje ženy z veřejné sféry a pověřuje starostí o nebezpečné vnější univerzum muže. Pokud se žena předepsané roli vzepře, musí očekávat neblahé důsledky: lékařky Králová a Čeňková, které sveřepě celý svůj život odmítaly muže i manželství, se na sklonku života stávají zatrpklými a nešťastnými. „Katy“ Sovová vstoupila do mužského světa privatizací a zklamala se. Klíčové situace – i ty věnující se problémům ve veřejné sféře – se odehrávají na striktně verbální úrovni (kde rozmluvu řídí žena) a nejlépe v okázale domácím prostředí: u rodinného stolu, v útulné ložnici či v koupelně s napuštěnou vanou implikující blahodárnost ženské starostlivosti. Jakkoliv je muž živatelem rodiny, skutečným tmelem

¹⁴⁵ V našem případě je příhodnější mluvit o tzv. „prime-time soap opera“, která se vyznačuje nejen tím, že je obvykle vysílána večer a pouze jednou v týdnu, nýbrž i tím, že necílí pouze na ženy v domácnosti, ale tematizuje i mužská témata: zejména kariéru, podnikání, politiku či společenské postavení – snad nejlépe splňuje tyto parametry dnes již legendární americký seriál *Dallas* (USA, r. Larry Hagman, Linda Gray aj., 1978)

¹⁴⁶ Jaromír VOLEK, *Televize jako spoluvůrce domova a extenze rodiny*, Sborník prací fakulty sociálních studií Brněnské univerzity, Sociální studia 4, 1999, s. 18.

rodinných vztahů je žena, promlouvá do duší svých potomků, kteří ji takřka bezvýhradně, pro mladé diváky příkladně, poslouchají a řídí se jejími radami.

V důsledku této situace se pak reprezentace hrdinů, jejich vzájemných vztahů i světa, ve kterém žijí, stává normativem pro televizní diváky – extenzí televize do rodinného života. Artikulovaná seriálová kritika (veskrze mužů) je reflektována jako kritika skutečná¹⁴⁷, ocenění seriálové obětavosti žen je konstruováno jako pobídka k ocenění skutečnému.¹⁴⁸

Podle Mirky Spáčilové je ústředním tématem seriálu to, jak každá rodina chrání své členy před novodobým zlem.¹⁴⁹ Pojem „novodobého zla“ je ovšem značně problematický a v obecnosti obtížně definovatelný: novodobé zlo je zlem abstraktním, které potřebuje být personifikováno konkrétním člověkem či specifikou sociální praktikou. Můžou jím být cyničtí právníci, podvodní podnikatelé i bezohledný kariérismus – společným rysem je výskyt zla primárně v prostoru veřejném, nikoliv soukromém, který naopak před neštěstím chrání.

Obtížná rozpoznatelnost hrozícího nebezpečí proto nutí hrdiny *Nemocnice k a priori* ostražitému postoji a pocitu, že se stávají oběťmi umně skrývaného komplotu, zhusta reprezentovaného v „jinakosti“ a „cizosti“ zahraničních (či domácích – Západem ovlivněných) konspirátorů, poručníků. Snad s Pynsentem můžeme souhlasit, že se znovu setkáváme s „českým mučednickým komplexem“,¹⁵⁰ který z „hrdinů dělá hrdiny tragické, postavy, které je možné bez obtíží stylizovat do role mučedníků.“¹⁵¹ Nakonec i

¹⁴⁷ Například motiv „nepoužitelných, antiheroických, nepraktických, slabých a přitom autoritativních mužů“, se neobjevuje nejen v českých porevolučních filmech, ale i v námi zkoumaném materiálu. Medik Hynek Klobouk, který se uchází o ruku dcery lékařky Králové, možná bude „hodným“ manželem, nicméně nic víc nenabízí: nedokáže se fyzicky ani verbálně bránit, submisivně poslouchá příkazy ostatních, ale v určitých situacích jedná afektovaně, až zákeřně. Podobně je vykreslen i primář Blažej: autoritativnost v práci lze snad ještě obhájit, nicméně přehlížení potřeb svého syna i manželky je neodpustitelné; o to více, že primářem ani nezaznamenané. Jan ČULÍK, *Jací jsme*. Česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let. Brno, Host, 2007, s. 34.

¹⁴⁸ Feminní naladění seriálu dokumentuje i reflexe divácké sledovanosti: podíl žen v publiku byl 71,40%, o akcentu na tradiční, patriarchální uspořádání, zase vypovídá sledovanost seniorů: lidé nad 65 let tvořili průměrně 63,92% recipientů. Karel ZEMAN, *Nová nemocnice je nejsledovanějším seriálem České televize*. Dostupné na: http://img.ceskatelevize.cz/boss/image/contents/sledovanost/byli-jsme-pritom/nemocnice_po_20.pdf K 24. 2. 2014.

¹⁴⁹ Mirka SPÁČILOVÁ, *Nemocnice, kde se zastavil čas*, 20. 10. 2003. Dostupné na: http://kultura.idnes.cz/nemocnice-kde-se-zastavil-cas-djf-filmvideo.aspx?c=A031020_121714_filmvideo_dpi K 24. 2. 2014.

¹⁵⁰ Robert N. PYNSENT, *Pátrání po identitě*, Jinočany, H+H, 1996, s. 224

¹⁵¹ Tamtéž, s. 229.

sám Pěnkava, trpící chybami jiných, chápe nejen sebe jako nezaslouženou oběť: oběťmi jsou i pomstychtiví spoluobčané. „Neví, co dělají“, akcentuje jejich násilí.

Jejich chování a preference se vyznačují nostalgií po významu – jistotě. Okolní univerzum je sice plné otevřených cest, možných smyslů, ale jen málo z nich vede k cíli; za pozlátkem slibů se skrývají falešné naděje. Opěrným bodem už více není společnost, jež byla rozmělněna, ale mikrojednotka rodiny, kde – přes veškeré problémy – je stále naděje, že „vše bude fungovat tak, jak má.“ Tradičně. Rodina proti světu.

Rozpornost našich postav, pnutí mezi nedospělou naivitou a kritickým realismem, je proto jen zdánlivá, závislá na výběru prizmatu: z hlediska poručníka, jehož touhou je prosazení principů liberální demokracie, jsme *my* pouhými dětmi učícími se vhodnému chování, plně v jejich područí. Náš pohled se ale od toho vychovatelského podstatně liší – již jsme prohlédli úklady, které nám samozvaní rádci připravili, z dětské zmatenosti jsme vyrostli a vidíme svět v jeho skutečnější podobě. Je čas vrátit se zpět domů, fyzicky do tepla vyhřátých pokojů a myšlenkově – jakkoliv kacířsky to zní, a proto to naše postavy vyjadřují jen skrytě – do poklidných časů normalizace, jistoty jistot.

6. Právo mluvit, zákaz diskutovat

Na sklonku roku 2013 ovládlo tuzemskou mediální krajinu hesly „*Nejsme jako politici. Makáme*“ či „*Jsmo schopný národ. Jen nás řídí nemehla*“ hnutí Ano 2011 podnikatele Andreje Babiše, které svou rétorikou akcentuje a zároveň vytváří antipolitické pnutí v české společnosti. Polistopadová mantra „nejsme jako oni“ je aktualizována zdánlivou proměnou jedné z opozic: normalizační funkcionáři a státní aparát, v devadesátých letech to odstrašující případy zneužívání moci, nyní v roli parazitů na těle českého národa střídají politici porevoluční, vlastně obdobní uzurpátoři, byrokrati a technokrati. „Já jsem u té bramboračky nebyl,“¹⁵² zmiňuje svou nezainteresovanost jako alibi předseda hnutí. Proto jsou politici líná nemehla a ostatní – což v logice této rétoriky nejsou žádní ostatní, ale ti nejdůležitější, národ – schopní pracovníci. Vina se přisuzuje fragmentu společnosti, „politickým dinosaurům“ řečeno s průkopníky antipolitického étosu Věcmi Veřejnými, kteří nejen že zasluhují potrestání za nenaplněné sliby, ale zejména za cizopasnictví na pracujících. „Politiku nahradíme „slušnými lidmi“, úspěšnými podnikateli, známými tvářemi, a stát budeme řídit jako firmu,“ glosuje Václav Bělohradský.¹⁵³

Pokud ale chápeme politiku – samozřejmě v ideálním případě – jako prostor, kde rozmanité vrstvy společnosti mají své zástupce, kteří je reprezentují, marginalizace politiky potom není ničím jiným než marginalizací názorové pestrosti a společenské diskuse. Konsensus mezi protichůdnými tendencemi se nemusí hledat, řešení jsou jaksí a priori přítomná a přirozená, jen je dosavadní zástupci lidu nechtěli nalézt, „nemakali“. V zámku politiky bují ničím neobhajitelná povýšenost a prázdná nadřazenost, aby v podzámčí schopní dopláceli na samozvanou elitu: „nás“ - národ, slušnou společnost – pak stačí jen zapojit do aktivního veřejného života (přímá demokracie, referenda), respektive postačuje zvolit si takové zástupce, kteří do politiky vstupují nepoliticky. Neopomenutelnou podmínkou podobné rétoriky je akcent na vlastnění pravdy, kdy pravda – překrytí názoru a skutečnosti – je v moci nespokojené většiny, která je svou autentičností antipodem demagogii a účelovým lžím státního aparátu.

¹⁵² *Otázky pro Andreje Babiše*, videozáznam ze setkání členů Ano 2011 s veřejností, 26. 9. 2013, 00:52. Dostupné na: http://www.youtube.com/watch?v=w_2lDshQ6dA#t=63 K 20. 3. 2014.

¹⁵³ Václav BĚLOHRADSKÝ, *Nemakačenkové a antipolitika*, 2013. Dostupné na: http://www.multiweb.cz/hawkmoon/nemakacenkove_antipolitika.htm K 20. 3. 2014.

Ve čtvrtém dílu pokračování seriálové *Sanitky*¹⁵⁴ záchranáři bryskně reagují na urgentní žádost o pomoc z poslanecké sněmovny. Zatímco je u vstupu do budovy zbytečně kontrolují pracovníci bezpečnostní ochranky (teroristé se přece mohou vydávat za lékaře), v poslanecké kuchyni se v bolestech svíjí kuchař, který vařil polévku pro politické představitele. Jakkoliv lékaři plní svou povinnost zcela v souladu s požadavky, jež jsou na ně kladeny, „líná nemehla“ se nerozpakují vstupovat do takřka sakrálního prostoru kuchyně a zcela bez ohledu na stav nemocného arogantně vyžadovat své jídlo. Ovšem šéfkuchař cítí, že se blíží nová doba: host už nevyhazuje vrchního a tak bez skrupulí připomíná svým nadřízeným, že „on je tady šéf“ a do jeho řemesla – které je mimochodem mnohem užitečnější¹⁵⁵ – se mu nikdo plést nebude.

Poselství zobrazené situace není primárně v připomenutí opozice poslance „nemakačenka“ a poctivě pracujícího člověka, nýbrž v reprezentaci smyslu, bezvýznamnosti a legitimacy vůbec. Pokud, ptejme se s voliči, víme, že počínání politiků je škodlivé, není na čase nejen tuto situaci reflektovat, ale zejména se proti ní vymezit? Šéfkuchař to dokázal: pokud šlo o zdraví jednoho z jeho mužů – synekdochicky i nás všech – ukázal se být lepším pečovatelem a přes svou zdánlivou společenskou podřadnost i lepším organizátorem záchrany. Stačilo jednoduše rozkázat a nediskutovat: bez ohledu na legálnost, ale v souladu s legitimitou.

Šéfkuchař a záchranáři se podvolili dikci přirozeného konsensu, věděli co a jak činit, nezaobírali se plytkým řečením. Jednotný postup je pak zcela neproblematický: pokud by poslanci byli v roli záchranářů a praktikovali při resuscitaci principy politického hledání shody v množině rozporných názorů, pacient by zemřel. Produktivnější je pak podvolit se názoru většiny, který je přirozeně správný – potvrzen výsledky, nejen bezúčelnou teorií.

Pokud ovšem zmiňujeme politiku jako nedůležitý a falešný fragment veřejného života, ke které je opozicí pravda většiny, většina – jako představovaná společnost – vylučuje kromě správy věcí veřejných i mnohé jiné nespolečenské a nesystémové partikularity. Politika je sféra nepřátel, kteří zhusta mohou za naše problémy: jakkoliv ovšem tuto sféru můžeme tvarovat a přizpůsobovat formulované vině, stále ji

¹⁵⁴ První díl *Sanitky* 2 měl premiéru 6. 9. 2013, třináctý díl byl odvysílán poslední listopadový týden téhož roku. Režie se místo Jiřího Adamce ujal Filip Renč a scénáře Ivan Hubač, syn původního scenáristy Jiřího Hubače.

¹⁵⁵ „Lepší kuchař než poslanec. Ten aspoň umí uvařit guláš,“ tvrdí ošetřující lékař Radosta. *Sanitka* 2, epizoda 4, r. F. Renč, 2013, 03:40.

nedokážeme pokrýt beze zbytku, nejsme schopni na ní vložit vinu veškerou. Zbývají bílá místa problémů, která by zákeřně mohla být připisována naší aktivitě/pasivitě: tuto možnost je z okruhu potenciálních vysvětlení nutno jednohlasně vyloučit.

6.1. „Nejsem rasista, ale...společnost“

„Proč by jedna kapitola ze seriálu nemohla být o tom, že se nějaký muslim chová jako gauner?“ položil si řečnickou otázku režisér *Sanitky 2* Filip Renč na vlnách Českého rozhlasu, aby na ní vzápětí odpověděl: „Protože 99% procent z toho je pravda.“¹⁵⁶ Reaguje tak na kritiku, která se objevila na přelomu roku v souvislosti se scénou těhotné muslimky a vraždícího islamisty: žena zbrocená krví zoufale vítá příjíždějící záchranáře, manžel fundamentalista z náboženských důvodů odmítá ošetření bezvěrcem, tasí nůž a bodá s ním doktora Janderu, toho času u sanitky pouze vypomáhajícího, jinak zkušeného a tolerantního *Lékaře bez hranic*, do břicha. Vše podkresluje „typicky“ arabská hudba¹⁵⁷, zpomalené záběry a přepjaté herectví: příkladný kýč.¹⁵⁸

„Ne každý muslim je terorista, ale každý terorista je muslim“, tvrdí Miloš Zeman a režisér Renč jej cituje. Vraždící fanatic neváhá obětovat krvácející ženu a trestat slušné lidi.

¹⁵⁶ Zaostřeno na cizince, *Zobrazování cizinců v českých filmech a seriálech*, Český rozhlas Plus, 18. 1. 2014, 08:55 a 18:51.

¹⁵⁷ Která evokuje kultovní „arabskou“ počítačovou hru *Prince of Persia*, jak ve stejném pořadu připomíná Kamil Fila.

¹⁵⁸ Tato scéna ukázkově splňuje všechny tři nutné podmínky kýče, jak je definuje Tomáš Kulka: má silný emocionální náboj, její sdělení je jednoznačně identifikovatelné a ztvárnění nijak neobohacuje naše asociace, které s tématem scény spojujeme. Tomáš KULKA, *Umění a kýč*, Praha, Torst, 2000, s. 57.

Jakkoliv se zmíněná scéna může jevit jako okrajová, vzešlé ponaučení se opakuje v celém korpusu třinácti dílů – snad v jiných variantách, ale na stejném myšlenkovém podloží: nepřítelny mladý Rom pronásleduje v temném a mlhavém lese svou přítelkyni Eriku, domnívaje se, že je mu nevěrná s Ferem. Když žena upadne, neváhá jí podříznout krk: krvácení se sice snaží zastavit a volá pomoc, ale u své – nyní už znovu milované – nezůstane. „Já nemůžu, vždyť mě zavřou, jsem v podmínce“,¹⁵⁹ naříká a utíká.

Janderovu bratru Jardovi, dobrému muži vychovávajícímu vynikající muzikanty, zemře slepá manželka. Nikoliv náhodou: do nočního spoje hromadné dopravy ji doprovodí dva mladí Romové, bezskrupulózně okradou a vysadí na ji neznámé zastávce. Alžběta marně tápe na nebezpečném místě, přechází rozbitý most a padá z něj, na místě je mrtvá. Jardovi je jasné, že smrt není přirozená a vydává se pátrat po příčinách na vlastní pěst. Když se v přestrojení za slepce ocitá ve stejné situaci jako jeho žena, neohroženě sleduje romské mladíky do jejich bydliště, řečeno s logikou seriálového zobrazování, do zdevastovaného domu ve staré zástavbě, kde na dvoře hoří obrovská vatra a u které se hřejí romské rodiny, které nemají na zaplacení energií.

Rom Lajo podřezává Eriku: pokud si nedáme pozor, můžeme být v její pozici zakrátko i my!

Když s pomocí místního vajdy najde Jarda manželčiny ukradené věci, pachatelé jsou – za příznačného doprovodu romantické klavírní hudby – zbičovány gumovou hadicí: „Slepejm ne!“¹⁶⁰, varuje vajda výtržníky a sleduje Jardovu reakci na krutou

¹⁵⁹ Sanitka 2, epizoda 2, r. F. Renč, 2013, 30:45.

¹⁶⁰ Sanitka 2, epizoda 8, r. F. Renč, 2013, 21:20.

podívanou. Ten sice uznale a s částečným zadostiučiněním trest kvituje, nicméně si je vědom toho, že je to jen kapka v moři: „Slepejm ne, ostatním ano!“

„Problém není, že seriál ukazuje Romy coby zloděje a násilníky, ale že v jeho světě neexistuje jiný typ Romů. Ti se hodí pouze k úloze „lidí předurčených ke zločinu“ a „divochů, kteří spravedlnost chápou jen jako krevní mstu“,¹⁶¹ píše Kamil Fila. Podobně, ba ještě ve větší míře, je podobná optika použita i v zobrazení muslima: ve společenství Romů existují, i když velmi spoře, authority, které vykonávají elementární spravedlnost (jakkoliv necivilizovanou), avšak Arab je pouhou miniaturou fanatických přívrženců islámů, jež se nedokáží naučit ani jazyk a neváhají obětovat pro pochybné ideje své nejbližší – navíc muslimka neustále opakuje „Help me“, což nemusí znamenat pouze žádost o zdravotní pomoc, ale i touhu být vykoupena z nekulturní a kruté civilizace, kde jsou ženy majetkem mužů a zcela v jejich nelidském područí.

Je oprávněné, že se ozvalo mnoho nesouhlasných názorů, které odsuzovaly způsob zobrazování odlišných etnik a kultur: nicméně dominantní problém není ve více či méně zjevné xenofobii a rasismu – což žel může vést k zrcadlovému názoru, že všichni Češi jsou rasisté – ale ve vytváření systému vylučování fragmentů společnosti, které nevyhovují všeobecně představovanému standardu. Romové a muslimové jsou pouze částí širší mozaiky nepřijatelného: mladí narkomani hned na několika místech příběhu vykrádají vybavení sanitek, aby se ve svých špinavých doupatech z léků zdrogovali a posléze museli být jako předávkovaní ošetřeni záchrannou službou a kruh se uzavřel, skupina neonacistů stejné fyziognomie, vzhledu i oblečení Thor Steinar za zvuku německé metalové hudby útočí na skupinu stejně odpudivých bezdomovců („některých lidí je menší škoda, některých větší“,¹⁶² glosuje zbytečnou smrt jednoho z nich fakultní lékař), exekutorská mafie představována slizkými a úlisnými muži v kožených bundách se rozplývá nad nespravedlivě nabytým majetkem. Jinde nepřímo havárii sanitního vozu zavíná obrýlený pseudointelektuál Matyáš, který si neustále stěžuje na nepřiměřený hluk sanitek a posílá stížnosti – udání – na příslušný městský odbor: „Já mám velmi dobré kontakty na ministerstvu životního prostředí, u

¹⁶¹ Kamil Fila, *Renčova logika*, Respekt.cz, 10. 11. 2013. Dostupné na: <http://respekt.ihned.cz/c1-61191860-rencova-logika> K 21. 3. 2014.

¹⁶² Sanitka 2, epizoda 4, r. F. Renč, 2013, 20:26.

Zelenech!“¹⁶³ tvrdí, neuvědomujíc si, že jeho ekologický fanatismus („ekoterorismus“) zapřičiňuje problémy lidem skutečně zachraňujícím lidské životy.¹⁶⁴

Všechny výše uvedené případy jsou předsudečné, lhotejno zda je předpojatost konkretizována v xenofobním předvádění odlišných etnik, „zbytečných“ – nepracujících – sociálních vrstev, podivných subkulturách (největší zásah lékařů se odehrává na punkovém koncertě, kde vinou nesmyslně hlasité hudby spadne na posluchačstvo střecha) nebo v postavách podivínů, kteří arogantně prosazují své „zelené“ či lidskoprávní ideologie.

„Jedním z hlavních prostředků, jak vytvořit konsensus, je vyvolat zdání, že předkládané obsahy a postoje sdílí většina, a ten, kdo je nesdílí, je v menšině nebo je dokonce osamocený podivín, romantický snilek nebo extremist, který není ochoten přijmout „realitu“ většinového konsensu. Ten, kdo nepřijímá většinový konsensus, který lze snadno vydávat za vůli většiny, je potenciálně nebezpečným elitářem nebo autoritářem opovrhujícím demokracií.“¹⁶⁵

Způsob vytváření konsensu nespočívá primárně v nalezení společných – kladných – hodnotových rámců, ale ve vymezení pole nepřijatelného, které a posteriori vytváří a určuje hranice konsensu. Jakkoliv se tedy zdá (respektive je prezentováno), že všeobecný souhlas není umělý a vzniká jaksi přirozeně, konsensus je sérií modelových zobrazení a návodného a doporučeného čtení vytvářen.

Pokud Walter Benjamin mluvil o absenci aury uměleckého díla, které ztrácí autentičnost překladem, redundancí a vytržením ze svého rámce, v našem popkulturním případě naopak opakování autentičnost produkuje. Jakkoliv se setkáváme s mnohdy na první pohled opozitními skupinami obyvatel (neonacisté x bezdomovci), společným rysem je jejich společenská marginalita, pozice na okraji společnosti. Ba dokonce

¹⁶³ Sanitka 2, epizoda 4, r. F. Renč, 2013, 03:20.

¹⁶⁴ Výstižně tento pocit popsal, přestože vzhledem k tématu ideologické propagace na školách, Václav Klaus: „Za velmi nebezpečné je považováno masové bujení nových měkkých oborů na našich vysokých školách, které fakticky znamenají „průmysl na výrobu budoucích aktivistů“. Za mimořádně negativní je považováno působení Strany Zelených, která má neutuchající vliv, přestože v parlamentu už dávno není.“ Václav KLAUS, *Zápis z pátých promluv na Hanspaulce: je míra indoktrinace našich dětí v dnešních školách menší nebo větší než v pozdním komunismu?*, 20. 3. 2014. Dostupné na: <http://www.klaus.cz/clanky/3541> K 22. 3. 2014.

¹⁶⁵ Michal HAUSER, *Depolitizace a soumrak liberální demokracie*, In: *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci*, Grimmus, 2010, s. 103-104.

můžeme tvrdit, že jejich postavení je doslova antispoločenské: když narkomani zcizují životně nutné léky, proč by je následně měli zaneprázdnění doktoři zachraňovat?

Reprezentace vyloučených pracuje s postavami, které jsou jen „věšáky“ na vlastnosti. První setkání s Romy se odehrává v temném lese (jenž evokuje nepřátelský prostor loupežníků, čarodějů, skrytého nebezpečí vůbec), kde trestaný útočník pronásleduje nevěrnou ženu. A nastavený kurz pokračuje dalšími díly bez vychýlení. Divákům není nabídnuta alternativa k negativům: pokud se v *Nemocnici na kraji města po dvaceti letech* střetáváme s romskou rodinou, která je možná trochu hlasitá a lehkovážně temperamentní, ale jinak normální (nutno podotknout romanticky zidealizovaná), *Sanitka 2* nám nabízí pouze striktně černobílý pohled.

Pokud v 19. století přišli moderní ekonomové s pojmem normality, který byl původně statistického charakteru, jistou počitatelnost a rozměr kvantifikace si podržel dodnes – a inspiruje i vymezení sociální normality a deviace: odchylka od průměru je úchylnka. To pak znamená, jak píše Martina Škabraha, že „normativita je redukována na normalitu. (...) Věci prostě jsou, jak jsou a my se jim musíme přizpůsobit, přežít s větší či menší mírou kolaborace.“¹⁶⁶ Pokud političtí představitelé tvrdí, že „tu zdroje jsou“, implicitně tím upozorňují na určitý nezpochybnitelný fundament ekonomických i společenských pravidel: neměnnost lidské přirozenosti či v marxismu materiální produkci. Nicméně tato úvaha popisuje pouze fragment situace: přirozenost a normalita nejsou základem, ale důsledkem norem. Lidé neplnící normy nejsou normální: některých lidí je pak jednoduše menší škoda.

Vykreslování odlišností, jež mají striktně pejorativní ráz, utvrzuje většinovou společnost ve správnosti jí vyznávaného chování a jednání, neřkuli ospravedlňuje: dispečerka Áňa, nešťastně zamilovaná do „poutníka mezi ženami“ (jak stojí v oficiální anotaci postavy) doktora Bláhy, zcizí peněženku naditou platebními kartami a ujme se milého úkolu korzovat po Pařížské ulici a utrácet cizí peníze. A „protože někteří jsou si rovnější“,¹⁶⁷ jak tvrdí sanitář Neliba, je přípustné „rovnější“ – nezaslouženě bohaté – v zájmu spravedlnosti okrást. Když pak Áňa úspěšně uniká pronásledujícím policistům na palubu mezinárodního letu a odlétá, naplňuje jánošíkovské bohatým brát a chudým dávat.

¹⁶⁶ Martin Škabraha, *(Neo)normalizace*. In: Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci. Grimmus, 2010, s. 136.

¹⁶⁷ *Sanitka 2*, epizoda 11, r. F. Renč, 2013, 15:38.

Hovořili jsme-li o hledání politického konsenzu mezi odlišnými názory jako o nutné podmínce, esenci fungování demokratického procesu, podobné měřítko lze uplatnit i na společnost. Normy, které produkují normalitu, jež následně vytváří legitimitu, plní funkci optiky skrz níž je na nepřizpůsobivé nahlíženo: nicméně snaha společnosti by spíše měla spočívat v toleranci, respektive absorpci odlišností.¹⁶⁸ Pokud se vyspělá politická kultura vyznačuje respektem k pluralitním postojům, vyspělost společnosti spočívá analogicky v respektu k pluralitním postojům. Existuje-li pak názor, že současné parametry správy věcí veřejným lze označit adjektivem antipolitické, je na místě otázka, zda postoje české společnosti reprezentované v televizním seriálu, nesvědčí o mizející společnosti: „To, co se vytratilo, je fundamentální zkušenost sociální. A proto je prázdnota, která za touto ztrátou zůstává, tak bolestivá. Je to prázdnota, kterou odhalil nepřítomný fundament společnosti jakožto společnosti. Dává nám pocítit, že samotná společnost už neexistuje.“¹⁶⁹

Pokud už v roce 1987 nejvýznamnější představitelka neoliberálního kapitalismu Margaret Thatcherová prohlásila, že „neexistuje nic jako společnost“,¹⁷⁰ svým výrokem výstižně předznamenala vývoj v postkomunistických státech. Přesto se ovšem zdá, že alespoň na partikulárním fundamentu, který vymezuje naši společnost vůči ne-sociálním projevům vyloučených sociálních kategorií, se shodneme: na práci.

6.2. Determinování „makáním“

Jakkoliv bylo hrdinství v normalizační *Sanitce* veskrze kumulováno do postavy jednoho muže, doktora Jandery, a prezentováno v kontextu „českého mučednictví“, bylo alespoň reálné. Nyní je už atribut hrdinství zcela vykázan do prostoru romantického snílkovství, možné přitažlivého, ale neproduktivního. Je nabíledni, že záchranáři se zápalem (zdánlivým, jak uvidíme) plní úkoly jim svěřené, pomáhají lidem v nesnázích a vylučují ze svého středu ty, kteří nejsou platnými členy kolektivu (například když kradou palivo z vozů), nicméně netematizují žádný přesah a vyšší princip.

¹⁶⁸ Zde je nutné připomenout, že aspekt absorpce má i své negativní vymezení, pokud začlenění rozumíme jako redukci odchylky na zprůměrovanou stejnost. To se týká zejména specifických sociálních praktik či autentických kulturních projevů.

¹⁶⁹ Boris BUDEN, *Konec postkomunismu. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. Praha, Rybka Publishers, 2013, s. 176.

¹⁷⁰ „there is no such a thing like a society“. *Interview for Woman's Own*, 23. 9. 1987. Dostupné na: <http://www.margaretthatcher.org/document/106689> K 24. 3. 2014.

Symptomatické je to na příkladu vztahu lékařů a pacientů. Ty lze rozdělit minimálně do tří skupin podle povahy jejich situace, zranění, nedostatku: setkáváme se s osamělými lidmi, zejména ženami a dětmi, kteří jsou emocionálně zranitelní, zhusta za své problémy nemohou a ocitají se v zoufalých situacích. Vina není na jejich straně – naopak jsou jen politováníhodnými oběťmi nepravostí a nespravedlností současného světa a potřeba rychlé záchrany je pak pouze nevyhnutelným důsledkem neutěšeného stavu jejich životů. Problematictější jsou následující skupiny ošetřovaných: sebevrazi a členové vylučovaných sociálních skupin. *Sanitka 2* pracuje takřka s biblickou interpretací sebezabití: tělo je dáno Bohem a Bohu patří a není legitimní ukončit sám svůj život, jde o poskvrnění svatého. Sebevrazi jsou vesměs narcistní jedinci, kteří spektakulárním způsobem (za přítomnosti lékařů, policistů a hlavně televizních kamer) končí své pozemské působení: záchranářům ztěžují práci a odvádějí je od pomoci skutečně potřebným.¹⁷¹ A skupina marginalizovaných samozřejmě zastává obdobnou pozici jako sebevrazi. Ničím neobohacují, naopak parazitují na zájmech a potřebách většiny.

Pokud se poslední dvě skupiny svým chováním sami vylučují z možnosti péče, za pozornost poté stojí pouze skupina první, osamělé oběti. Právě těm by bylo záhodno pomáhat, nicméně značnou část péče, jež jim náleží, si nezaslouženě přisvojují nepotřební. Plní pak úlohu mučedníků bez viny zobrazených v pestrých barvách emocionálního kýče: bezbranným dětem a chorým stařenkám pomáhat chceme, ale nejde to, naši pozornost si demonstrativně vyžadují ostatní – mohoucí – a tím jsou implicitně stavěni do pozice pachatelů, které lze z pozdního příjezdu nebo chybné diagnózy vinit.

V opozici k „nemakačenkům“ pak stojí právě příslušníci záchranné služby, kteří, jak se na první pohled zdá, jsou zavaleni prací. Vyprávění *Sanitky 2* uvozuje příchod nového ředitele Kaderky, jež má dát fungování záchranného systému řád a koncept. Jak ale podotýká nejrychlejší sanitář Fanda, „jednou seš ředitel, pak sbíráš feťáky“,¹⁷² což není primárně myšleno jako urážka, nýbrž návod: kancelářská práce je jistě potřebná, nicméně skutečný svět leží mimo ředitelský stůl a je pln fyzické námahy, jež se rovná

¹⁷¹ Je zajímavé, že všechny tři sebevraždy, které jsou v seriálu zobrazeny, jsou páčány skokem z výšky: ať už z reflektorů fotbalového stadionu nebo sloupů elektrického napětí. Jakoby by zvolený způsob zabití tematizoval přílišné naděje a cíle, které nemohou být naplněny a po dosažení kritického bodu, jež je imanentně v nerealistickém kariérismu přítomen, přichází kruté vystřízlivění.

¹⁷² *Sanitka 2*, epizoda 2, r. F. Renč, 2013, 12:44.

autentické zkušenosti. A protože nový ředitel skutečně do terénů vyráží a je se svými lékařskými znalostmi příkladným vedoucím, je mu prominuta i role „velkého bratra“, kterou plní: neustále kontroluje své zaměstnance, podniká noční přepady stanovišť, počítá dojezdové doby a vyhodnocuje způsob komunikace dispečerů s volajícími. A následné pokuty, jež s železnou pravidelností spravedlivě distribuuje mezi personál, jsou přijímány sice s nelibostí, nikoliv však s pocitem křivdy.

Jednu věc ale přicházející ředitel svést nedokáže: nerestituuje společný fundament kolektivu. Sociální interakce mezi jednotlivými členy personálu, od uklízeček po dispečerky a lékaře, jsou redukovány na víceméně pracovní povinnosti, které jsou navíc vykonávány striktně automaticky, bez skutečného zápalu a nadšení. Pokud se sanitáři Fanda a Neliba přihlásí na nepovinné kurzy lékařské pomoci, není to na základě touhy být lepším ošetřovatelem, ale postoupit na kariérním žebříčku výše, řídit výkonnější automobil s modernějšími přístroji, symbolicky porazit konkurenta. I ostatní chodí do práce pouze z prozaického důvodu: do práce se prostě chodí, jakkoliv mě práce nebaví a smysl nedává. Přestože je práce považována za nudnou povinnost, nikterak to nebrání našim postavám náležitě zdůraznit status těžce pracujícího člověka: „nejsme jako politici (a muslimové, Romové, feťáci). Makáme.“

Jediný styčný bod kolektivu je tedy v představě příslušnosti k pracujícímu kolektivu, jež je pak pouze fragmentem celé společnosti, která hrdě – a unisono – tvrdí, že pracuje. Porušení tohoto řádu se trestá tvrdými sankcemi, pokutami a v krajních případech i výpovědí. Sanitář Cíglér, který kradl benzin a byl po zásluze odejit, postupně nabývá rysy nepřátel z „druhého břehu“ – ze zášti oznamuje falešné nehody a zranění, myslíc si, že se jedná o pomstu. Nicméně i on je po zásluze potrestán, protože je „hajzl, kterej nám ničí systém“¹⁷³ a svým zapříčiněním se stává ve společnosti nepotřebným, jeho trestem je běhat nahý před zraky turistů po Václavském náměstí, být výchovně z útrob společnosti vyvržen.

Statut práce, předkládaný demonstrativně na obdiv, je zároveň oslabován možná méně výrazným, ale v důsledku více determinujícím aspektem: zábavou. Jako nepostradatelná danost se vyjevuje umění se bavit, zhusta redukované na oblast „her lásky“, respektive „her sexu“. Protože naši záchranáři obětují valnou část svého času pomoci druhým, mají nevyřčené právo kloubit sféru privátní a veřejnou, kde veřejná

¹⁷³ Sanitka 2, epizoda 10, r. F. Renč, 2013, 52:08.

sféra je pouhým alibi (spojené nádoby práce a hrdinství) k hédonistickému přístupu k bližním v kolektivu. Příznačně je tento vztah demonstrován samotnou filmovou řečí: pokud v páté epizodě záchranáři oživují umrzlého muže na kraji zimního lesa, jen pár kilometrů od místa činu se zároveň odehrává dravá sexuální scéna; když ředitel Kaderka stojí před soudem a vypovídá obviněn z nedodržování postupů, záchranáři ve veteránské Škodě Felicii zábavně kličkují mezi černými limuzínami; spravedlivé stíhání romských delikventů střídají záběry skotačení roztomilého psíka, jež byl zachráněn hrdinnými sanitáky.

Paradoxně zdánlivé úzké spojení mezi povinnostmi – prací – a zábavou – vztahy, najmě sexuálními, je spíše skrytou ambivalencí. Práce, vyžadovaná a tvrdě kontrolovaná, je nutnou povinností a její hlavní účel (kromě výdělku nutných peněz) je ve společenské symbolice, která slouží jako nepostradatelný, a vlastně i jediný zřetelně artikulovaný rys té „správné“ společnosti: jednoduše kontrolovatelný znak příslušnosti. Nicméně za pláštíkem „makání“ se skrývá mnohem důležitější aktivita, sobecká zábava reprezentovaná nezávaznými vztahovými a sexuálními vztahy, které skutečný život tvoří. Akcentovaný život v práci je pak mnohem spíše život v zábavě.¹⁷⁴

6.3. Pěkný hygienický život

Poselství zobrazeného univerza divákům sděluje, že *Sanitka 2* nevypráví o fikčním světě vymodelovaném fantazií tvůrců, nýbrž že popisuje svět takový jaký je. Bez příkras, tedy věrně: když se setkáváme s veřejnou sférou zastoupenou politiky, vidíme svět determinovaný vlastními zákonitostmi, do kterých lze jen obtížně proniknout a zároveň si uchovat čistý štít. Snad jen Bohuslav Svoboda, někdejší pražský primátor, je vzácnou výjimkou: ve sporu o ředitele Kaderku se za něj přimluví a ten může lidu sloužit dál. Syrové neidealizované univerzum má hranice, které jsou pregnantně stanoveny: oddělují „náš“ život od života veřejného – politického – a varují před tolerancí k odlišujícím se, kteří nejsou schopni přijmout normativitu (jako normalitu) většinového způsobu života. Hranice jsou dány chirurgicky přesným řezem, s hygienickou čistotou: tam, kde vyloučení žijí ve špíně a morálním bahnu, vzorní

¹⁷⁴ „Práci ... sice stále vévodí hodnota zajímavosti a užitečnosti, významné místo má i práce v dobrém kolektivu, v posledních letech však narůstá vliv práce jako zdroje výdělků a také samotný fakt, že práce je. Na prvním místě mezi faktory v posledních letech vystřídal „práci“ faktor, který jsme pojmenovali „pěkný život.“ Tvoří ho zdravé a hezké prostředí, zdravý život, spokojená rodina a dobří přátelé. Práce do něj nevstupuje.“ Libor PRUDKÝ a kolektiv, *Inventura hodnot*. Výsledky sociologických hodnot ve společnosti České republiky, Praha, Academia, 2009, s. 285-286.

pečují o své pečlivě budované a střežené životy v čistotě, „žijeme jako šneci ve své ulitě“,¹⁷⁵ jak tvrdí doktorka Foldynová – Janderová.

Protože ale přílišná dokonalost evokuje nevěrohodnost, existují jisté hříchy, jež jsou přijatelné, ba prospěšné: nevěra, rozvody (i mezi tak vzornými jedinci jako je Jandera starší a jeho žena, lékařka Foldynová) a střídání partnerů plní funkci změkčovače stresu z krutosti okolního světa.¹⁷⁶ Hrdinové si prostě chtějí život udělat příjemným, jsou si vědomi, že profesní úkoly plní možná až příliš vzorně a nikdo je za jejich snahu neodmění – a nakonec, vždyť je to jen práce.

I ředitel Kaderka se potřebuje bavit. Zvláště, když jeho okolí darem připomene, jaké hodnoty a normy je potřeba mít stále na očích.

Zábava není zločin. Protože po zločinu vždy následuje trest a ten naše hrdiny nikdy nepostihne. Naopak je tomu u všech negativních postav: jakkoliv zdánlivě záviděníhodný život mohli mít, despekt ke standardům nutně končí zaslouženým potrestáním. „Jste hovádka. Jakmile vidíte prachy, vyměknete“,¹⁷⁷ demonstruje své možnosti typický „český podnikatel“, když v zánovním BMW uhání před zkorumpovanými policisty. Následně se ovšem vybourá, auto začne hořet a podnikatel v plamenech umírá. Senzacechtivý bulvární novinář, kterému jsou skandální fotky

¹⁷⁵ Sanitka 2, epizoda 6, r. F. Renč, 2013, 12:02.

¹⁷⁶ Podobně s nevěrou a záletnictvím pracuje i seriál *Místo nahoře* (2004, r. K. Smyczek): „Vášeň se toleruje. Podvádění ve společnosti vládne, aniž by se nad tím někdo příliš vzrušoval“. Jan ČULÍK, *Místo nahoře: jak Česká televize konstruuje obraz české společnosti*. Britské listy, 16. 5. 2011. Dostupné na: <http://www.blisty.cz/art/58611.html> (K 26. 4. 2014)

¹⁷⁷ Sanitka 2, epizoda 9, r. F. Renč, 2013, 28:13.

přednější než zdraví a elementární důstojnost, končí s vážnými zlomeninami v rukou záchranářů. Opilý doktor Radosta, jenž kuje pikle proti úřadujícímu řediteli Kaderkovi, se vybourá v nezákonně půjčeném sanitním voze a je po zásluze vypověděn a dehonestován po zbytek profesního života.

Naši hrdinové, kteří žijí své životy v normalitě, si totiž dobře uvědomují přítomnost osudu, který možná skrytě, ale o to zásadněji jako Damoklův meč visí nad každým. Svět je tudíž striktně naplánován, nalinkován podle vzoru, který není radno porušit. Určitě praktiky – zvláště ty ulevující stresujícímu životu – jsou přípustné, normální, neřkuli doporučované. Ovšem překročení hranic „povolených možností“ je bez výjimky trestáno: duševní i fyzickou újmou. Zdánlivě nepřijatelné chování – manželská nevěra či krádež platebních karet dispečerkou Ánou - jsou omluvitelné, protože v porovnání s praktikami nepřizpůsobivých nepatřících do našeho středu jsou zcela marginální a neškodné.¹⁷⁸

Jak již bylo řečeno, povaha správné společnosti je dána vymezením se k té nesprávné. Podobně jako politika by měla být syntézou protichůdným názorů, jež jsou ve své pluralitě respektovány, ambivalentní jevy okrajů společnosti by ideálně měly být respektovány z pozice společnosti většinové. *Sanitka 2* nám nepokrytě ukazuje, že takový přístup není možný: marginality nelze začlenit, protože sami nechtějí a agresivně se této empatické snaze brání.¹⁷⁹ A svědomí pak máme čisté a odpadlíky stihne osud, nadpersonální danost pravidel (univerzální přirozený konsenzus, chceme-li), kterým sebevětší lidská snaha nemůže odporovat: a *Sanitka 2*, podobně jako biblický Matouš, preventivně varuje, že „každý strom, který nenese dobré ovoce, bývá vyřat a vhozen do ohně.“¹⁸⁰

¹⁷⁸ Navíc, zní častá otázka, proč nepřizpůsobivým pomáhat, když se sami vylučují: „Neargumentujte mi tady dodržováním nějakého systému! Je to zasraný systém, tak proč ho dodržovat?“ V koutě se vyjímala předpotopní kamna, chystal se nezdravý oběd, děti inhalovaly cigaretový dým a lidé byli vlastně veselí“, popisuje „realitu“ a motivaci deklasovaných Romů novinář Lidových novin. Přemysl HOUDA, *Cikáni jdou do nebe* (2014), Lidové noviny, roč., 17., č. 87, 12. 4. 2014, s. 16

¹⁷⁹ Zde je na místě poznamenat, že reprezentace vyloučených není v *Sanitce 2* ještě zcela apokalyptická, zejména proto, že stále pracuje s vyloučenými jako s plurálem. Jak upozorňuje Slavoj Žižek, skutečná demagogická propaganda nastává až v okamžiku, kdy se potenciální nebezpečí, dříve zobrazovaná v mnohosti, redukuje pouze na jednu skupinu vykazující dříve rozprostřené negativní atributy – např. Židy v nacistickém Německu nebo svobodné matky s dětmi ve Velké Británii osmdesátých let: těm jako jediným je pak připisována vina za veškeré nedostatky veřejného i privátního života. *The Pervert's Guide to Ideology*, r. S. Fiennes, 2012, 44:55.

¹⁸⁰ *Bible kralická*, Česká Biblická společnost, 2008, Matouš 7:19.

7. Normalizace a neonormalizace?

Pokud se v normalizačním Československu projekt perestrojky okázale nepovedl, ať už z důvodu obav ze změn, které by mohly otrástit legitimitou panství či jen z prosté a přízemní lenosti vládnoucích, svou reaktualizaci našel v letech devadesátých v hesle transformace (doslova pře-tvoření). Přeměna nejen ekonomické základny, která konečně po čtyřiceti letech znovu nalézala svou přirozenost započatou slavnými úspěchy první republiky¹⁸¹, ale i logicky následující kultivace nadstavby měla být – a podle mnohých (dodejme aktivně zainteresovaných) skutečně byla – reprezentativní vizitkou úspěchů malého středoevropského státu, tolik léta sužovaného nezájmem a zároveň vykořisťováním velkých hráčů marginalizujícím tuzemské dovednosti.

Avšak budování nové české státnosti, které se mimochodem zcela přirozeně podmiňuje s budováním liberální demokracie (či „kapitalismu bez přívlastků“), se přes veškerou snahu nevyhnulo problémům, eufemisticky porodním bolestem: od slibů rychlého zbohatnutí po realitu rychlého krachu, mnozí podvodníci – takřka Nečeši – tunelují a okrádají nebohé občany, sny o podnikání končí střízlivěním u splátkového kalendáře. I tak bývá nahlíženo na „divoká“ devadesátá léta, s kritickým realismem a vědomím, že „tohle jsme přece všichni věděli“, vlastně i čekali. A zde nastává okamžik zodpovězení zásadní otázky: lze připsat vinu za tyto nemilé výkyvy oné „divokosti“, nedostatku zkušenosti či setrvačnosti hluboce usazené falešné morálky komunismu, nebo jde o jevy integrálně včleněné do samotné podstaty nového režimu, nutné podmínky jeho funkčnosti?

Nemocnice na kraji města po dvaceti letech sice reflektuje nové pořádky, ale stále ještě předkládá instruktážní příklady nových osobností a neusazených liberálně demokratických praktik – potkáváme „velké“ privatizátory manžele Sovovy, kteří se poučení skutečným kapitalismem v Německu snaží převést nabyté zkušenosti na české realie, privatizovat nemocniční komplex, ke slovu se dostávají všehoschopní právníci, jejichž nabubřelost ani zdaleka nemůže být obhájena znalostmi, a pokud už se vyskytne poctivý dřič, bývalý montér Pěnkava, jež zcela v souladu s pravidly tržního

¹⁸¹ „K tomuto Československu se můžeme právem hlásit proto, že je nedílnou součástí české historie, že bylo v době svého vzniku logickým vyústěním české liberální a demokratické tradice (...) ČSR ve smutné době sklonku třicátých let tvořila osamělou výspu svobodu a demokracie uprostřed nástupu autoritativních a totalitních režimů“. Václav KLAUS, *Rok – málo či mnoho v dějinách země?* Praha, Repro – media, 1993, s. 71.

hospodářství rozvíjí své sny o podnikání, bývalý komunistický aparátčík ho svým „tunelem“ připraví o majetek o vrhne do spirály dluhů.

Přes veskrze negativní zobrazení nových pořádků, respektive nebezpečí, jež s sebou přináší a následnou implicitní pobídku k návratu do rodinného kruhu pasivity, který nemůže být porušen jakoukoliv invazí zvnějšku, předkládá seriál obrazy krachu, tunelářů a jiných parazitů na těle mladé demokracie jako předsudečné. Sice se trefuje do konsensuálních představ diváků o chybách kapitalismu a jeho dravých jestřábech, nicméně v posledku je pokládá - nikoliv snad za zcela mylné - ale rozhodně léčitelné, kultivovatelné: nakonec jsme stále ještě „děti“, jak nám tvrdí velcí západní poručníci a někteří mají na zkoušku z dospělosti ještě čas.

Současná reflexe světa *Nemocnice* ale mnohem spíše vypovídá o umné snaze připravit diváky na časy, které přijdou, časy, které budou mnohem horší. Subversivní výpovědi o nebezpečích české cesty budování kapitalismu tudíž nemají delegitimizovat panující společensko – politický řád, nýbrž anticipovat budoucnost a naturalizovat je v přirozenou součást systému.

Sanitka 2 započatou snahu v mnoha ohledech završuje. Nedostatky středoevropské demokracie, které měly být navázáním na tradiční liberální hodnoty odstraněny v horizontu let, se stávají integrální součástí světa – a protože jsme byli na tento vývoj upozornění, nejedná se o překvapení. Proto ani postavy *Sanitky 2* nijak nereflektují a neproblematizují samotný fundament, pouze dílčí praktiky a konkrétní zodpovědné. Někdy za problémy můžou proradní političtí představitelé, kteří vlastně ani politiku nedělají (jednoduše „nepakají“), jindy se vina přesouvá na hlavy marginalizovaných okrajů společnosti, konkretizovaných etnicky či svým postavením v žebříčku společnosti.

Splácení lichvářských dluhů a zároveň víra ve velkorysost bank půjčujících na zánovní automobily, ve skrytu opovrhovaná práce, která je současně přirozeným požadavkem i měřítkem naší společnosti, od počátku devadesátých let připomínané mučednictví a oběti, na straně druhé hédonismus, únik ke slastem: první člen každé opozice plní roli zlého policisty, který bez skrupulí předkládá holá fakta a nehodlá je krášlit. Druhý člen je pak policista přívětivý, řekněme až „nejrychlejší řidič na záchrance“, dříve pouze ortoped-terapeut (protože v *Nemocnici* „terapeut“ pouze nabádá k uzavření se před veřejným, občanským životem a akcentuje návrat k rodině, k

mytizované podobě matky jeho sjednotitelky a ochránkyně rodu a do prostoru bez nepředvídatelností). Když Boris Buden mluví o postkomunistických státech jako dětech, které jsou (vítězným) otcem-poručníkem – Západem - vychovávány k obrazu svému, *Nemocnice* jen posouvá úroveň: o diváky je postaráno českým seriálem a nepřenositelnou reprezentací specifických tuzemských reálií, poručníky už jsme my sami.

Jenže *Sanitka 2* už se ani náznakem neptá, zda jsou negativní jevy přirozené: o dluzích a obětech se mnoho nevypráví. Pokud ano, jen v případech, kdy se jedná o spravedlivý následek předchozího jednání – spravedlivý trest za zločin. Bývalý ředitel Jandera i současný Kaderka nacházejí společnou řeč v jediném tématu (přestože bonviván Kaderka zasloužilému zakladateli převzal ženu): totiž že pravidla jsou neměnná a bez potrestání neporušitelná. Za slabost, naivitu, ne-adaptabilitu se trestá a zcela zaslouženě. Přirozený konsensus pravidel a fundamentu, který je již delší dobu artikulován – a úspěšně – jako bod návratu k tradičně fungujícím principům, je v důsledku jen umně skrytým stvrzením legitimacy současného panství. Diskurz anti (a dosad' me cokoliv černobíle a pregnantně definovatelné) je nakonec skvělým argumentem pro.

Pro normalizační i postkomunistické seriály je společné, že akcentují ideologii práce. V obou případech je práce základem, na kterém se společnost shodne jako na nezbytném východisku: v normalizaci je ovšem práce tmelem společnosti, spojuje občany s cílem budování společnosti a je opovržením hodná pouze v případě, pokud je vykonávána utilitaristicky a s cílem individuálního obohacení. I v porevolučních časech je práce představována jako pojítka, nejdříve s podobným budovatelským étosem (jen nyní napravuje škody komunismu a nikoliv kapitalismu), aby se v jednadvacátém století nestala ničím jiným než hlasitě medializovaným alibi. Je produktivnější o práci mluvit, nadsazovat její důležitost a připomínat, že je kritériem jakéhokoliv soudu. „*Pokud k nám někdo přijde pracovat, ať pracuje, pokud práci najde. Ale když práci nemá, tak se holt musí vrátit domů a nikoliv parazitovat na našem systému*“,¹⁸² připomíná podnikatel a politik Tomio Okamura. Když se počátkem sedmdesátých let artikulovalo *Poučení*, stalo se oficiálním a nezpochybnitelným normativem. Takový pregnantně stanovený návod sice v současnosti chybí, to nicméně neznamená, že neexistuje: *Sanitka 2* nám

¹⁸² Josef KOPECKÝ, *Okamura navrhl sebrat dávky cizincům bez práce. Poslal by je i domů*. Idnes.cz, 19. 3. 2014. Dostupné na: http://zpravy.idnes.cz/okamura-ve-snemovne-drsne-vystartoval-proti-cizincum-ppv-/domaci.aspx?c=A140319_121119_domaci_kop (K 8. 4. 2014)

připomíná, že nepotřebujeme oficiální stanoviska a normativy, protože se na nich přirozeně shodneme. Vyloučíme nepracující, které můžeme produktivně asociovat s etnickými skupinami (Romy, muslimy) a obdobně i některé parazitní okraje naší společnosti – zbytečné chudé a bezdomovce na straně jedné, zbytečné politiky a samozvané podnikatele na straně druhé. Vzniká tak kastovní společnost - „s eskalací konkurence o nedostatkové zdroje se také dramatizuje rozdělování: praktika, která dělá danou skupinu v příslušných očích zároveň danou skupinou a zároveň skupinou zavrženíhodnou, je praktikou, která je vnímána jako zásadní ohrožení.“¹⁸³

Možná mění barvu a obrysy, ale přijíždí podzimní krajinou i v hluboké noci se stejným účelem: stanovit diagnózu a určit pravidla léčby. A kontrolovat a trestat porušení povinných doporučení.

Ideologie práce je tak neustále konfrontována s imanentní krizí, veskrze abstraktní a jen ve vhodných případech konkretizovanou: a krize jsou přirozené, lékem je práce, výsledkem vyloučení a kastovní – tím pádem těžko sjednotitelná – společnost. Primář Blažej tvrdil, že po krizi následuje racionalizace a řešení. Racionalizace

¹⁸³ Ondřej SLAČÁLEK, *Imploze budoucnosti*, Noveslovo.sk, 8. 10.2012, Dostupné na: <http://www.noveslovo.sk/node/55479> (K 8. 4. 2014)

(„plánujeme ekonomicky“) je opřena o fetišismus faktů, expertní objektivitu a „řeč tvrdých faktů a nestranných dat bývá řečí státu quo, stranickou řečí etablované moci, potvrzující její pozice“. ¹⁸⁴ Nezpochybnitelná fakta pak zakládají návrh řešení, které musí být logicky také objektivní – rozumějme jediné správné. Zneužívání sociálních dávek, muslimský terorismus, okrádání států a občanů nenasytnými podnikateli a politiky: to jsou vše fakta, jež vedou k žalobě a přesunutí viny z našich beder na jiné, skutečně zodpovědné.

Proto je potom kritika vlastního počínání považována za nepřípustnou a vede k „démonizaci odpůrců pomocí maloměšťácké averze vůči všemu, co narušuje konformní standard „obyčejného života“ a jeho touhu vyjít s existujícím stavem co nejlépe, bez zbytečných obětí a komplikací“. ¹⁸⁵

Obyčejný život je sice život s krizí integrovanou jako nezbytnou součástí života, jde o tvrdý fakt, nicméně mnohé jiné negativní jevy jsou řešitelné, racionalizovatelné. A pokud politici neřeší, přistoupíme na antipolitiku, pokud nevděční, kterým tolik pomáháme, pomoc odmítají, přistoupíme na model antisociálnosti. Po splnění povinností a odvedené práci přichází čas na zasloužený odpočinek: nepřítelé nenávidíme a zábavu milujeme. Vždyť, kdo by mohl tvrdit, že jsem neudělal vše, co je v mých silách a nemohl bych si zaslouženě užívat?

Je nabíledni otázka, zda a do jaké míry se liší poselství seriálů normalizačních a postkomunistických. *Nemocnice na kraji města* i *Sanitka* jsou díla, která netrpí amatérskými ideologickými zásahy, mnohem spíše sdělují svá poselství vyprávěním předepsaného příběhu – ať už zdárně budované kolektivity nebo hrdinství obětí navzdory. Sekundární ideologické kódování pak používají i díla porevoluční (jakkoliv by se autoři jistě ohradili s tím, že tvořili zcela nezávisle) a možná méně transparentně: tento pocit je ale dán nejen dnes již relativně dobře popsanou problematikou fungování a reprezentace komunistické moci, která byla prohlédnuta („my jsme to tam také viděli“), nýbrž i současným důrazem na zbožnou povahu filmové a televizní tvorby. Prostě divákům dáme, co chtějí. ¹⁸⁶ A ideologie obchodu překáží.

¹⁸⁴ Martin ŠKABRAHA, *(Neo)normalizace*, In: Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci, Grimmus, 2010, s. 135.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 141.

¹⁸⁶ „Nestydatost řečnické otázky: „Co lidé chtějí?“, podotýká Adorno, „spočívá v tom, že se (kulturní průmysl, pozn. autora) odvolává na lidi jako myslící subjekty, i když si jako svůj specifický úkol stanovila

Tato obhajoba pracuje s přesvědčením, že žijeme v „postideologické“ době, kdy se jednoznačně prokázala falešnost utopií a potvrdila, jak tvrdí Fukuyama, legalita a hlavně legitimita liberálních demokracií. Mnohem více než v normalizaci je akcentováno tvrzení tvůrců, že seriály opravdu zobrazují, co se děje. V normalizačním mikrokosmu diváci v ryzím soukromí kriticky reflektovali reprezentované praktiky okolního světa, nyní už kritika není potřeba, protože kritiku za nás provedl seriál. Vše bylo vyřčeno, univerzum bylo vykresleno ve všech – krutých i radostných – konturách a nám nezbývá nic jiného, než se s tím smířit, odsoudit politiky i mafiány, ostrakizovat Romy a muslimy, trpně splácet lichvářské dluhy, politovat se a obvinít ostatní. Přesto je vykoupení nasnadě: ať žije hédonismus! Protože: není náhodou hédonismus postav současného světa až nápadně podobný tomu před třiceti lety? Možná touží po jiných stacích a službách, ale touha je stále stejná – život ve slasti, nikoliv pravdě.

to, aby je odvykla být subjekty.“ Theodor ADORNO – Max HORKHEIMER, *Dialektika osvícenství*, Praha, Oikoyemenh, 2009, s. 145.

8. Seznam literatury a zdrojů

Literatura:

Theodor ADORNO – Max HORKHEIMER, *Dialektika osvícenství*, Praha, Oikoymenh, 2009. ISBN: 978-80-7298-267-7

Louis ALTHUSSER, *Ideology and Ideological State Apparatuses (Notes towards and Investigation)*, In: *Essays on Ideology*, Verso, 1984. ISBN: 978-1-78168-165-7

Hannah ARENDTOVÁ, *Krize kultury*, Praha, Mladá Fronta, 1994. ISBN: 80-85959-92-5

Pavel BARŠA, Ondřej SLAČÁLEK, Tereza STOCKELOVÁ, *Od roztržky ke sporu*, In: *Kritika depolitizovaného rozumu*, Praha, Grimmus, 2010. ISBN: 978-80-902831-6-9

Roland BARTHES, *Mytologie*, Praha, Dokořán, 2004. ISBN: 80-86569-73-X

Bible kralická, Česká Biblická společnost, 2008. ISBN: 978-80-87287-26-2

Marc BLOCH, *Obrana historie aneb historik a jeho řemeslo*, Praha, Argo, 2011. ISBN: 978-80-257-0403-5

Paulina BREN, *Zelinář a jeho televize. Kultura komunismu po pražském jaru 1968*, Praha, Academia, 2013. ISBN: 978-80-200-2322-3

Boris BUDEN, *Konec postkomunismu. Od společnosti bez naděje k naději bez společnosti*. Praha, Rybka Publishers, 2013. ISBN: 978-80-87067-70-3

Kamil ČINÁTL, *Televizní realita normalizace a její ideologický kód*. In: *Film a dějiny 2. Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla*, Petr Kopal (ed.), Praha, Casablanca, 2009. ISBN: 978-80-87292-01-3

Jan ČULÍK, *Jací jsme. Česká společnost v hraném filmu devadesátých a nultých let*. Brno, Host, 2007. ISBN: 978-80-7294-254-1

Šimon DOMINIK, *Nemocnice na kraji města. Dvě řady, dvojí politika*. In: *Film a dějiny 2. Adolf Hitler a ti druzí – filmové obrazy zla*. Petr Kopal (ed.), Casablanca, 2009. ISBN: 978-80-87292-01-3

Miroslav DVORŇÁK – Jaroslav ČERNÝ, *Žoldnéři války*, Mír, Praha, 1950. ISBN: nenalezeno.

Mircea ELIADE, *Mýtus o věčném návratu*, Praha, Oikoymenh, 2003. ISBN: 80-7298-037-8

Filozofický slovník, Svoboda, Praha, 1976. ISBN: 25-048-76

Francis FUKUYAMA, *Konec dějin a poslední člověk*, Praha, Rybka Publishers, 2002. ISBN: 80-86182-27-4

Jan HARTL, *K otázkám kolektivismu dělnické třídy*, In: Sociologický časopis, roč. 19, č. 1, 1983. ISSN:

Michal HAUSER, *Depolitizace a soumrak liberální demokracie*, In: Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci, Grimmus, 2010. ISBN: 978-80-902831-6-9

Václav HAVEL, *Projevy*, Praha, Vyšehrad, 1990. ISBN: 80-7021-069-9

Andrew HEYWOOD, *Politické ideologie*, Praha, Eurolex Bohemia, 2005. ISBN: 978-80-7380-137-3

Joseph HRABA, Rehan MULLICK, Frederick O. LORENZ, Jiří VEČERNÍK, *Postoj české populace k reformám a transformaci z hlediska věku*, In: Sociologický časopis, roč. 37, č. 3, 2001. ISSN: 0038-0288

Tomáš KULKA, *Umění a kýč*, Praha, Torst, 2000. ISBN: 80-7215-128-2

Jindřich KABÁT, *Psychologie komunismu*, Praha, Práh, 2011. ISBN: 978-80-7252-347-4

Jiří KABELE-Martin HÁJEK, *Jak vládli? Průvodce hierarchiemi reálného socialismu*, Doplněk, Brno, 2008. ISBN: 978-80-7239-213-1

Václav KLAUS, *Česká cesta*, Profile, 1994. ISBN: 80-9016-099-9

Václav KLAUS, *Rok – málo či mnoho v dějinách země?* Praha, Repro – media, 1993. ISBN: 80-900030-9-5

Petr KOPAL, *Jaká normalizace? Několik poznámek o (ne)normalizaci filmové a televizní tvorby*, Paměť a dějiny, 2013, roč. 7, č. 3. ISSN: 1802-8241

Karel KOUBA – Vít Schmarc, „*Tank míru*“. *Traktor jako popkulturní emblém československého socialistického realismu*. In: Slovo a smysl 3, č. 6, 2006. ISSN: 1214-7915

Karel MARX, *Die Klassenkämpfe in Frankreich 1848 bis 1850*. Marx-Engels-Werke, 7. Svazek, BiblioLife, 2009. ISBN: 1-117-64378-6

Angela MCROBBIE, *Aktuální témata kulturních studií*, Praha, Portál, 2006. ISBN: 80-7367-156-5

Zdeněk NEJEDLÝ, *O umění a politice*, Praha, Melantrich, 1978. ISBN: nenalezeno.

Petr PITHART, *Osmášedesátý*, Praha, Rozmluvy, 1990. ISBN: 094-63-5243-7

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ, Praha, SPN, 1972.

Libor PRUDKÝ a kol., *Inventura hodnot. Výsledky sociologických průzkumů hodnot ve společnosti České republiky*, Praha, Academia, 2009. ISBN: 978-80-200-1751-2

Michal PULLMANN, *Konec experimentu*, Praha, Scriptorium, 2011. ISBN: 978-80-87271-31-5

Robert N. PYNSENT, *Pátrání po identitě*, Jinočany, H+H, 1996. ISBN: 80-85787-40-7

Ladislav RABUŠIC, *Koho Češi nechtějí? O symbolické sociální exkluzi v české společnosti*. Sociální studia, Brno: Masarykova universita, 2000, roč. 5, č. 1, s. 67-85. ISSN: 1214-813X

Olga RAITORALOVÁ, *Analýza návštěvnosti českých kin: vývoj a prognóza*, Praha, 2007. Diplomová práce.

Irena REIFOVÁ, *Kryty moci a úkryty před mocí*, In: Konsolidace vládnutí a podnikání v České republice a v Evropské unii II. Ed.: J. Končelík – B. Kopplová – I. Prázová, Praha, 2002. ISBN 80-86732-00-2.

Milan SEKANINA, *Nedokončená: Československá ekonomika v druhé polovině 80. let minulého století*. In: *Acta Oeconomica Pragensia*, č.7, 2007. ISSN: 0572-3043

Lukáš SKUPA, *Pavučina: jak se dělá normalizační sociálně-kritický film*. Cinepur, 2008, roč. 16, č. 60. ISSN: 1213-516x

Soubor opatření ke zdokonalení soustavy plánovitého řízení národního hospodářství, In: Ke zdokonalení plánovitého řízení národního hospodářství: sborník dokumentů a materiálů ke zdokonalení plánovitého hospodářství po roce 1980, Praha 1980.

Martin Škabraha, *(Neo)normalizace*. In: *Kritika depolitizovaného rozumu. Úvahy (nejen) o nové normalizaci*. Grimmus, 2010. ISBN: 978-80-902831-6-9

Pavel TIGRID, *Kapesní průvodce inteligentní ženy po vlastním osudu*, Praha, Odeon, 1990. ISBN: 978-80-7388-756-8

Jiří VEČERNÍK, *Občan a tržní ekonomika*, Praha, Lidové noviny, 1998. ISBN: 80-7106-235-9

Jaromír VOLEK, *Televize jako spolutvůrce domova a extenze rodiny*, Sborník prací fakulty sociálních studií Brněnské univerzity, Sociální studia 4, 1999. ISSN: 1214-813X

František VRBECKÝ, *Mrtví nemluví*, Praha, Naše Vojsko, 1985. ISBN: 2-006-985

Slavoj ŽIŽEK, *The Sublime Object of Ideology*, London, Verso, 1989. ISBN: 978-1844673001

Internetové zdroje:

Abeceda ČT, 08:04. Dostupné online: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/899022-sanitka/bonus/11327-o-historii-serialu/> K 7. 3. 2014

Václav BĚLOHRADSKÝ, *Nemakačenkové a antipolitika*, 2013. Dostupné online: http://www.multiweb.cz/hawkmoon/nemakacenkove_antipolitika.htm K 20. 3. 2014

Jan ČULÍK, *Místo nahoře: jak Česká televize konstruuje obraz české společnosti*. *Britské listy*, 16. 5. 2011. Dostupné online: <http://www.blisty.cz/art/58611.html> K 26. 4. 2014

Eurobarometr 64. Veřejné mínění v zemích Evropské unie, podzim 2005, s. 25. Dostupné online: http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/eb/eb64/eb64_cs_nat.pdf K 24. 2. 2014.

Kamil FILA, *Renčova logika*, *Respekt.cz*, 10. 11. 2013. Dostupné online: <http://respekt.ihned.cz/c1-61191860-rencova-logika> K 21. 3. 2014.

Václav KLAUS, *Poznámky k dnešní fázi společenské přeměny*, dostupné online: <http://www.klaus.cz/clanky/1628> K. 20. 2. 2014.

Václav KLAUS, *Zápis z pátých promluv na Hanspaulce: je míra indoktrinace našich dětí v dnešních školách menší nebo větší než v pozdním komunismu?*, 20. 3. 2014. Dostupné online: <http://www.klaus.cz/clanky/3541> K 22. 3. 2014.

Josef KOPECKÝ, *Okamura navrhl sebrat dávky cizincům bez práce. Poslal by je i domů*. *Idnes.cz*, 19. 3. 2014. Dostupné online: http://zpravy.idnes.cz/okamura-ve-snemovne-drsne-vystartoval-proti-cizincum-ppv-/domaci.aspx?c=A140319_121119_domaci_kop K 8. 4. 2014

Manifest srdce a rozumu. Volební manifest ODS pro senátní a krajské volby 2000, s. 2. Dostupné online: http://www.ods.cz/docs/programy/program_2000s.pdf K 13. 2. 2014

Nová nemocnice je nejsledovanějším seriálem České televize. Dostupné online: http://img.ceskatelevize.cz/boss/image/contents/sledovanost/byli-jsme-pritom/nemocnice_po_20.pdf K 24. 2. 2014.

Otázky pro Andreje Babiše, videozáznam ze setkání členů Ano 2011 s veřejností, 26. 9. 2013, 00:52. Dostupné online: http://www.youtube.com/watch?v=w_2IDshQ6dA#t=63 K 20. 3. 2014.

Ondřej SLAČÁLEK, *Imploze budoucnosti*, Noveslovo.sk, 8. 10.2012, Dostupné online: <http://www.noveslovo.sk/node/55479> K 8. 4. 2014

Mirka SPÁČILOVÁ, *Nemocnice, kde se zastavil čas*, iDNES.cz, 20. 10. 2003. Dostupné online: http://kultura.idnes.cz/nemocnice-kde-se-zastavil-cas-djf-/filmvideo.aspx?c=A031020_121714_filmvideo_dpi K 24. 2. 2014

Televizní noviny ČST, 21. 3. 1985, dostupné online: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10132488909-pred-25-lety/210411000110321/video/>, 04:50. K 22. 1. 2014

Margaret THATCHER, *Interview for Woman's Own*, 23. 9. 1987. Dostupné online: <http://www.margaretthatcher.org/document/106689> K 24. 3. 2014.

Zaostřeno na cizince, *Zobrazování cizinců v českých filmech a seriálech*, Český rozhlas Plus, 18. 1. 2014. Dostupné online: <http://www.rozhlas.cz/plus/cizinci/zprava/zobrazovani-cizincu-v-ceskych-filmech-a-serialech--1304183> K 15. 3. 2014.

Retro, *Světová kuchyně*, 2010, r. I. Bareš. Dostupné online: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10176269182-retro/210411000360009/> K 10. 3. 2014.

Novinové články:

Havárie jugoslávského letadla, Rudé právo 257, 31. 10. 1975, s. 1.

Ladislav HEJDÁNEK, *Politika a programy*, Lidové noviny 12, prosinec 1989, s. 5.

Přemysl HOUDA, *Cikáni jdou do nebe (2014)*, Lidové noviny, roč., 17., č. 87, 12. 4. 2014, s. 16

Josef JELEN, *Umění jako služba*, Scéna, roč. 2, č. 5., 1977, s. 1.

Jan JELÍNEK, *Velhartický doktor*, Rudé právo 78, 8. 11. 1978, s. 3.

Pavel KOLÁŘ – Michal PULLMANN, *Nenápadný půvab ideologie*, Lidové noviny, 22. 2. 2014, s. 23.

Ocenit i volat k odpovědnosti, Rudé právo 60, 8. 11. 1979, s. 1.

Miloš PETANA, *Jaké místo pro Sanitku?*, Scéna, č. 4, 1985, s. 5.

Projevy soustrasti, Rudé právo 258, 1. 11. 1975, s. 1.

Dva tisíce slov, in: *Literární listy*, roč. 1., č. 18, s. 1-3, 1968.

Lubomír ŠTROUGAL, *Významný dokument našich dějin*, Rudé právo 81, 5. 4.1985, s. 3.

Vše pro úspěch posledního roku šesté pětiletky, Rudé právo 308, 30. 12. 1979, s. 1.

Miloš ZEMAN, *Prognostikův podzim*, Lidové noviny 12, prosinec 1989, s. 3.

Ztroskotanci a samozvanci, Rudé právo, 9, 12. 1. 1977, s. 2.

Citované filmy a seriály:

Nemocnice na kraji města, 1978, r. J. Dudek

Nemocnice na kraji města po dvaceti letech, 2003, r. H. Bočan

Občan Havel, 2007, r. P. Koutecký – M. Janek

Sanitka, 1984, r. J. Adamec

Sanitka 2, 2013, r. F. Renč

The Pervert's Guide to Ideology, 2012, r. S. Fiennes